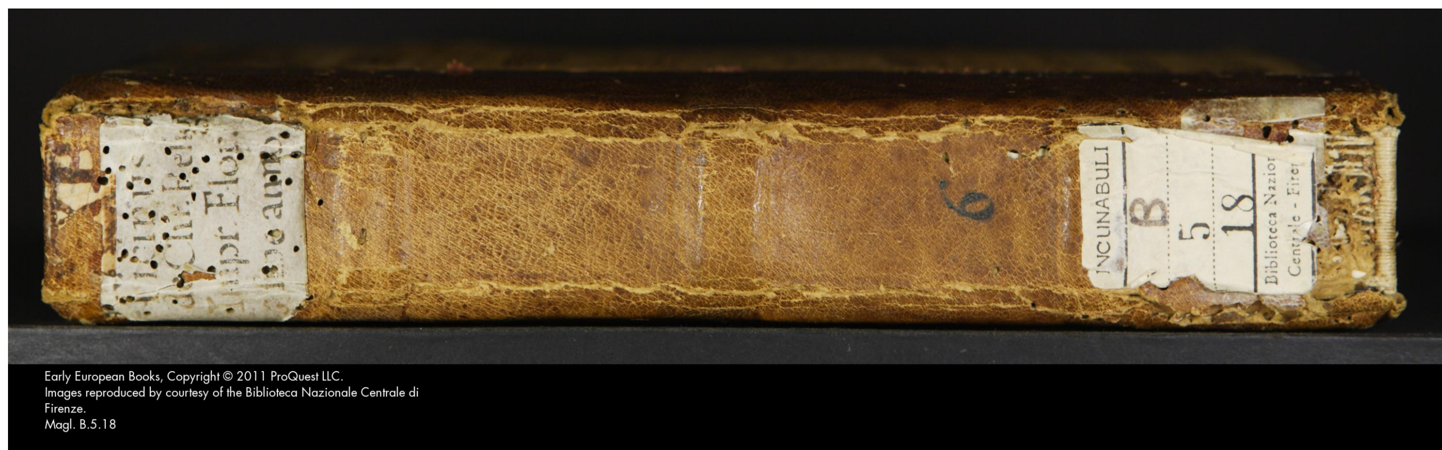
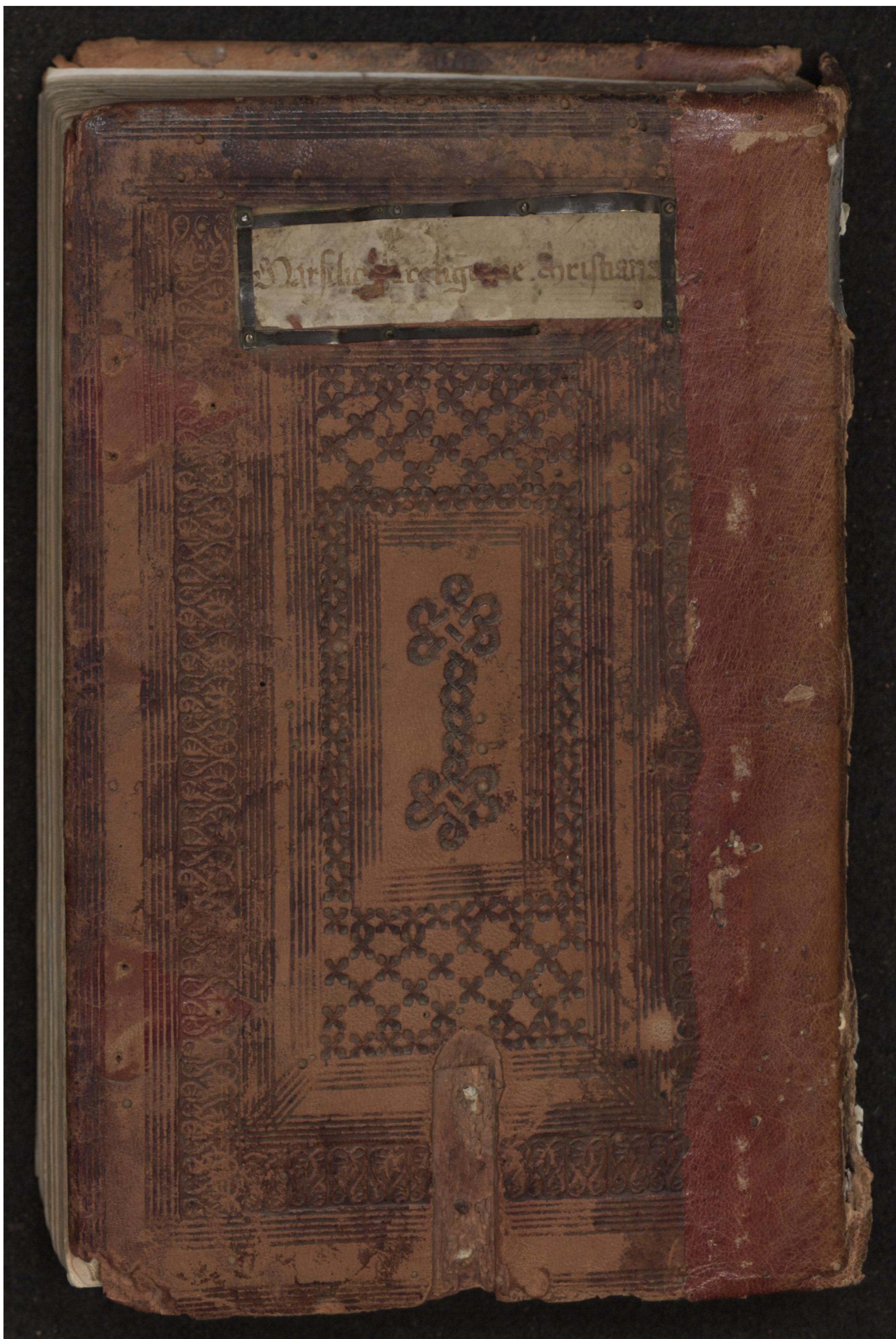

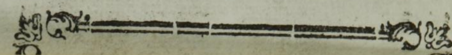

La lettera, della quale nella c. 2v di questo volume si legge il principio soltanto (ms.), è pubblicata per intiero nelle "Epistole familiares &c. di Marsilio Ficino, edite a Venezia 1495 "impensa providi Hieronymi Blondi florentini Venetijs commorantis, opera uero et diligentia Mathei Capcasae Parmensis", lib. IV, f. LXXXI.

E. R.

Dalle Epistole stesse si può rilevare che la pubblicazione di quest'opera avvenne fra la fine del 1474 e il principio del 1476. E.R. V. il lavoro di [illegible] in proposito, nella Bibliofilia, an. II, disp. 11-12.

N.B. Fra la c. 17 e la c. 18 ve n'ha una non numerata: così l'esemplare sembra aver solo cc. 135 – quante ne indica il Fossi – mentre realmente è completo, e ne conta 136. [illegible] ne conoscono [illegible] esemplari che abbiano tutte le 136 carte.

XXXIV
FICIN. de Christian.
Relig.
An. 14....

2° esemplare dell'A-7-n°8

[Firenze, Niccolò di Lorenzo – 1476]

BMC. VI 625

Incipit tabula capitulorum omnium que in
hoc libro continentur. Quorum primum est

Marsilius Ficinus & Joannes cavalcantes Geor-
gio antonio vespuccio civi optimo & doctissimo s. d.
Dono tibi nostrum de vera pietate volumen. non ut
insignem pietate virum instruam ad pietatem. Sed
quia ~~hoc~~ uno hoc munere puto magis q̃ cunctis
disputationibus meis ipsi me pietati satisfactu-
rum.

notaꝫ q̄ aut h' aut alibi a me tractat[ur] tantū afftū ēē uolo q̄tiẽ ab ecc[lesi]a [illegible]

MARSILII FICINI FLORENTINI LIber de cristiana religione ad laurentium medicem patrie seruatorem. prohemium. Quod inter sapientiam religionemq; maxima cognatio est.

ETERNA DEI SAPIentia statuit diuina misteria saltē inipsis religionis exordiis ab illis dumtaxat tractari: qui ueri eēnt uere sapiētie amatores. Quo factum ē: ut iidem apud priscos rerum causas indagarent et sacrifitia summe ipsius rerum cause diligēter admīstrarent Atq; iidem apud omnes gentes phylosophi: et sacerdotes existerent. Neq; id quidem iniuria. Nam cum animus ut platoni nrō placet duabus tantum alis: idest intellectu & uoluntate possit ad celestē patrē & patriam reuolare/ac philosophus ītellectu maxime sacerdos uoluntate nitatur/et intellectus uoluntatē illuminet/uoluntas intellectum accendat cōsentaneum ē qui primi diuina pintelligentiam uel ex se īuenerunt/uel diuinitus attigerunt primos diuina puoluntatem rectissime coluisse: rectumq; eorum cultum rationemq; colendi adceteros propagasse. Prophete igitur hebreorum: atq; essei sapientie simul et sacerdotio īcumbebant Philosophi apersis quia sacris preerant Magi hoc ē sacerdotes sunt appellati. Indi brach

manas dererum natura simul atq; animorum ex
piationibus cõsulebant. Apud Egiptios mathe
matici & metaph, sici sacerdotio fungebantur &
regno. Apud ethyopas gymnosophiste philoso
phie simul magistri erant ac religionis antistites
Eadem ingrecia consuetudo fuit sub Lino Or
pheo Museo Eumolpo Melampo Trophimo
Aglaophemo atque Pythagora. Eadẽ ingallia
sub druidum gubernaculis. Quantum apud ro
manos. Numme pompilio Valerio sorano mar
co uarroni multisq; aliis sapientie simul sacro
rumq; studium fuerit, quis ignoret Quanta de
niq; & quam uera doctrina imprisсis cristiano
rum episcopis presbiterisq; quis nesciat. O feli
cia secula que diuinam hanc sapientie religio
nisq; copulamꝗ presertim apud hebreos cristia
nosq; integram seruauistis. O secula tandem ni
mium ĩfelicia quando palladis themidisq; diuor
tium miserabile contigit pronephas sic datum
est Sanctum canibus lacerandum. Doctrina. n.
magna exparte adprophanos translata ẽ. Vnde
ut plurimum iniquitatis euasit, et lasciuie in
strumẽtum ac malitia dicenda est potius, quam
scientia. Margarite autem religionis pretiosissi
me sepe tractantur ab ingnorantibus, atque ab
his tanquam suibus cõculcantur. Sepe. n. iners

ignorantum ignauorumq; cura superstitio potius quam religio appellanda uidetur. Ita neq; illi si cere ueritatem intelligunt: que tanquam diuina solis piorum oculis illucescit neq; isti quantum in eis est recte uel deum colunt uel sacra guber nant diuinarum humanarumq; rerum prorsus ignari Quamdiu duram & miserabilem hanc ferrei se culi sortem sustinebimus. O uiri celestis patrie ciues incole terre. Liberemus obsecro quandoq; phylosophiam sacrum dei munus ab impietate si possumus: possumus autem si uolumus. Re ligionem sanctam prouiribus ab exsecrabili insci tia redimamus. Hortor igitur omnes atq; pre cor philosophos quidē ut religionē uel capessant penitus uel attingant. Sacerdotes autem ut le giptime sapientie studiis diligenter incumbant Ego quantum hac inre uel profecerim uel profe cturus sim nescio: tentaui tamen & tētare nonde sinam nō meo quidem ingeniolo: sed dei clemen tie uiribusq; cōfisus Auus tuus magnanime Lau renti Magnus Cosmus Petrus deinde pius geni tor me a teneris annis: quo phylosophari possem suis opibus aluerunt. Tu nuper uolens philoso phandi studium in me quo ad posses sicut in aliis non nullis consueuisti: cum pietatis officio copu lare Marsilium ficinum tuum. Sacerdotio &

Ignorantia e pessima

2

quidē honorifice decorasti. Vtinam nunquam michi ipse defuerim aut desim: quandoquidem dei ipsius, medicumq; fauor & auxilium nunquam defuit. Vt autem diuinam mihi gratiam magis conciliarem, tibiq; gratificarer, et mihi ipse nō deessem cumprimum Sacerdotii sacris initiatus sum, opus decristiana religione composui quod quidem tibi huius mee professionis auctori precipuoq; tum sapientie alumno tum pietatis cultori censui dedicandum:

CAPITVLVM primum Religio maxime homini propria est et ueridica:

SINGVLAS generis humani dotes uidemus ībestiisquibusdam, saltē secundum quandam similitudinem excepta religione aliquando apparere. Nullum bruta perse ferunt religionis inditium ut ꝓpria nobis sit mentis indeum celi regem erectio sicut corporis incelum erectio propria: cultusq; diuinus ita ferme hominibus naturalis, quemadmodum equis hinnitus canibus ue latratus. At siquis curiosius affirmet bestias ī sup non nullas interdum celestia uenerari. quod ego minime credo respondebunt platonici huiusmodi bestias uel aliud quoduis tunc facere cum celestia honorare uidentur, uel si forte honorant tamen nescire

quid agant uel si sciunt illas quoq; ītelligentie immortalitatisq; participes esse. Sed reuera ut adpropositum reuertamur / homo pfectissimum animal ea proprietate maxime tum perfectio ne pollet tum ab inferioribus discrepat / qua per fectissimis. i. diuinis coniungitur. Rursus si ho mo animalium mortalium perfectissimus est ī quantum homo ob eam precipue dotē est om nium perfectissimus: quam inter hec habet ip se propriam ceteris animalibus non comunem Ea religio est. per religionem igitur est perfec tissimus. Si religio esset inanis / per eam rursus omnium esset imperfectissimus. quoniam per eam dementissimus esset atq; miserrimus. Si quidē homines multi omnia, omnes certe mul ta uite conmoda temporalis abiciunt / et incon moda subeunt dei uel amore uel metu Nullum uero animalium reliquorum presentibus abstinet bonis propter dei cultum expectationemq; fu turi Adde quod scietie stimulus nos solos pun git assidue diuine uīdicte inferorumq; timor acer rime uexat. Si ergo religio ut diximus uana est nullum est animal dementius et ifelicius homi ne. Esset igitur ob religionē homo imperfectis simus omnium. per eam tamen paulo ante om nibus perfectior apparebat. Non potest autem

per eandem ſui partem ita contraria pati ut ſe
cundum eam tum ſumme perfectus ſit: tum
ſummopere imperfectus. Eſt igitur religio ue
ra. preſertim quia ſicut non poteſt quicquam
ignis propinquatione fieri frigidiſſimum, ita nõ
poteſt homo: quia ſolus heret deo ſapientiſſi
mo beatiſſimoq; ſtultiſſimus ex hoc miſerrimus
q; euadere. Neq; etiam poteſt deuſ qui ſumma
ueritas et bonitas eſt humanum genus prolem
ſuam decipere. Naturalis autẽ comuniſq; opi
nio de deo inſerta nobis eſt adeo comuni orri
gine ac principe natura. ¶ Preterea meminiſſe
debemus uaticinium illud: quod a tota aliqua
animalium ſpetie fit: quia uniuerſalis particu
lariſq; fit iniſtinctu: uerum exiſtere. Reptilia
multa oriẽte ſole e terre ſinu ſurrepunt: aeris
Caligo portenditur. Cornicum plurima tur
ba ueſpere a certa aeriſ plaga peruolat: Venti
prenumptiantur et alia eiuſdem generis innu
merabilia: Conmuni quoque hominum uati
cinio religio uera eſt. Omnes namq; ſemper
ubiq; colunt deum uite future gratia. Verum
eſt igitur prouidere nobis deum: et uitam ali
am fore. Si modo perfectiſſima ſpeties anima
lium uerisſimum habet iudicium illud quod
ſibi eſt mxaime omnium naturale. Talem au

tem esse religionis assertionem apparet, non solum exeo quod solius omniumq; hominis est uerum etiam exeo quod omnes hominum opiniones affectus mores leges excepta cōmuni quadam religione mutantur. Siquis ergo reperiatur omnis religionis penitus expers quia preter humane speciei naturam est/uel monstrum quoddam est abinitio: uel contagione monstri alterius inquinatus:

¶ Capitulum secundum de diuinitate animi a religione.

PLATO noster ī protagora maximum esse uult nostre diuinitatis inditium: quod soli nos interris tanquam sortis diuine participes ob cognationem quandam deum recongnoscimus: et cupimus tanquam auctorem: inuocamus et amamus ut patrem: ut regem ueneramur: timemus ut dominum. Sicut. n. sol sine sole nō cernitur, et sicut aer sine aere non auditur: ac plenus lumine oculus uidet lumen: plena aere auris audit aerem resonantem: ita neque deus sine deo cognoscitur. Sed animus deo plenus tantum in deum erigitur quantum et diuino lumine illustratus agnoscit deum & diuino calore accēsus sitit eundem. Non. n. ad id: quod supra est & īfinitum

nisi uirtute superioris īfinitiq; attollitur. Hic animus dei templum efficitur, ut xistus pythagoricus arbitratur. Dei uero eterni templum nunquam existimat ruiturum. Deum agitat mens humana quotidie: deo ardet cor. Deum suspirat pectus, eundem cantat lingua. eundē caput, manusq; adorant et genua: eundem referunt hominum artificia. Si non audit hec deus est ignorans: si non exaudit, ingratus: crudelis omnino si uociferari nos compellit quotidie quos non exaudit. Deus autem qui infinita sapientia, bonitas, caritas, est: Ignorans uel ingratus uel crudelis esse non potest. Omnino autē cum superior mens comprehendat inferiorem potiusquam e conuerso, si mens humana mentem diuinam attingit, necessarium est a diuina mente, humanam conprehendi & gubenari.

Capitulum tertium caueant adolescentes ne facile de religione sententiam ferant.

ET SI homo natura in qualibet etate exceptis paucissimis, & illis quidem deprauatis religiosus est: due tamen etates: ut plato scribit: religiosiores sunt, pueritia uidelicet & senectus. Nam pueri religiosi nascuntur, atq; educantur: & in religione firmissimi permanent, quousq; in adolescentia rara

tio excitetur: que sua natura singularum rerum causas, rationesque requirit. Si in hac etate: aut ea studia capessant, aut in eos sermones incidant: quibus diligenter rerum cause perquirantur. incipiunt quasi nihil uelle asseuerare, nisi cuius ipsi rationem perspexerint. Tunc primum religionem magna ex parte post tergum abiciunt: nisi forte legibus seniorumque consilio se comitant. Quia diuinorum occultissime rationes longo uix tandem tempore exquisitissima diligentia, purgata mente perspiciuntur. Adolescentes illi rationes huiusmodi non dum attingunt & quia nihil ferme asserunt cuius non uideant rationem: si proprio confidant iudicio: religionem quodammodo negligunt. Non nulli in hac oppinione constituti propter superbiam incontinentiamque aristippicis uoluptatibus sese dedunt tandem nihil amplius de religione nisi tanquam de anilibus fabulis cogitantes. Alii uero propter mansuetudinem & modestiam pythagoreo ritu mentem purgant a sensibus, per mortales phisicas mathematicas methaphysicas disciplinas, ne tanquam superiores illi: lippos adhuc oculos in diuinum solem subito dirigentes caligari cogantur. sed gradatim progredientes, lumen diuinum in moralibus primo tan-

quam solis lumen in terra prospiciant. Secun-
do in phisicis tanquam in aqua. Tertio in mathe-
maticis tanquam in luna. Quarto in methafy-
sicis tamquam in ipso sole tam super celesti qu-
am celesti perspicue salubriterq; perspiciant.
Hos appellat orpheus musarum legiptimos sa-
cerdotes: qui tandem in etate maturiore de reli-
gione sentiunt multo melius quemadmodum
legimus apud platonem in epistola ad regem
Dyonisium in phedro in primo de re publica, in
decimo legum. Monet autem iuuenes diuinus
plato ne temere de diuinis sententiam ferant:
sed credant legibus donec etas ipsa doceat: uel
per eos disciplinarum gradus: quos narrauimus
uel per experientiam, uel per quandam animi
a corpore separationem: quam moderata senectus
adducit: ut anima in ea etate res a corporibus
separatas quasi e proximo uidens clarius discer-
nat, quam consueuerit. Meminisse uero semper
oportet: neque posse in iuuenibus secundum
naturam sapientiam esse: neque quicquam, uel
in iudicando, uel in agendo periculosius esse, quam
audacem ignorantiam: & audaciam ignorantem.
Sapientia sine audacia prodest quidem: quam-
uis non satis magnifice, sed obest nunquam. Au-
dacia uero sine sapientia fera quedam indomita est.

ac penitus effrenata. Quoniam uero de cōmuni religionis ueritate, prouidētia dei, animorum diuinitate in theologia nostra latissime disputauimus: hec de his ad presens breuiter dicta sufficiant. Nam ad christiane religionis misterium properamus.

Capitulum quartum. Omnis religio boni habet nō nihil modo ad deum ipsum creatorē omnium dirigatur. cristiana sincera est.

NIHIL deo magis displicet quam contempni: nihil placet magis quam adorari: homines diuinarum legum aliqua ex parte trāsgressores leuius punit. Rebellantes autem propter ingratitudinem malignitatemque & superbiam ab eius imperio fulminat. Iccirco diuina prouidentia non permictit esse aliquo in tempore ullam mundi regionem omnis prorsus religionis expertem. quamuis permictat uariis locis atque temporibus ritus adorationis uarios obseruari. forsitan uero uarietas huiusmodi ordinante deo decorem quendam parit in uniuerso mirabilem. regi maximo magis cure est reuera honorari: quam aut his aut illis gestibus honorari Rex alexander quot gētibus īperabat tot modis cum uel ipse ad eas ꝓficisceretur uel legatos micteret honoraba

tur. Totumq; id quod in eius agebatur glori-
am quodanmodo commendabat. Aliud tamen
alio habebat aceptius: idem quasi de mundi re-
ge est arbitrandum. Coli mauult quoquo mo-
do uel inepte modo humane quam persuper-
biam nullo modo coli. Incontinentes quidem
homines. Sed quodam modo subditos: uel co-
rrigit tamquam pater, uel saltem minus affli-
git. Impios autem, ingratosq; omnino & sponte
rebelles tanquam hostis exterminat atq; ex-
cruciat. Cum uero nullum humanum cultum
eius gratia susceptum deus sicut uoluntariam
impietatem penitus reprobet: quę tamen ma-
xime omnium immo solum approbatur. Deus
inse ipso summum est bonum: ueritas rerum lu-
men serenorumq; mentium. Illi igitur deum prece-
teris, immo soli sincere colunt: qui eum actio
nibus bonitate, ueritate lingue mentis claritate
qua possunt & caritate qua debent sedulò ue-
nerantur. Tales uero sunt: ut ostedemus qui-
cunque ita deum adorant quemadmodum cris-
tus uite magister eiusq; discipuli preceperunt.

Capitulum quintum Discipuli cristi nemi-
nem deceperunt.

SI Discipuli Cristi decipiendi humani
generis gratia: figmentum introduce

re cōgitauissent: ratiōnē certe · facilioris persua
sionis aliquam habuissent. Cōtra uero fecerunt
agressi sunt. n. rem tum adcredendum tum ad
obseruandum omnium difficillimam. Adde
quodmodis etiam difficillimis sitēpora loca per
sonasq; consideres intemporibus scilicet erudi
tis, īurbibus amplissimis plenisq; omnium doc
trinaꝝ: aduersum potentes principesq; & doc
tos & multos: cum ipsi debilissimi essent, om
nium reꝝ egeni: rudes abinitio & paucissimi.
Vndecim enim cristus reliquit apostolos: duo
uero illi & septuaginta cristi discipuli ab apos
tolis regebantur. Audire licet paulum coritiis
ita dicentem. Videte uocationem uestram fra
tres quia non multi sapientes secundum car
nem, non multi potentes, non multi nobiles
sed que stulta sunt mundi elegit deus: ut con
fundat sapientes & infirma mundi elegit deus
ut confundat fortia & ignobilia mundi & con
temptibilia elegit deus & ea que non sunt, ut
ea que sunt destrueret. Nō igi ur finxisse cre
dendi sunt: presertim quia summa interse bo
noꝝ morum oppinionumq; concordia fortiter
usq; adfinem inre maxime omnium ardua per
seuerauerunt. Alioquin nihil obtinuissēt: ne
q; premium tanti laboris ullum ībac uita uel

ipsi percipiebant expectabant ue uel populis pollicebantur. Atq; hoc est quod inquit paulus. Si ĩhac uita tantum speramus ĩchristo miserabiliores sumus cunctis hominibus. sepe predicebant se morituros pro side & postea uniuersos qui eorum disciplinam secuti essent acerba & nefanda passuros. Vt obmictam quod abiciebant quecunq; habẽtur amortalibus bona abiciq; iubebant. Neq; inangulis susurrabant sed palam uulgo suam doctrinam audacter disseminabant. Siquidem paulus etiam catena collum uinctus publice predicabat. Vnde scribit adphilippenses. Que circa me sunt magis ad profectum uenerunt euangelii ut uĩcula mea manifesta fierent ĩchristo inomni pretorio & in ceteris omnibus. Et alibi ait euangelium iam predicatum fuisse omni creature que subcelo est. Rursus nihil hoꝝ inangulis gestum est credebant igitur illi se uera hominibus predicare immo certe quod predicabant intellic ebant. hinc illud. petri. parati semper estote adsatisfactionem omni poscenti auobis rationẽ de eaque inuobis est spe & fide. Hinc illud pauli adcorintios. Ego sic curo non quasi in incertum sic pugno non quasi aerem uerberans. sed castigo corpus meum & inseruitutem redigo ne forte

cum aliis predicauerim ipse reprobus efficiar.
Hinc paulus & apollo ubiq; cum doctis de christi misteriis disserentes prophetarum uolumina inmedium adducebant. Iubet sepe paulus discipulos suos precipue sacerdotes profunde prophetarum intelligentie diligenter incumbere. Credebant igitur intelligebantq; ut dixi quod predicabant. Alioquin pro discipline illius assertione nequaquam tam intrepide tam libenter se continuis laboribus periculis uerberibus & certe morti supposuissent. Paulus pro christi gloria annos septē atq; triginta supra quam credi possit usq; ad extremum spiritum omni afflictionum genere cōtinue laborauit. Laborauit tempus idē & petrus. laborauit iohannes euangelista annos octo & sexaginta ceteriq; per omnem uitam similiter.

Capitulum sestum Quo animo christi discipuli laborabant.

QVO autem animo christi discipuli laborarēt: declarat paulus in epistola ad romanos. Quis inquit nos separabit a caritate christi: tribulatio an angustia: an persecutio: an fames: an nuditas: an periculum: an gladius: sicut scriptum est. Quia propter te mortificamur tota die: extimati sumus sicut

oues occisionis Certus sum. n. quodneq; mors
neq; uita. neq; angeli: neq; principatus: neq;
potestates, neq; uirtutes, neq; instantia: neq;
futura: neq; fortitudo neq; altitudo: neq; p
fundum, neque alia creatura poterit nos sepe
rare acaritate dei, que est inchristo yesu domi
no nostro. Idem postquam corinthiis enumera
uit multa labo℞ tormentorumq; genera: que
& tulerat & ferebat: subiunxit, inhis se letari
gloriari corroborari. Idem scribit dum rome
uinctus esset adphilippenses. Innullo confun
dar: sed cum omni fiducia sicut semper & nunc
exaltabitur christus incorpore meo: siue per
uitam siue pmorte. Mihi. n. uiuere christus
est & mori lucrum. Quod siuiuere icarne, hic
mihi fructus operis est, quid eligam ignoro.
Coarctor autem eduobus. Desidero. n. dis
solui & esse cum christo, atq; hoc quidem mihi
multo melius: permanere autem icarne prop
ter uos necessarium est. Subiungit diuinans i
hunc modum & hoc confidens scio quia mane
bo & permanebo omnibus uobis adprofectum
uestrum & gaudium fidei: ut gratulatio ues
tra abundet inchristo yesu inme permeum ad
uetum iterum aduos & paulopost. Vobis do
natum est prochristo non solum ut ineum cre

datis sed ut etiam pro illo patiamini: idem certamen habentes: quale & uidistis in me & nunc audistis de me. liberatus autem est: ut predixit: a uinculis rediitq; ad illos. Idem ad colosenses. Permanete in fide: fundati & stabiles & inmobiles a spe euangelii: quod audistis: quod predicatum est in uniuersa creatura que sub celo est. Cuius factus sum ego paulus minister qui nunc gaudeo in passionibus pro uobis & adimpleo ea que desunt passionum christi in carne mea pro corpore eius quod est ecclesia. Idem ad thesalonicenses. Nemo moueatur in tribulationibus istis. Ipsi scitis quod in hoc positi sumus. Nam cum essemus apud uos prediceba mus uobis passuros nos tribulationes: sicut & factum est & scitis Idem ad thimotheum: non dedit nobis deus spiritum timoris sed uirtutis & dilectionis & sobrietatis. Noli itaq; erubescere testimonium domini nostri neq; me uinctum eius: sed conlabora ī euangelio secundum uirtutē dei: & paulo post. ob euangelium hec patior: sed non confundor. Scio. n. cui credidi & certus sum quia potēs est depositum meum seruare in illum diem. Itē post pauca. In euangelii predicatione laboro usq; ad uincula quasi male operans sed uerbum dei nō est alligatum

ideo ōmnia substineo propter electos ut & ipsi salutem consequantur: que est inchristo yesu cum celesti gloria: fidelis sermo. Nam si con mortui sumus & cōuiuemus: si substinebimus & conregnabimus. Si negauerimus & ille ne gabit nos. Si uero non credimus: ille fidelis permanet. negare se ipsum non potest. Item scis quales persecutiones & passiones substinui antiochie hyconie lystris & exomnibus eripuit me dominus. Et omnes qui pie uolunt uiuere inchristo iesu persecutionem patiuntur. Simili ter corinthiis. Semper mortificationem iesu incorpore nostro circunferimus: ut & uita yesu īcorporibus nostris manifestetur. Semper. n. nos qui uiuimus inmortem tradimur propter yesum: ut & uita yesu manifestetur īcarne no stra mortali. Vnde galatis. Ego stigmata do mini yesu incorpore meo porto. Rursus corin thiis. Puto nos apostolos nouissimos deus os tendit: tanquam morti destinatos quia spectaculum facti sumus huic mundo & angelis & hominibus. Et post pauca Vsq; ihanc horam esurimus & sitimus & nudi sumus & colaphis ce dimur & instabiles sumus & laboramus operan tes manibus nostris. s. comparandi uictus gra tia. Numquam. n. uoluit alieno labore uiue

re & sequitur. Maledicimur & benedicimus p
secutionē patimur & substinemus/blasfema
mur & obsecramus. tamquam purgamenta hu
ius mundi facti sumus omnium peripsima id
est rudera atq; sordes: idē romanis. Gloriamur
ītribulationibus: scientes quod tribulatio pa
tientiam gignit: patientia probationem/proba
tio uero spē. spes autem nō confunditur: quia
caritas dei diffusa est incordibus nostris per
spiritum sanctum qui datus est nobis. Simili
ter galathis. absit ut glorier inalio nisi īcruce
domini nostri ihesu christi: perquē mihi mun
dus crucifixus est & ego mundo. Itē cum chri
sto affixus sum cruci: uiuo autem iam nō ego
uiuit uero īme christus. Sed audi rursus quid
romanis dicat: non accepistis spiritum seruitu
tis iterum ītimore sed accepistis spiritum adop
tionis filiorum inquo clamamus abba pater: ipse
enim spiritus testimonium reddit spiritui nos
tro quod sumus filii dei. Si autem filii & here
des: heredes quidē dei: coheredes autē christi
si tamē compatimur ut & cōglorificemur. Exi
stimo .n. quod nō sunt condigne passiones hu
ius temporis adfuturam gloriam que innobis
reuelabitur. Nam expectatio creature reuela
tionem filiorum dei expectat. Idem corithiis si

mortui non resurgunt: cur nos periclitamur omni hora. Quotidie morior ꝓpter uestram gloriam fratres: quam habeo inchristo ihesu domino nostro. Quod secundum hominem adbestias pugnaui ephesi: quid mihi prodest si mortui non resurgunt. Rursus tribulamur fratres pro uestra exhortatione & salute: que operatur inuobis tollerantiam earundem passionum quas & nos patimur: ut spes nostra firma sit prouobis/sciētes quod sicut socii passionum estis sic eritis & consolationis. Non.n. uolumus ignorare uos fratres detribulatione nostra: que facta est nobis inasia: quoniam supra modum grauati sumus. Item super abundo gaudio inomni tribulatione nostra. Nam & cum uenissemus inmacedoniam nullam requiem habuit caro nostra: sed omnem tribulationem passi sumus: unde ephesiis ait. Ego paulus uinctus christi ihesu prouobis gētibus obsecro ne deficiatis ītribulationibus meis ꝓ uobis que est gloria uestra: deniq; ait se pro christo legatione fungi incatena. philippensibus ait/se omnia: quamuis maxima nichilipendere/ & ut stercora exstimare ut christum lucretur sociusq; sit passionis eius configuratus morti eius adeius resurrectionem ꝓmerēdam

17

Item conuersatio nostra icelis ē. Vnde etiam sal
uatorē expectamus dominum nostrum yhesum
christum: qui reformabit corpus humilitatis no
stre: configuratum corpori claritatis sue: secun
dum opationem suam qua possit etiam subicere
sibi omnia. Itaq; fratres mei carissimi & desidera
tissimi gaudium meum & corona mea sic state i
domino carissimi. Thesalonicensibus autē. Vos
quo q; imitatores nostri facti estis & domini exci
piētes uerbum itribulatione multa cum gaudio
spiritus sancti. Scitis fratres introitum nostrum
aduos inanem nō fuisse: sed ante passos cōtume
liisq; affectos sicut nostis iphilippis: magna cum
fiducia & sollicitudine indomino uobis euangeli
um predicasse. Facti estis imitatores ecclesiaꝝ
dei que sunt iniudea inchristo yhesu. Eadem eni
passi estis & uos acontribulibus uestris: que & ip
si aiudeis: consolati sumus inuobis fratres inom
ni tribulatione & necessitate nostra pueſtram fi
dem quoniam nunc uiuimus si uos statis indomi
no. Ebreos preterea ita cohortatur. Rememora
mini pristinos dies/iquibus inluminati magnum
certamen substinuistis passionum & inaltero qui
dē obpbriis & tribulationibus spectaculum fac
ti: inaltero autem socii taliter conuersantium ef
fecti: nā & uinctis cōpassi estis & rapinā bonoꝝ ue

strorum cum gaudio suscepistis: cognoscentes uos
meliorem habere & manentē substantiam icelis
Nolite itaq; amictere fiduciam uestrā: que ma
gnam habet remunerationem. Itē habentes igi
tur pontificē magnum qui penetrauit celos yhe
sum filium dei/teneamus confessionem. Itē &
nos tantam habētes impositam nubem testium
deponentes omne pondus & circundans nos pec
catum/ppatientiam curramus ppositum nobis
certamen aspicientes inauctorem fidei & consu
matorē yhesum: qui pposito sibi gaudio substi
nuit crucem confusione contempta: atq; index
tera sedis dei sedet. Sed nescio quo spiritu adil
la quæ adchorintios scribit redire cōpellor. Ego
inlaboribus plurimis/incarceribus abundantius
implagis supra modum: inmortibus frequenter
aiudeis quinquies quadragenas unā minus accepi
Ter uirgis cesus sum: semel lapidatus sum. Ter
naufragium feci: nocte & die im pfundo maris
fui/initineribus sepe: periculis fluminum pericu
lis latronum: periculis exgenere: piculis exgē
tibus/periculis inciuitate: periculis insolitudine
periculis inmari: periculis infalsis fratibus/inla
bore & erumna: inuigiliis multis/infame & siti
inieiuniis multis: infrigore & nuditate/preter illa
at quæ extrinsecus sunt/instantia mea quotidia

12

na/sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis isirma
tur? & ego nõ infirmor? quis scãdalizatur? & ego
non uror. Si gloriari opportet quæ infirmitatis
meæ sunt: gloriabor. Deus & pater domini no
stri yhesu christi scit qui est benedictus in secula
quod non mentior. Damasci prepositus gentis
arethe regis custodiebat ciuitatem damascenorum
ut me comprehenderet: & per fenestram in sporta
demissus sum per murum & sic effugi manus eius
Laudat qui etiã corithios quod substineãt siquis
in seruitutẽ redigit siquis deuorat/siquis accipit
siquis extollitur/siquis in faciẽ cedit. Quod autẽ
ipse nõ pro sua sed pro sola christi gloria cõtẽderet sic
aperit. Inter uos alius dicit: ego quidẽ sum pauli
alius ego ipsius apollo: nonne sic homines estis?
quid enim ẽ apollo? quid uero paulus? ministri eius
cui credidistis & unicuiq; sicut dominus dedit. Ego
plãtaui apollo rigauit sed deus icremẽtum dedit
Itaq; neq; qui plantat est aliquid: neq; qui rigat
sed qui incrementum dat deus. Qui autem plã
tat & qui rigat unum sunt. Nemo igitur in homi
nibus glorietur. Omnia enim uestra sunt/siue
paulus/siue apollo/siue cephas/siue mundus/siue
uita/siue mors/siue presentia/siue futura: omnia
uestra sunt: uos autem christi/christus autẽ dei
Sed audi & illud caritas non quærit que sua sunt

omnia suffert: omnia credit: omnia sperat: omnia substinet caritas numquam excidit. Hinc simile illud iohannis. Timor non ē icaritate: sed pfecta caritas foras timorem emictit. Concludamus iam uerba pauli. Cum epistola ad timotheum. In hoc laboramus & maledicimur/ quia speramus in deum uiuum: fidelis sermo & omni aceptione dignus: quia christus yhesus uenit in hunc mundum ut peccatores saluos faceret quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam cōsecutus sum ut in me primo ostēderet: christus yhesus omnem patientiam ad instructionē eorum qui credituri sunt illi in uitam ethernā: regi seculorum inmortali inuisibili soli deo honor & gloria in secula seculorum: hec paulus apostolus/ iohannes quoque apostolus in apocalipsi se testem & participem passionum christi apellat & quosdā populos ad patientiam cohortatur. Multos de patientia ualde cōmendat/ in epistolis similiter similiter & alii apostoli atque euāgelistæ. Scribit denique lucas euangelista quod apostoli a iudeis cesi exultantes incedebant quia digni habiti essent qui pro christi nomine iniurias paterentur: Insuper quod cōstitueurnt nihil inter se suosque proprium possideri & administrationem bonorum ab apostolis alienā esse uoluerunt: addit cum cornelius qui

dam adorare petrum uoluisset/apetro increpi tum prohibitumq; fuisse. Preterea cum lycao nienses ꝓpter miracula paulo & barnabe tanquā diis inmolare uellent abipsis nō fuisse ꝑmissos Iohannes quoq; inapocalipsi se adorari ꝓhibuit Ex quo patet apostolos non suum commodum uel honorem sed solā christi gloriā quesiuisse Siquis igitur finxisse apostolos suspicatur/is aut hæc & similia nunquam legit/aut delirat.

¶ Capitulum septimum Discipuli christi ane mine fuerunt decepti.

DISCIPVLI christi eorumq; sectatores longe manifestiora maioraq; miracula uiderunt: quam nos qui quamuis ī hac religione nati educatiq; simus: tamen non tantum ꝓpre nobis consueta laboraremus: quātum illi ꝓnoua & quasi/ut ita loquar/monstruosa laborauerunt/que quanto monstruosior apparet tanto clarioribus signis portentisq; abinitio: ut crederetur/īdiguit. Nam quis facile credat adolescentem quendam īlicteratum fabri/ut putabatur/filium mendicum infami supplitio publice interentum: esse diuinam ipsam mentē: quæ semꝑ in deo ē: ꝑquam cunta fiunt semꝑ atq; reguntur: Quod de nullo unquam alio creditum ē/unde ut lucas euangelista scribit: cum paulus

apoſtolus hac dere corā agrippa rege ac portio
feſto iudee preſide diſputaret: feſtum exclamaui
ſſe. Inſanis opaule/multe licteręte inſanire cō
pellunt. Huc tendit etiam illud tertulliani ad
romanos iudices. Hec & nos riſimus aliquando
deueſtris ſumus: fiunt nō naſcuntur criſtiani. Pu
tandum ē igitur illos qui hec aſſerebāt & qui fi
dem aſeuerantibus adhibebant/miracula palam
deo digna uidiſſe: hinc paulus ad corinthios. Iu
dei ſigna petunt: greci ſapientiam querunt: nos
autem predicamus chriſtum crucifixum/iudeis
quidem ſcandalum/gentibus autem ſtultitiam
ipſi autem conuerſis iudeis atq; græcis chriſtum
dei uirtutem & dei ſapientiam. Quia quod ſtul
tum ē dei: ſapientius ē hominibus & quod infir
mum ē dei fortius ē hominibus: ſolis miraculis
& illis quidem manifeſtiſſimis adduci potuit pa
ulus uir nobilis: potens ſapientiſſimus: atq; for
tiſſimus ut exacerrimo criſtianoꝝ hoſte repen
te acerrimus defenſor euaderet: totq; incomo
dis ſe ſponte ſubiceret: ob ſolum chriſti amorē
quot nemo queat enumerare. Vere enim apud
lucam deus predixit: uas electionis ē mihi iſte
ut portet nomē meum coram gentibus & regi
bus & filiis iſrael: ego enī oſtendam illi quanta
oporteat eum pati ꝓ nomine meo. Nullo igi

14

cur pacto credendum ē christi precones alicuius
prestigiis fuisse deceptos. Scripta enim & gesta
tam discipulorum christi quam eorum qui eo tempo
re subito & maximo cum periculo disciplinā hu
iusmodi receperunt / testantur apud uiros sane mē
tis / primitias cristianorum fuisse tales: ut neque uo
luerit decipere / neque decipi ullo modo potuerit
Quid cause fuit? ut multi tam iudei quam gen
tiles inqualibet disciplina eruditissimi multique
diuites dimissis rationibus oblectamentisque suis
mallent cum rusticis illis mendicisque christi dis
cipulis crudeliter mori quā cum mundi delitiis
uiuere. Audiamus diuinum illum uirum tertul
lianum cartaginensem in apologia ad romanos
iudices ita clamantem. Sed hoc agite boni presi
des / cruciate / torquete / dānate / atterite nos. pro
batio ē enī inocentie nostre iniquitas uestra. Ideo
nos hec pati: deus patitur. Nam & proxime ad le
nonem dānando christianam potiusquam ad leo
nem confessi estis labē pudicitie apud nos atro
ciorē omni pena & omni morte reputari. Nec
quicquam tamen proficit exquisitior crudelitas ue
stra. Illecebra ē magis secte: plures efficimur
quotiens metimur a uobis. Semē ē sāguis chri
stianorum omnia impleuimus. Ac si non apud istā
disciplinam magis occidi liceret quam occidere

potuimus & inermes nec rebelles sed tantum modo discordes solius diuortii inuidia aduersus uos dimicasse. Si enim tanta uis hominum in aliquem orbis remotissimum locum abrupisset a uobis suffudisset utiq; dominationem uestrã tot amissio ciuium. Immo etiam & ipsa destitutione punisset: proculdubio expauissetis ad solitudinem uestrã ad silentium rerum & obstuporẽ quẽdam quasi mortue urbis quesissetis quibus imperaretis. Nam pene omnes ciues christianos habetis/ origenes quoq; in quarto periachon libro inquit: inumerabiles in singulis mundi regionibus homines relictis patriis legibus cristianam legẽ subito suscepisse: omniaq; tormentorum genera & mortem in eius gloriam libẽtissime & tulisse & quotidie ferre. Iam uero si numerare uellem milia uirorum in qualibet doctrina philosophia presertim excellentium/ qui christi discipulorum discipuli successoresq; fuerunt & longo ordine usq; ad iuliani imperatoris tẽpora iter gradios ignẽq; christum sanctimonia: uoce/ licteris: diuturno labore: periculo: morte: defenderunt: opus cõgerer haud breue componere: ut de mille milibus oratorum philosophorumq; taceam: qui apud grecos: barbaros & latinos: post iulianum totã uitam sanctissime i christiano ope cõsunserunt.

15

¶ Capitulum octauum. Cristiana religio insola dei uirtute fundata est.

SI CRISTIANA religio haud quaquam fundata fuit inpotentia: uel sapiētia humana/uel uoluptate immo uero inuitis & contra nitentibus passim multis potētibus doctisq; uiris & humanis oblectamētis/tā subito exorta ē: tam repente puniuersum orbē ppagata. Vnde adromanos scribit: paulus fidē eorū iuniuerso mundo anūptiari & acolenses: euāgelium iuniuerso mundo esse. Iohannes quoq; quod natum ē exdeo uincit mundum. Hec est uictoria que uicit mundum fides nostra. Necessarium ē hanc ipsam religionem inpotestate sapientia: speq; diuina fuisse fundatam. Quid? quod multis ante seculis longo ordine aplurimis pphetis atq; sybillis singula hec predicta fuerunt: quod insequentibus ostēdemus. Quid q christus uitæ magister mortem suam: psecutionem aduersum discipulos suos ubiq; futurā ppagationem immutabilitatemq; religionis suæ miserabilem iudeorū ruinam breui uenturā/gētilium conuersionem/iudeorū quorūdam ptinaciam usq; admundi finem duraturam: tum ipse predixit: tum discipulos suos inspirauit ut dicerent. Atq; id quod mirabile ē christus obsidio

atem in sabato futuram & exitium fame ferroq; a gentilibus inferendum atq; stragem inauditam captiuitatem preterea iudeorum in omnes gentes non aliter ante prescripsit: quã iosephus scripserit post ruinam. Preterea operepretium ẽ audire qua contione usus ẽ & yhesus & quisq; discipulorum suorum ad auditores psuadendos. Date uestra omnia pauperibus: carissimos uestros respuite/ porrigite genas pcutienti; benefacite inimicis: uitam hanc omniaq; eius oblectamenta pro nihilo habetote/abnegate uos metipsos: crucẽ hãc nostram crucem terribilem substinete/sequamini nos quamprimum precamur. Si enim nos sequimini pcul dubio quecunq; a mortalibus mala existimantur per omnẽ uitam subibitis. Hec illi/ persuasionem dissuasionis omnis undiq; plenã An putamus demostenem: ciceronemq; hac ratione quicquam persuadere cuiquam potuisse/ persuasit tamen contio illa immo contionator subito multis magnisq; uiris. At unde? adeo factum ẽ illud omni miraculo mirabilius. Siquidẽ ut testãtur qui audierunt loquebatur yhesus nõ sicut scribe & pharisei: sed tanquam potestatem habens. Persuasum autem illis usq; adeo fuit ut christi sectatores ipsum plusquam humane naturæ secundũ se possibile ẽ sepe amauerit. Quod

quidem nullo modo negabit: qui uacua mente illoꝝ opa & scripta cōsiderauerit. Totum uero id ē diuinum. Siquis ē qui dubitet legat & rele gat diligenter ꝓphetaꝝ euangelistaꝝ apostolo ꝝq; libros legat & eoꝝ qui illos eo tempore se cuti sunt cōmentaria. Veritas huius rei protinus elucebit. Inillis enī noua uis ē: singularis queq; simplicitas: sobrietasq; & ardor/ grauitas/ ꝓfun ditas/ & maiestas. Quod quidem indicat neq; diuinam abillis uim flammamq; abesse: neq; ue ritatem ipsam uerboꝝ fuco: neq; uim diuinam humanis machinis indigere. Adde ꝙ intot uete ris nouiq; testamenti uoluminibus nihil usquā nisi consonum reperitur: quod ceteris non ē cō cessum maximumq; ē diuine ueritatis inditium habent scriptores illi nescio quid pium & augu stum: atq; id quod mirabile ē iterse quidem cō mune aceteris omnibus pænitus alienum: quod significat omnibus illis deum precæteris aspira sse. Quid dicemus adhoc? ꝙcum ceteri omnes scriptores ambigant & uagillent: illi tamē nihil usquam dubitant/ sed tanta prob deus omnipo tens tanta certitudine loquntur quāta fortitudine du rissima quæq; peregerunt. Audi piscatorē illū iohannem euangelistam. Quod fuit abinitio quod audiuimus: quod uidimus oculis nostris

quod ispeximus & manus nostræ contractauerūt deuerbo uitæ & uitaipsa inotuit & uidimus & testamur & annuntiamus uobis uitā eternā. Que erat apud patrem & apparuit nobis quod uidimus & audiuimus annūtiamus uobis: ut & uos societatem habeatisnobiscum & societas nostra sit cum patre & filio eius yhesu christo. Et hec scribimus uobis utgaudeatis & gaudium uestrū sit plenum. Et hec ē anuntiatio quā audiuimus abeo: & anuntiamus uobis q deus lux ē & tenebre ineo nō sunt ulle. Rursus iniis cōsidera quāta afirmatione loquatur. Deus testificatus est defilio suo & hoc ē testimonium/q uitam eternam dedit nobis deus & hec uita nifilio eius est qui habet filium habet uitam: qui non habet filium dei non habet uitam: hec scribo uobis ut sciatis q uitam habetis etærnam qui creditis in nomine filii dei & hec ē fiducia quam habemus addeum: quoniam quodcunq; petierimus secūdum uoluntatem eius audit nos & scimus q audit nos quicquid petierimus: scimus q habemus petitionesquas postulamus ab eo: scimus quod qui natus ē exdeo non peccat: sed generatio dei conseruat eum & malignus non tangit eum: scimus q exdeo sumus & mundus totus imaligno positus ē & scimus q filius dei uenit & dedit no

bis sensum: ut congnoscamus uerum deum & si
mus inuero filio eius. Hic ē uerus deus & uita
eterna. Item tres sunt qui testimonium dant in
celo. Pater/uerbum & spiritus & ii tres unū sūt
& tres sūt: qui testimoniū dāt īterra. Spiritus
aqua & sāguis. Si testimoniū hominuum accipi
mus testimoniū dei maius ē nolite mirari fratres
siodit uos mūdus: nos scimus q translati sumus
demorte aduitam. Rursus inhoc congnoscimus
q indeo manemus & ipse inobis: quoniā despiri
tu suo dedit nobis & nos uidimus & testificamur
q pater misit filium suum saluatorem mundi &
nos cogouimus & credidimus ueritati quam ha
bet deus innobis. Itē alibi. Qui uidit testimo
nium peribuit & uerum ē testimonium eius et il
le scit quia uera dicit. Item hic ē discipulus cui
testimonium perhibet debis & scripsit hec & sci
mus eius testimonium uerum esse. Sed uide i
super quanta asseueratione ꝓclamet. Inprinci
pio erat uerbum & uerbum erat apud deum &
deus erat uerbum hoc erat inprincipio apud de
um omnia ꝑipsum facta sunt & sine ipso factum
est nihil quod factum ē inipso uita erat & uita e
rat lux hominum: lux intenebris lucet & tene
bre eam non comprehenderunt. Rursus alibi.
Nunc clarificatus ē filius hominis & deus clari

ficatus ē ineo. Si deus clarificatus ē inec & deus
clarificabit eum inſemetipſo & continuo clarifi
cabit eum. Neſcio quis poſſit ſimplicius quic
quam pronunptiare ſimul & efficacius affirma
re. Concludemus uerba iohannis: cum hac eius
indubitata ſententia. Ego uos inueritate diligo
& non ego ſolus: ſed omnes qui cognouerunt
ueritatē ꝓpterueritatē quæ ꝑmanet ĩnobis & no
biſcū erit ineternū iacobus duodecĩ tribubus diſ
ꝑſis ita loquit̃. Omne gaudiū exiſtimate fratres
mei/cū intẽtationes uarias ĩcideretis ſciẽtes ꝙ
ꝓbatio fidei ueſtre patiẽtiā gignit/patientia au
tē opus ꝑfectū habet ut ſitis & perfecti & ĩtegri
ĩ nullo deficiẽtes. Siquis autē ueſtrū indiget ſapi
ẽtia poſtulet adeo qui dat omnibus afluẽter &
nō ĩꝓpat & dabitur ei: poſtulet autē ĩfide nihil
heſitās & paulopoſt. Omne datū optimū & om
ne donum ꝑfectum deſurſum ē deſcendens apa
tre luminum: apud quem non ē tranſmutatio
nec uiciſſitudinis obumbratio. Voluntarie enĩ
genuit nos uerbo ueritatis ut ſimus initium ali
quod creature eius audiamus & petri fiduciam
Vos genus electum regale ſacerdotium gens
ſancta/populus acquiſitionis ut uirtutes annūp
tietis eius qui detenebris uos uocauit iadmira
bile lumen ſuum. Nolite trepidare ſed comu

nicantes christi passionibus gaudete: ut inreue
latione eius gloriæ gaudeatis exultantes. Si ex
probamini innomine christi beati estis: quoniã
quod ẽ honoris glorie & uirtutis dei & qui ẽ eius
spiritus sup nos requiescit. Seniores ergo qui i
uobis sũt obsecro cõsenior & testis christi passio
num qui & eius que ẽ infuturo reuelanda ẽ glo
rie cõmunicator: pascite qui inuobis ẽ gregem
dei prouidentes nõ coacti sed spontanee sed se
cundum deum. Deus autem omnis gratiæ qui
uocauit nos ineternam suam gloriã ichristo yhe
su modicum passos ipse pficiet: confirmabit:
consolidabitq; ipsi gloria & imperium insecula
seculorum amen. Idem alibi. Nõ enim indoctas
fabulas secuti notam facimus uobis dei nostri
yhesu christi uirtutem & prescientiam: sed ma
gnitudinis illius speculatores effecti. Conside
rare preterea decet spẽ: claritatẽ: firmitatẽq;
pauli: habentes talem spẽ multa fiducia utimur
Dominus quidem spiritus ẽ: ubi autem spiritus
domini ibi libertas. Nos uero omnes reuelata
facie gloriam domini speculantes ieandem ima
ginem transformamur aclaritate inclaritatẽ tan
quam adomini spiritu. Ideoq; habentes hanc
administrationẽ iuxta q misericordiam consecu
ti sumus nõ deficimus sed abdicamus occulta

dedecoris/non ambulantes inaſtutia: neq; adul
terantes uerbum dei/ſed inmanifeſtatione ueri
tatis cōmendantes nos metipſos adomnem cō
ſcientiam hominum coram deo. Quod ſi etiam
opertum ē euangelium noſtrum iniis qui peūt
eſt opertum inquibus deus huius ſeculi exceca
uit mentes infidelium ut non fulgeat ineis inlu
minatio euangelii gloriæ chriſti qui ē imago dei
Non enim nos metipſos predicamus ſed yheſū
chriſtum dominum noſtrum: nos autem ſeruos
ueſtros pyheſum. Quoniam deus qui dixit de
tenebris lumen ſplendeſcere illuxit incordibus
noſtris adinluminationem ſcientiæ claritatis dei
infaciem criſti yheſu: habemus autē theſaurum
iſtum inuaſis fictilibus ut ſublimitas ſit uirtutis
dei & non exnobis: inomnibus tribulationem
patimur ſed non anguſtiamur/attenuamur ſed
non deſtituimur: pſecutionem patimur/ſed nō
derelinquimur: deicimur ſed non pimus & paulo
poſt. Scimus eni q· qui ſuſcitauit yheſum & nos
ſuſcitabit cū yheſu: pter quod non deficimus
Sed licet is qui foris ē noſter homo corrūpatur
tamen is qui intus ē renouatur dedie idiem. Id
enim quod impreſenti ē momētaneum & leue
tribulationis noſtræ ſupra modum inublimita
te eternum gloriæ pondus opatur inobis. Nō

contemplantibus nobis quæ uidētur/sed que nō
uidentur. Que enim uidentur/temporalia sunt
quæ autem nō uidētur/eterna sunt. Scimus.n.
q si terrestris domus nostra huius habitationis
dissoluatur hedificationem ex deo habemus do
mum nō manu factam: sed eternam icelis: hec
adcorinthios. Thimotheum uero sic admonuit
Vigila iomnibus & labora: opus fac euangeliste
misterium tuum imple. Sobrius esto/ego enim
iam inmolor & tempus mee resolutionis instat
bonum certamen certaui/cursum consumaui: fi
dem seruaui inposterum reposita ē mihi corona
iustitiæ quam reddet mihi dominus inilla die iu
stus iudex nō solum autē mihi sed omnibus qui
diligunt eius aduentum/inhis uerbis uaticinatus
est presēs sibi imminere martirium quod breui
secutum ē. Non possum me continere quī his
adiciam quam certa asseueratione quantaq; ma
iestate iepistola adhebreos eternā filii dei gene
rationē uimq; cecinerit: ¶ Multifariā multisq;
modis olim deus loquens patribus i pphetis no
uissime diebus istis locutus ē nobis ifilio: quē
cōstituit heredem uniuersoꝝ/pquem fecit & se
cula qui cum sit sprendor glorie & figura substā
tiæ eius portansq; omnia uerbo uirtutis suæ pur
gationem peccatoꝝ faciens sedet addexterā ma

iestatis inexcelsis/ tanto melior angelis effectus quāto differētius preillis nomē hereditauit & que secuntur : de eodē filio dei insequētibus dicit. Viuum est enim uerbum dei & efficax & penetrabilius omni gladio ancipiti ꝑ tingens usqꝫ adiuisionem animæ ac spiritus/ compagum quoqꝫ & medullaꝵ discretor cogitationum & intētionum cordis : nō est ulla creatura iuisibilis incōspectu eius omnia nuda & aperta sunt oculis eius adquod uobisē sermo adcolesenses : filius ē imago dei iuisibilis primogenitus omnis creaturæ quia inipso cōdita sunt uniuersa incælis & iterra uisibilia & inuisibilia siue troni siue dominationes : siue pricipatus : siue potestates : omnia ꝑ ipsum & iipso creata sunt : & ipse ē ante omnes & omnia iipso cōstāt & ipse ē caput corporis ecclesie qui ē principiū primogenitus exmortuis ut sit inomnibus ipse primatum tenens : quia iipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare & ꝑ eum reconciliari omnia inipsum pacificans ꝑ sanguinē crucis eius siue que icelis siue que interris sunt. Sed necogar longius progredi pea quæ defilio dei miranda inepistola ad ephesios : adcolosēses adphilippēses : ac de spiritu sancto adcorinthios : deqꝫ cæteris theologiæ mysteriis alibi tanquam oracula firmissima sun

dit: uno uerbo comprehendam. Siquis diligen
ter sacras licteras legerit cristianam legem diui
na uirtute constare fateri cogetur Siquidem no
stri heroes stabiles herent imobili fundamẽto
clari mente uolũtate feruentes uerbis simplices
atq; certi actione indefessi inuicti ꝓposito. Cæ
teri ãxie nimium ratiunculas panibages aucupã
tur: atq; ut inquit. Dauid tamquam inpii circui
tu quodam oberrant: neq; sui: neq; alioꝝ duces
sufficiẽtes Deniq; si religionis maxime propria
est puritas hec certe diuinissima est quæ neq; ui
les posterioꝝ iudeoꝝ supstitiones & spurcissima
talmut deliramenta: neq; obscenas & iniquitas
gentilium fabulas: neq; abhominabilẽ maume
thensium licentiã & alcorani ineptias admictit
quæ neq; terrena premia: ut leges alie: sed cele
stia pollicetur: neq; aduersarios fidei legisq; sue
interfici iubet quemadmodum iussit talmut &
alcoranum. Sed uel ratione doceri/uel oratio
ne conuerti: uel patientia tollerari: Quæ ut in
primitiis christianoꝝ re ipsa manifestissime ap
paruit non modo amputat uitia: sed extirpat
que uirtutes ꝑsuadet opando priusquam loquẽ
do. Talis enim illoꝝ cõdictio forsq; fuit ut nõ
aliter ꝑsuadere potuerit: quam & uitutes & mi
racula exercẽdo. Virtutes preterea nõ ambitio

nis/aut uoluptatis; aut tranquillitatis humanæ sed dei solus gratia ardēter exercet/totūq; hūc mundum pessundat & pnihilo habet/ut mundum alterum consequatur.

Capitulum nonum Auctoritas christi non ab astris sed adeo est.

COMMVNEM religionē neq; astellis: neq; ab hominibus quibusdam neq; amorbo esse/sed adeo atq; humane speciei cōmuni natura itheologia nostra pbauimus inpresentia uero cristianam legem nō esse seruariq; afato quodam sideꝝ breuiter sic ostēdimus Aduētus christi tamquam diuinus abinitio mūdi predictus a pphetis/sibillisq; fuit nō iastrologia peritis sed diuinitus inspiratis. Adde q solēt spheræ celestes tanquam causæ uniuersales atq; remote particulares iterris effectus nō absq; cō modis quibusdam mediis adfinem pducere: humana uero omnia non modo nō subministrarūt cōmode christianis sed annos trecentos prius aduersata fuisse traduntur. Vnde cū paulus apud lucam romæ disputans cū iudeis dixisset pp̄ter spem israel cathenā hac circundatus sum sub iūxerunt iudei: cōptum habemus huic secte ubiq; contradici. Ob hoc ipsum sic exclamauit tertullianus. Cum odio sui cepit ueritas: simul ut

apparuit inimica ē. Tot hostes eius quot extra
nei & quidem ꝓprie exemulatione iudei: exco
cussione milites: exnatura ipsi etiam domestici
nostri: quotidie obsideremur / quotidie ꝓdimur
inipsis plurimum cetibus & cōgregationibus no
stris oprimimur: Item: Veritas nihil desua cau
sa deprecatur: quia nec decōditione miratᷣ. Scit
se peregrinam interris agere iter: extraneos faci
le inimicos inuenire. Ceterū genus: sedem: spē
gratiam: dignitatem: incelis habere: unum ge
stit interdum / ne ignorata dannetur. Quid eni
iniquius quam ut oderit homines quod ignorāt
etiam si res meretur odium? Ita utrunq; exalter
utro redarguimus & ignorare illos dū oderunt
& iiuste odisse dum ignorāt / hec ille. Preterea
corporales causæ leges / uel uoluptuosas / uel am
bitiosas / uel certe non plusquam ciuiles inducūt
christiana lex omnia hæc damnat / uel supat. Itē
spheræ celestes nō altius infundere desiderium
possunt: quam cæloꝝ christiana pietas celestes
spernit speras atq; trancendit / deumq; sadcrat /
solū sup celū ut pote quæ nō nascatur accelo ce
lestibus ue spiritibus: sed asolo super celesti deo
Innumerabiles homines apud omnes gentes ꝓ
christi nomine libēter se uulneribus certeq; mor
ti solius diuinæ beatitudinis gratia obtulerunt

quando alias talia celestis motus effecit certami na. Quis sapiens unquam potuit doctrinam suā sola pietate ad uniuersum orbē spargere. Ac de us ob solam uirtutem uel aduersante prisca con suetudine atq; potētia ubiq; credi. Si hec a side ribus ꝓficiscerentur/ꝓfecto alius quoq; eandē aut similem stellaꝝ necessitatem nascens habuis set. Quod nam fatum uniuersi creatorem ip sum esse confirmauit? qui nullam esse fatoꝝ ui docuit atq; docet? Quomodo igitur ipsum fa tum sibi met repugnat? & nō esse se ipsum pre dicat? hæc ita eusebius confirmauit qui predica tionis euangelicæ gratia: uel certarunt iam mul tis annis: uel etiam nunc certant: quo modo ad unam uoluntatem & fidem & eandem uirtutem animi uiuendiq; rationem diuersis temporibus & tam multi nostra memoria compulsi sūt. Quis mentis compos credere ūquam poterit iuuenes simul ac senes uiros & feminas/ seruos & liberos doctos atq; indoctos non in uno climate orbis neq; in eadē hora natos sed ubiq; terraꝝ & diuer sis temporibus: sideribus coactos unam & eadē nouam atq; inauditam doctrinam & quidem cū periculo mortis patriis ritibus antepesuisse & ue ræ philosophie dogmata duritieq; uiuendi quā delitias maluisse: hec eusebius. Nō igitur audi

.endi sunt impii quidā & fati fatui assertores: qui
inipso christiane religionis initio pnuntiauerūt
ipsam cum primum annos trecentos sessaginta
quinq; impleuisset ruituram: idq; etiam quedā
oraculo firmauerūt: neq; audeat astrologus ali
quis aliquādo eam defecturam pnuntiare/que
nō atēporali celorū motu: sed abeterna dei sta
bilitate dependet/quæ ab iitio mundi usq; adoc
tauiani impatoris tempora: inprophetarū preco
niis/populorū expectatione:/rerū similitudine
cōstitit. Deinde usq; adnos annos iam mille &
quadringētosseptuagintaq; & quatuor inuitis ce
lis terrisq; pdurat. Cuius psecutores primos.s.
iudeos deus obhoc ipsum ut alias ostendemus.
exterminauit. Quam adiuturna immaniq; gē
tilium hereticorūq; psecutione defendit. Nun
quā igitur poterit religio hæc aboleri que deū
uidicem habet atq; custodem etiamsi male ad
ministretur asuis & crudeliter impugnetur abho
stibus. Stat enim regēte deo que nō minus asu
is male tractatur quam alienis. Deniq; si prospe
re christianis res humane succēdēt cerimoniæ nō
cessabunt. Si aduersa multa contigent crescet tā
dem hec religio atq; pficietur. Nam cum ex
trema quadam & diuturna aduersitate quondā
orta adultaq; fuerit/eadem necessario nutriet

ac prorsus implebitur.

¶ Capitulum decimū Christi auctoritas absq; miraculis minime fuit.

SED ARGVENDI acriter illi mihi uidetur magnanime Laurēti qui quotidie tā ꝑtinaciter ꝙ impudenter noua ad fidē christi confirmandam miracula exigunt. Si enī rara sunt: ꝓdigia sunt: si frequentissime fierent uel artificiosa/uel naturalia/uiderentur. Suffi ciat nobis scire mūdū oīo nō absq; manifestis mi raculis tā miraculose tā miraculosa īstituta & o pa[sua] cepisse & ꝓtulisse. Quid q christū fecisse mi racula gentiles iudei maumethenses nobis con cesserunt. Miracula de stella ab oriente eclypsi solis ac terremotu tēpliq; scissione & alia multa multis hominū milibus manifesta discipuli chri sti tam in iudea ꝙ alibi palā quotidie predicabant atq; scribebant. Atq; eo quidem tempore quo innumerabiles adhuc superant eoꝝ qui cum mo riente christo uiui & iam adulti fuissent redargu ere discipulos illos omnium reꝝ egenos nisi ue ra dixissent facillime poterant. Quonam pacto herodes facinus tam abhominabile & periculo sissimum ꝑpetrasset: quando uidelicet tot īfan tes: filiumq; suum interemit: nisi nouo quodā & stupēdo ꝓdigio fuisset ꝑterritus. Quod qui

dē cum primum ꝑpetrauit ad octauianū scriptū fuit. Audi macrobium cum audisset augustus inter pueros quos insyria herodes rex iudeoꝝ in trabimatum iussit iterfici: filium quoq; eius cc cisum ait/ prestat herodis porcum esse ꝙ filium Opere pretium est audire primum deterremo tu inquit enī. Maximus terre memoria morta lium extitit motus tiberii cesaris pricipatu duo decim urbibus asiæ ꝓstratis forsitan ille terremo tus fuit qui in christi cōtingit passione tum quia dicit eam fuisse talē ut numꝙ similis fuerit tū quia i asia & tiberio imꝑante ubi.s. & quādo pas sus ē christus. Scribit eusebius se legisse in cōme tariis ethnicoꝝ ꝙ anno tiberii decimo octauo solis facta defectio: bytinia terræ motu cōcussa & i urbe nycea edæs plurime corruerūt que om nia his cōgruunt quæ i passione saluatoris accide runt. Scribit uero suꝑ his & phlegro qui olipia dū egregius supputator ē i tredecimo libro ita dicēs. Quarto autem anno ducentesimæ secū dæ olimpiadis magna & excellens inter omnes quæ ante eam acciderunt/ defectio solis facta di es hora sexta ita intenebrosam noctē uersus ut stelle in celo uise sint terreq; motus i bytinia ni cenæ urbis multas edes subuertit hec phlegro Argumentū huius rei ꝙ saluator hoc anno pas

sus sit euangelium prebet iohannis inquo scribi
tur. Post quintum decimum annum tyberii ce
saris tribus annis dominum predicasse iosephus
etiam uernaculus iudeorum scriptor circa hec tē
pora die pentecosten sacerdotes primum loco
& quosdam sonitus sensisse testatur: deinde exa
dito templi repentinam subito erupisse uocē
dicentium trasmigremus exhis sedibus hucusq;
eusebius. Quod autem christus passus fuerit an
no tyberii decimo octauo declarat etiam lucas
euangelista qui anno tyberii quitodecimo chri
stum baptizatum dicit annotrigesimo iam pro
piquantem. Computat autem eusebius christū
anno quadragesimo secundo imperii augusti na
tum fuisse/ cepisse uero euangelium predicare
anno tyberii quitodecimo: dionisius ariopagita
philosophorum atheniensium prestantissimus &
apollophanes insignis sophista naturaliumq; re
rum scientia pollens eo die quo yhesus occi
ditur una apud heliopolim erant: hi tunc uide
runt lunae globum extra coiuntionis tēpus ab o
riente soli mirabiliter incidentem atq; ipsum ab
hora nona usq; aduespam supra solis diametrū
mirabiliter obsistentem: incidentiaq; eiusmodi
usq; ad solaris corporis finem peruenisse ac tum de
mum exaduerso diametri resilisse consideraue

runt. Cum uero hec preter omnem nature ordi
nem cõtigisse manifeste cognoscerent dionisius
prorsus obstupuit & apollophanes conuersus ad
dionisiũ exclamauit preclare dionysii hæ quidẽ
sũt reꝝ uicissitudines diuinaꝝ. Hec dionisius ari
opagita scribit ad sapiẽtẽ polycarpum rogatq;
eum ut apollophanem ipsum adhuc uiuentem
& nõ dum christianum cõueniat qui neq; sit ne
gaturus illa preter nature ordinem euenisse ne
q; cristianam ueritatem aspernaturus ulterius
sed eam humiliter suscepturus. Lactantius affir
mat christum cruci afixum fuisse martii die
uigesimo. Esculus autem quidam astrologus
q̃uis parum religiosus asserit tamen astrologi
ca. Computatione certum esse ea die qua chri
stus cruci afixus ẽ solem inprimo arietis gradu
lunam inprincipio libre fuisse atq; eclyipsim se
cundum naturam nõ potuisse fieri tum quia ple
nilunium erat. Oportet autem solis eclipsim ĩ
nouilunio fieri: tum quia ab oriẽte incepit ecli
sis illa: cum ab occidente incipere soleat natura
lis eclipsis. Alii solem ĩ piscibus fuisse uolunt ĩ
uirgine lunam idem tamen ab his de eclipsi cõ
cluditur atq; ab esculo. Idem ostendunt iudei
qui lege sic iubente pasca semꝑ quartadecima
luna celebrauere & in pasca yhesum immolaue

runt. Eclipsis autem fuit. Nõ enim licebat tũc inre tam manifesta mentiri. Nam ieodem secu lo & apud eosdẽ predicata : scriptaq; sunt iquo & apud quos miracula eiusmodi euenisse narrã tur. Solius autẽ christi gratia miraculum illud factum ẽ incelo. Quid enim aut tunc aut alias miraculosius ꝙ christus factum est uel sub celo uel supra celum. Dequo preco eius paulus. De us exaltauit illum & donauit illi nomen quod ẽ sup omne nomen/ut innomine yhesu omne ge nu flectatur celestium terrestrium infernoꝝ & omnis lingua confiteatur q dominus yhesus cri stus ingloria est dei patris.. Atq; id quod ad mi rationem exauget/hoc confessa tunc ẽ hominũ lingua postꝙ informa serui exinaniuerat semet ipsum humilis & obediens factus usq; admortẽ mortem autem crucis. Si absq; miraculis homi nem ieiusmodi habitu ac sorte cõstitutum mũ dus summum esse deum cõfessus ẽ : hoc unum miraculoꝝ omnium uincit admirationem. Ego adduci nõ possum nisi miracula multa uidisset Iohannem euangelistã scriptorem maxime om nium simplicem atq; sobrium tam miraculosa uoce ausũ fuisse clamare. Sũt & alia multa que fecit yhesus que si scribãtur ꝑsingula nec ipsum arbitror mundum capere eos qui scribendi sunt

4

libros. Micto q· euangeliſte ſepe aiunt ihesum
milia ĩfirmorum ſimul mirifice curauiſſe docet
nos magnus paulus qualis illa fuerit apoſtolorum
predicatio : qua populi multi cõuertebantur: nã
corinthiis inquit. Ego fratres cum ueniſſem ad
uos / ueni nõ in ſublimitate ſermonis aut ſapiẽtie
adnuntians uobis teſtimonium criſti. Nõ enim
iudicaui me ſcire aliquid inter uos niſi yhesum
chriſtum & hunc crucifixũ & ego ĩ infirmitate &
timore & tremore multo fui apud uos & ſermo
meus & predicatio mea nõ in pſuaſoriis huma
ne ſapientię uerbis : ſed in oſtenſione ſpiritus &
poteſtatis ut fides ueſtra non ſit in ſapientia ho
minum ſed in poteſtate dei / ſapiẽtiã autem lo
quimur inter pfectos / ĩ alia epiſtola eiſdem dicit
Signa apoſtolatus mei facta ſũt ſup uos in omni
patiẽtia in ſignis & pdigiis & poteſtatibus. Sed
audiamus eũ ad theſalonicenſes ſcribentẽ. Scitis
q· euangelium noſtrum nõ fuit ad uos tantum i
ſermone / ſed ĩ poteſtate & ſpiritu ſancto & pleni
tudine multa adeo ne ſui oblitus erat prudẽtiſſi
mus paulus aut uſq; adeo obliuioſos opinabatur
populos ad quos ſcribebat ut cõmemoraret ſe a
pud eos feciſſe pdigia niſi feciſſet ĩ pmptu erat
redargutio & infamia ſi forte mẽtitus eſſet. De
pdigiis a ſe factis : ſcribit etiã ad romanos ex qu

bus & similibus miracula temporibus illis non defuisse concludimus: quorum uirtute ad exẽplar lumenque immo ad habitaculum nostrum edificata tunc est domus dei quæ/ut ait paulus/est ecclesia dei uiui: columpna firmamentumque ueritatis & manifeste magnũ ẽ pietatis sacramentum: quod manifestum ẽ: i carne iustificatum ẽ ĩ spiritu aparuit angelis: predicatum ẽ gentibus creditum ẽ in mundo assumptum ẽ in gloria hec ad thimotheum. Quid igitur garrimus increduli? quid ulterius ꝓcaces efflagitamus? nun quotidie deo magno nobiscum sub iudice lis ẽ? nun quolibet momento tum singulis nobis tũ posteris qui similiter querent deus auctoritatem suam redimere miraculis cogitur: & tanquam prestigiator aliquis mercennarius ĩ theatrum ꝓdire ad nutum cuiusque cõpellitur? Atqui neque etiam hominem animal natura liberum uiolentis quibusdam signis cõpellere naturale ac decens est: sed inspirationibus doctrinisque allicere: uolenti .n. uirtus & beatitudo ꝓmictitur: non coacto: credendo precipientis auctoritas cõfirmatur nõ ꝑquirendo. Quid? quod pauci sunt/qui miracula uidere/paucissimi qui acipere digni sint. Mirabilia inter homines cõgrue ut plurimum adeo fiunt ꝑ animas hominum a corporibus ual

de se iuntas deoq; coiuntas tanq̄ pinstrumenta i mergite igitur uos icorporis lutum anime mi sere: sic celestia cernetis miracula? O quam stul te optatis inclinato iterram capite uidere subli mia rapi portentis inaltum uultis nō uirtutum gradibus scandere/quid miraculosius? quid diui nius interris q̄ animus omnino sui corporis do minus? imperium hoc experiamur si possumus possumus autem si uolumus tunc nō modo cer nemus miracula sed ipsi perficiemus. Ego certe arbitror nobis etiam nō merentibus sepe uariis inlocis mirabilia quedā signa diuinitus fieri: sed nō patent omnibus omnia multa etiam nō scri buntur: uel scripta quidem nō creduntur cuius quidem ambiguitatis occasionem dare uidētur nō nulli homines admodū detestabiles qui imi tatione uerorum falsa pdigia itroducunt: imita tio & uerisimilitudo necessario rem ueram secū tur: quam quis imitetur & representet nō esset introductus nummus adulterinus nisi quandoq; legiptimus fuisset nūmus nō essēt falsa cōficta miracula nisi exueris miraculis homines adipso rum imitationem fidem ueiuitati fuissent mira cula que aurelius augustinus se uidisse & grego rius narrat talia sunt ut fide carere nō debeant Audiui equidem non nulla nostris seculis atq;

etiam in urbe nostra florentina mirabilia simul & credibilia contigisse. Sed quedam occultiora. Illud certe multis hominum milibus qui & uiderunt & adhuc uiuūt manifestissimum: quo ancone anno domini. M.CCCC.LXX. factum a multis fide dignis accepimus: puella quedam ꝓpter pessimam quandam neruoꝝ cōtractionem a primis incunabulis gradiēdo natibus ꝓ cruribus utebatur. Preterea bindellus florentinus ꝓpter faucium pectorisq; cōtusionem multos ānos loqui nihil potuit / ambo cū diue marie eodem in loco se supliciter cōmēdassent sani ꝓtinus euaserunt omni populo multis ānis noti fuerant īfirmi & postea iam quatuor ānos cō. tinue omni populo sani. Noli Laurēti mirari q̄ marsilius ficinus philosophie studiosus miracula / ītroducat uera enim sunt quæ scribimus ac philosophi offitium est rationibus ꝓpriis sigilla cōfirmare / sunt autem ꝓprie reꝝ naturalium rationes quæ secundum naturam sunt: diuinaꝝ uero que sup naturam huiusmodi sunt tum methaphisice ꝓbationes: tum uel maxime miracula. Deus enim nō tantū uerbis quantum miraculosis operibus misteria sua ꝓbat & precepta confirmat. Vnde illud. Si uerbis nō uultis credere operibus credite.

¶ Capitulum undecimum. Aucteritas apud gentiles.

CHRISTIANA miracula nemo negauit unq̃ licet illa nõ nulli ad demonum uim retulerint: nescientes demones uel sui cultum/uel uitia tandem pestiferasq; dissensiones ꝑsuadere solere/hec autem a cristianis illis heroibus alienissima. Atqui quonam pacto potest ea religio ortũ a demõibus habuisse que demonum cultum dãpnauit/euertitq;/ipsosq; demones & fugauit & fugat? uniuersus pene orbis christum subito coluit atq; colit exceptis paucis circumuagis feneratoribus/qui auaritiæ penitus mancipati de diuinis recte sentire non possunt. Profecto gẽtiles omnes cõsenserunt ihesum aut deum ipsũ fuisse/aut certe diuinũ. Milesius apollo cõsultus ita cõmẽdauit christum Mortalis erat corpore sapiẽs ꝓdigioꝝ effector sed sub iudicibus caldeis armis cõprehensus/clauis fustibusq; amaram mortem passus est. Porphirius i libro de respõsis inquit. Christũ dii maxime pium ꝓnumptiauerũt/inmortalemq; euasisse asseruerunt/benigne admõdum de illo testificãtes/adiungit/hecatẽ deã interrogantibus de christi anima respondisse. Viri pietate prestãtissimi ẽ illa anima/hanc colunt a rigiditate alie

nam & post multa subiunxit hecate christus ip
se pius icelum sicut pii conscendit/huic ergo ne
derogaueris concedit ipse porphirius christū &
sapientem & pium fuisse/quāuis christianos par
tim indoctos partim magos nominet: tum ue
ritati: tum sibi ipsi manifeste repugnans. Ter
tullianus inapologetico scribit q cum pylatus
ad tyberium īperatorem decristianorꝝ dogma
te referret. Tyberius retulit adsenatū/ut chri
stianorꝝ sacra intercetera sacra reciperentur: Ve
rum tum exconsulto patrum christianos elimi
nari urbe placuisset exeo q nō senatui prius hu
ius rei iudicium fuisset delatum. Vetus eni erat
decretum: nequis deus absq; senatus auctorita
te cōsecraretur tyberius pe edictum acusatori
bus christianorꝝ minatus ē mortē: multi senato
rum & equitum romanorꝝ interfecti. Cōfirmat
eadem eusebius uespasianus ac titus auditis chri
sti opibus eius potentiā timuerunt. Adrianus
sicut iulius capitolinus narrat statuit christo tē
pla facere eumq; inter deos recipere. Ideoq; tē
pla: absq; simulacris inomnibus ciuitatibus fieri
iussit: que hodie iccirco quia nō habent numina
dicuntur adriani: que ille adhoc parasse diceba
tur: sed ꝓhibitus est abhis qui consulentes sacra
repererant omnes cristianos futuros si id optate

euenisset: & templa reliqua deserenda. Alexā der seuerus templa fieri christo statuit/sed non subcessit/orabat i matutinis insacrario suo corā statua christi hec capitolinus. Sed audi quid de adriano referat eusebius. Quadratus discipulus apostoloꝝ & aristides atheniensis philosophi li bros ꝑchristiana religione adriano dedere com positos & serenus granius legatus uir aprime no bilis licteras adimperatorem misit: iniquum es se dicens clamoribus uulgi innocentium homi num sanguinem cōcedi/ & sine ullo crimine no minis tantum & secte reos fieri: quibus conmo tus adrianus minutio fundano ꝓcōsuli scribit: si ne obiectu criminis christianos nō cōdempnan dos cuius epistole usq; adnostram etatē durat exemplum hec eusebius. Antoninus pius cum audisset cristianos hoc frequenter uti ꝓuerbio Quod tibi fieri nō uis alteri ne feceris: ꝑscruta tus ē christi uitam eiq; statuam tamquam deo sa crauit Reor equidem adhoc maxime iductum fuisse aiustino philosopho qui ei librū ꝓnostra religione cōscriptum dicauit. Philippus exīpe ratoribus primus christianus fuisse abeusebio tra ditur. Superiores enim yhesum nonsolum sed cum ceteris diis colebant. Sed si omnes popu lum suum magisq; deū ueriti fuisse uidētur. Cō

stantinus deniq; cum christi miracula irebus su
is manifestius fuisset expertus: deum magisq̄
populum timuit: solumq; christum & palam
adorauit idolo⁊ templa subuertit / christo tem
pla passim pretiosa hedificauit: hec de illo scri
bit Eusebius qui illius tempore floruit. Prin
cipes autem illos qui atrocius ichristianos seui
bant: crudeli quadam natura & temerariam p
turbatione potiusq̄ ratione iustitie iductos fu
isse constat / si quis insanos illos nerones domitia
nosq; quibus illis temporibus abundauit / roma
cōsideret. Quibus dānatoribus tertullianus in
quit sectam nostram gloriari debere. Quia nō
nihil grāde aliquod bonum ab illis dānari potue
rit. Tales uero semp insecutores nostros fuisse
Iniustos / impios / turpes ab omni populo dāna
tos. Modestiores uero principes erga christia
nos honestius se gessisse. Sed quicunq; pricipes
preceteris imanissime seuierūt: ut nero domi
tianusq; miserabiles penas dederunt. Vt ōmic
tam q̄ christi ꝓditor iudas repente laqueo se
suspēdit: quod illis temporibus christi discipuli
publice dixerunt atq; scripserunt: preterea q̄
pontius pylatus christi cōdempnator tandem
imultas icidens calamitates se manu ꝓpria iter
fecit: quod apud greco⁊ romano⁊q; hystori

cos fegisse eusebius asserit. Similis herodis pri mi exitus fuit qui se ipse peremit: similis & se cundi qui statim post iacobi necem carceremq; petri pcussus ab angelo ut lucas testatur periit atq; ut iosephus inquit uidit angelum suo capi ti insistentem exitiiq; sui ministrum deinde gra uiter cruciatus uitam uiolenter abrupit. Adde q aurelianus imperator cum primum aduersũ cristianos psecutionem mouisset: fulmine pri mo territus ẽ mox occisus. Iulianus quoq; apo stata ipsas pficiscens christianum post uictoriã diis sanguinem uouerat sed iipso itinere fame si tiq; exercitum pdidit: ipse etiam ignominiose ẽ iterfectus. Dioclitianus se ipse peremit: ma ximianus turpiter ẽ occisus. Neq; silẽtio pretere undum arbitror q celsus epycureus porphirius quoq; & iulianus pculusq; platonici & nõ nulli alii doctrina insignes qui partim insana quadam arrogantia: partim ut suis populis ac potẽtibus obsequerentur contra christianam pietatem li guam suam calamumq; impie armauerunt/ dũ contra illam potẽtiũ mundiq; arma seuirent/ p cul dubio reipsa declarauerunt neq; illos religio nis nostre patres ullo pacto cõtempnendos fu isse. Quibus cum certamine congredi illustres philosophi dignabantur & a quibus cõuicti sũt

neq; religionem ipsam ul humana fuisse exortã
quæ tam mirabiliter humanam sapiẽtiam & po
tentiam superauit: quod apud isayam deus pre
dixit. Perdam sapientiam sapientum & pruden
tum prudentiam reꝓbabo Et paulus apostolus
confirmauit dicens: sapientia huius mundi stul
titia ẽ apud deum. Quod stultum ẽ dei: sapien
tientius ẽ hominibus: quod infirmum ẽ dei for
tius ẽ hominibus. Atq; alibi strenuus hic chri
sti miles ihunc modum clamat. Arma militie
nostre nõ carnalia sũt: sed potẽtia deo ad de strue
endum munitiones & cõsilia & omnem altitu
dinem extollentem se aduersus dei scientiam: i
sup ad redigendum in captiuitatem quem libet i
tellectum in obsequium christi: atq; ad omnem
inobedientiam ꝓmptius ulciscendam. Merito
igitur hec arma timuit gamaliel magnus hebre
orum doctor quando consuluit ne yhesu dis
ciplinam ꝑsequerentur. Si enim ex deo esset i
pediri nõ posse si nõ esset ex deo sicut cetera fig
menta que illis temporibus contigerant: breui
tempore duraturã. Timuit quoq; illa diuinus
ille ꝑtinus platonicoꝝ princeps iterpetrũ. Nu
menius: iambricus & amelius qui christianã the
ologiam nõ reꝓbare sed emulari potius studu
erunt. Timuit hisdem ferme tẽporibus & mul

to magis illa arnobius aphricanus rehtor clarissimus qui cum adhuc idolatra ad credulitatem christianam somniis compelleretur: neq; ab episcopo fidem impetraret quam semp impugnauerat elucubrauit aduersus pristinam religionem ut yeronimus ait/ Luculentissimos libros ac tādem ueluti quibusdam pietatis obsidibus impetrauit.

Capitulum duodecimum Christi auctoritas apud maumethenses.

MAVMETHENSES christiani quodā modo esse uidentur quamuis heretici/ arrianorum manicheorumq; sectatores/ cōfitetur certe rex eorum maumethes/ yhesum christum dei uirtutem: sapientiam: animam: flatū spiritum uerbumq; afflatu quodam diuino ex maria uirgine ppetua natum: suscitasse mortuos aliqua miracula plurima preceteris diuinitus effecisse fuisse cūctis hebreorum pphetis sublimiorem: nullumq; hebreos post yhesum habituros pphetam: cunctis quidem uiris eum ātepo nit mariā omnibus mulieribus. Addit corpus yhesu incorruptum incelum adscendisse. Christianos longo interuallo iudeis anteponit: iudeos admodum detestatur: hec inlibro eius alcorano omnia. Vnde sectatores illius iudeos suis

sacris non prius initiant/ q̄ sacramenta christiano rum antiqua uera & bona esse confiteantur. Et qui maumethis sepulcrū uisunt nisi etiam christi sepulcrum uiserint/ nō dum satis purificati existimantur. Qui christi uel marie nomen cō tumeliose cōmemorat ab eis seuere punitur. Religiosoꝝ genus habent aliud heliæ: aliud iohanni batiste aliud & id quidē precipuum ihesuchristo dicatū celebrāt ꝓphetas & euangelia: didicerūt enim a maumethe in alcorano: alcoranum esse hebraicoꝝ ꝓphetaꝝ euangeliiq; affirmationē atq; declarationem. Legitur ibidem neminem fore pfectum nisi testamento ueteri nouoq; paruerit & alcorano insup q' sit congregatio & declaratio utriusq;. Quotiens euangelium nominat/ quod facit sepe/ totiēs ꝓprio cognomento librum apellat lucidum: aliquando etiam euangelium addit esse lumen testamenti castigationem rectamq; uiam timentibus deum. Inducit preterea in alcorano deum ita loquentem. Cū ꝓphetas alios aliis prefecerimus/ eosq; allocuti fuerimus/ christo marie filio animam nostrā ꝓprie conferentes uim atq; uirtutem precete ris prebuimus. Duo autē precipui: maumethis errores esse uidentur. Alter q' quamuis in christo diuinitatem quandā pōnat: longe maiorē q̄

incuntis hominibus uel presentibus/uel preteri
tis/uel futuris/uidetur tamē alicubi uelle diui
nitatem illam esse a dei summi substātia distinc
tam atq; minorem: quod quidem ab arrianis a
ccepit: sed in hoc secum ipse pugnat. Epitheta
enim que christo attribuit diuinitatem eius ean
dem esse atq; summi dei significant. Alter mau
methis error & quidem manifestior ē: q quādo
satellites illi sacerdotū/qui cōiicere manus ī ihe
sum conabātur ceciderūt: deus/ut maumethes
putat/repente & clam yhesum in celum rapuit
Illi cum surrexissēt alium quendam yhesu simi
lem comprehendentes uerberauerunt: & cruci
affixerūt hoc a manicheis accepisse uidetur. Ni
hil opus ē ut errores huiusmodi cōfutem/quicū
q; enim arrianam & manicheam heresim confu
tauerunt: maumethem quoq; cōfutasse uiden
tur. Cōcludere possumus christianā legē apud
omnes sectas gētilium iudeoꝝ maumethensiū
re uera omnium excellentissimam esse cōcedi
Quisq; enim istoꝝ quamuis affectione quadam
naturæ cōsuetudinisq; uel fictionis ꝓpriam he
resim ceteris preferat: christianā tamen excepta
sua/reliquis anteponit. Itaq; cum sincere iudica
retur cunctis absq; cōtrouersia preferretur.

Capitulum tredecimum De generatione fi

lis dei in eternitate.

OMNIS uita plem suā penes se ipsa prius generat q̄ seorsum & quo prestantior uita ē eo interiorem sibi met generat plem. Sic uita uegetatiua tam inarboribus q̄ i animalibus semē quasi arborem & quasi animal incorpore pprio prius generat: q̄ aut iaciat extra aut arborem inde animal ue externum pducat. Sic sēsitiua uita quæ ē uegetatiua prestantior: perfanthasiam inse simulacrum intentionēq; rer̄ parit priusq̄ membra moueat & inexterna materia fabricet. Sed phetus ille phantasie primus quia inipsamet anima ē ideo ppinquior est animæ quam fetus uegetatiuæ uitæ qui nō fit ianima: sed incorpore. Sic uita rationalis que est excellētior quā sēsitiua parturit inse ipsa rationē tum rer̄: tum sui ipsius quasi fetum priusquam uel loquendo: uel agendo pmat inlucem: primus ille rationis fætus ppiquior est anime: quā phantasie phfetus. Vis enim rationalis infetum suum pque illum inse ipsam reflectitur actum suum seq; ipsam querendo cognoscendo amando quod nō efficit phantasia. Sic angelica uita excellentior quam rationalis notiones sui ipsius & rer̄ diuino quodam instinctu pmit inse antequam depmat inmundi materiam ples hęc in

terior est angelo quam rationi sua quia neq; ab externis obiectis sigillatim incitata est neq; mutatur. Quamobrem diuina uita quia eminentissima ē & fecundissima omnium multo magis ꝑlem sui simillimam ꝙ reliqua/generat ac eā īte generat priusquam pariat extra generat īquam intelligendo ꝓut perfecte deus intelligendo se ipsum & ī se ipso omnia: perfectam totius sui & omnium notionem cōcipit in se ipso que quidē equalis plenaq; dei imago est & exemplar mundi su ꝑ plenum/hanc palladem apellauit orpheus solo iouis capite natam hūc dei patris filium plato in epistola ad hermiam nominauit/ī epinomide nuncupauit logon idest rationem ac uerbum dicens: logos omnium diuinissimus mundum hunc uisibilem exornauit. Mercurius trismegistrus de uerbo & filio dei ac etiam de spiritu sepe mentionem facit. Zoroaster quoq; ītellectualē deo ꝓlē attribuit. Dixerunt isti quidem quod potuerunt & id quidem adiuuante deo deus autem hoc solus intelligit & cui deus uoluerit reuelare. Dei fecunditas: quod ē bonum actu īn finitum per inmensi boni eterniq; naturam a beu o se actu ꝓpagat infinite quicquid autē ē extra deum finitum est. Se igitur deus ꝓpagat in se ipso. Vbi certe infiniti patris ifinitus ē filius

Oportet autem huiusmodi ꝑlē multo magis intimam ut ita dixerim esse deo ꝙ āgeli notionem illam angelice menti: inangelo quippe cū sit: ESSE: aliud quā INTELLIGERE: notio quæ generantur intelligendo aliudē quam angeli ipsius essentia indeo autem quia: ESSE ET INTELLIGERE: idē sunt/ notio quā deus semꝑ intelligendo se ipsum gignit: semꝑ tamquam exactissimam sui ipsius imaginem idē essentia est atq; ipse qui generat: quamuis mira quadam relatione tanꝙ genita distiguatur a generante. Deus deniq; ꝑeternam huiusmodi notionem cognoscens abæuo se ipsum īfinitum bonum ꝑeandem abæuo infinitum inse adseipsum spirat amorē: pater ergo & filius & spiritus amatorius/ tres atheologis ꝑsone uocantur: natura quidem diuina interse cōuenientes omnino ita ut unicus & simplex deus sit: sed relatione quadam incogitabili differentes. Sic inordine rerum duo habemus extrema & media duo: inangelo quidem quolibet una/ ut quidam nolunt/ ꝑsona angelica est inuna spetiei suæ natura: atq; ecōuerso. Infemina nōn pregnante plures ꝑsone innaturis pluribus atq; contra: iquolibet animali nature inuna ꝑsona sunt plures: indeo autē plures inuna natura ꝑsone. Sed debis satis adpre

ſens: immo uero numꝗ̃ ſatis/contemplationis autem huius ſufficiẽtia nõ aphiloſophis/ ſed ab heroicis illis chriſtianoꝶ ducibus & adeo petenda. Recte enim yſaias ait. Quod oculus non uidit/quod auris nõ audiuit quod icor hominis nõ aſcẽdit deus iis qui eum diligunt reuelauit.

Capitulum quatuordecimum Ordo celoꝶ angeloꝶ animarum circa esse trinitatem quaſi ſperarum circa centrum.

SVPER quatuor elementa: quæ ſecundum ſubſtantiam & qualitatem mutabilia ſunt/celi ſeptem ſunt planetaꝶ: qui nõ ſubſtãtia ſed quodamodo qualitate quadam uel diſpoſitione quaſi mutantur. Quoniam uero hoꝶ motus quaſi erraticus ẽ/celum illis ctã uñ ſuperponitur/cuius magis ordinatus eſt motus. Sed cælum illud duos habet motus aboriẽte ſilicet adoccidentẽ/atq; ecõuerſo. Duas quoq; ſaltem qualitates: candorem ſilicet & ſplẽdorẽ: idcirco abillo adchriſtallinũ aſcẽditur/cuius motus eſt ſimplex aboriente: qualitas quoq; ſimplex id eſt candor: ſed quoniam motu ſuperior ſtatus eſt: & candore ſuperius lumen: ideo ab hoc aſcenditur adempireum omnino ſtabile totumq; lucens. Empireum ſtabilitati luciq; trinitatis recte accõmodatur. Nouem reliqui no

32

uem ordinibus angelorum. Sunt enim quemad modum dionisio ariopagite placet hyerarchie tres/spirituum diuinorum/quarum quelibet tres cō tinet ordines. Quilibet ordo/ut theologi quidā cōputant/multas cōtinet legiones: legionē ex sex milibus sexcentis sexaginta sex unitatibus cōstare putant: totq; legiones insingulis ordini bus esse quot unitates legio ipsa complectitur At ego dionisio magis assentior/dicenti tantā esse illorum spirituum multitudinem ut faculta tem humane computationis excedat. Vna dei essentia īternariū deducitur numerū psonarum/ ternarium hunc numerum ternarius hyerarchia rum & nonarius angelicorum ordinum quasi spiri talium sperarum numerus circuit. Prima hyerar chia patri: secūda filio: tertia spiritui attribuit Inprima seraphini patrem inse ipso considerant cherubini patrem ꝓut filium generat: throni patrem cum filio spiritum ꝓducentem. Insecū da dominationes filium inse ipso: uirtutes/filiū apatre manātem /potestates filium cum patre spiritum ꝓducentem. Intertia principatus spiri tum inse ipso: archangeli spiritum uenientem a patre atq; filio. Angeli spiritum afilio patreq; ꝓcedentē. Quamuis autem singuli (sicut diximus) alia & alia ratione precipue deum intuean

tur/singuli tamen trinitatem totam & inea om
nia uident. Habent (utuult dionisius) aliam in
sup differētiam: q̄ prima hyerarchia liquorem
suum asola haurit trinitate: secunda p̄ primam
tertia persecundam atq; primam. Item seraphi
ni diuine ꝓuidentie ordinem indei bonitate spe
culantur tamq̄ fine. Cherubini indei essentia tā
q̄ forma throni deniq; inse ipso reliqui adopa
iam descendunt. Sed dominationes uelut archi
tecti precipiunt/quod reliqui exequantur. Vir
tutes iam execuntur: mouentq; celos & tamq̄
istrumēta dei admiracula faciēda cōcurrunt. Po
testates arcent ea quæ ordinem diuinæ guberna
tionis ꝑturbare posse uidētur. Cæteri iam ma
gis adhumana descendunt. Principatus publica
curant: gētes: principes magistratus. Archāge
li circa singulos diuinum dirigunt cultū sacrisq;
itersunt. Angeli minora disponunt: figuli sigu
lis custodes adsistunt. Queadmodum uero nō
uem sūt āgelorum ordines/sic inouem ordines
distribuuntur anime beatoꝝ: quelibet enim ad
eum ordinem eumq; spiritum tamq̄ suum (ut
plato inquit iti meo) sidus ascendit: cui se iuita
similem reddidit. Quamuis enim anime nostre
dum sunt incorpore quartā sub luna hyerarchiā
efficiant: possunt tamen ꝓpter liberum ratio

nalis nature motum pomnes spiritus benignos ascēdere & descēdere pmalignos: presertim cū medium rerum omnium teneant/ideoq; omnium ī se quasdam cōtineāt qualitates/quo fit ut latissima sit ꝓgressio animaꝝ. Elysicꝝ finis est luna: uite, mortisq; (ut pithagorici uolunt) cōfinium: subea quicquid ē morti & inferis deputatur: ubi quasi tot gradus penaꝝ sunt secundum malignoꝝ spirituum turbas/quot premiorum sunt incelis secūdum ordines benignorum. Nouies enim miseros stix īterfusa cohercet/sicuti beatos campi elysei nouies amplectuntur.

Capitulum quidecimum Generatio filii in æternitate & declaratio ītempore.

ANTE mundi tēporalis initium/ē mūdus eternus. mundi quidē huius exēplar mundani uero architecti ratio & intelligibile uerbum: gloriæ quoq; ipsius splēdor & figura substantie. Verbum huiusmodi semꝑ penes deum est/atq; ē ipse deus: pħoc diuina potestas abeterno dicebat ipsa secum tum se ipsam tum reliqua cuncta ac dicendo imprimebat ītrisecus/pħoc aliquando expressa sunt extrinsecus tam secula ꝙ que insecul is ōmnia. Diuina hec oracula post mysteria ꝓphetaꝝ celestæs illi spiritus iohannes euangelista & paulus apostolus

— 368

hominibus fudere decelo. Defecit autem adeo quandoq; genushumanum/neq; sine deo poterat unquam indeum resurgere quod adima ceciderat: resurgere autem quandoq; menteshumane debebant: ne frustra adeo creatæ fuissēt/que abeo create cōsequendi ipsiusgratia fuerāt. Per dei uerbum formati quondam homines fuerant puerbum idem reformari debebāt & merito. p intellectualis enim uerbi lucem depellēda erat caligo intellectus humani: prationem deiratio nale animal emendandum. Ergo statutis adiui na uoluntate temporibus/creauit deus puerbū rationalē quandam hominis animam: quam eodem momento tenero fetui uirginalis uteri p diuinum spiritum cōcipientis cōiunxit. Momēto quoq; eodem uerbum ipsum naturam; asūpsit humanam: atq; ferme sicut exanima illa in mortali & mortali corpore homo factus ēunus ita exhomine illo ac dei uerbo factus ē christus deus & homo. Sic infinita bonitas/quæ se comunicare uult omnibus/tunc modo quodam aptissimo se ipsam cunctis comunicauit/quādo sibi cōiunxit hominem iquo tamq̄ imedia rerū spetie cuncta comprehenduntur: neq; mutauit: tunc sedem suam diuina maiestas/cum sit semp ubiq; neq; se adhumana quasi pdefectum deiecit diui

na sublimitas sed humana ad se potius eleuauit neq; infinita diuini solis lux ex adiunctione hominis ullo modo infici umq̃ potuit / sed homo inde semp̄ illustrari ac perfici atq; ut i homine augeri & minui sic ad corpus ptinent ut inanimã num q̃ penetrent ita in christo humana pati proprie ad hominem pertinebat i diuinitatem nõ penetrabat. Christus igitur ut homo patiebat̃ humana: ut deus diuina operabatur.

¶ Capitulum sexdecimum C̃ouenieus fuit deum se homini iungere.

CVR olim deus homo factus est / ut homo quandoque quodãmodo deus efficeretur. Deus eni quodãmodo fieri potest qui naturali istictu cupit studetq; esse diuinus. Nõ potest autem in deum surgere / nisi deus aliquando ita trahat ut surgat quemadmodũ ante traxerat ut appeteret sed rem hanc ab alio principio repetamus. Summus opifex summ ũ manifestumq; debet opus efficere: tale uero illud ẽ quo maius effici nequit. Tale igitur manifeste deus summus facere debet opus hoc uel increatum solum modo ẽ uel creatum: uel ex utrisq; compositum Primum quidẽ illud nõ manifestum opus est: sed opifex ipse solus enim deus est qui ab alio nõ dependet. Secundum uero

35

cũ omninofinitũ ſit/abinfinito deoſpatio diſtat i menſo. Inhoc certe ſpatio tã ratione iterualli ipſius ꝙ ratione infiniti dei opus adhuc aliud ru rſuſq; aliud preſtantius ſemꝑ effici poteſt. Nul la igitur creatura ſimplex poteſt opus illud ſu mmũ eſſe quod querimus ſed ita demum opus huiuſmodi reperire cõfidimus/ſiquid unum: re periatur excreatore ſimul & creatura compoſi tum. Ratione quidem creaturæ illud dicitur eſ ſe opus ratione autem creatoris imenſum opus huiuſmodi deus facere poteſt & ſcit & uult/ē eni deus potentia/ſapientia/ bonitaſq; inmenia: con iungi igitur quandoq; creatori debuit creatura

. Que ſuper rationalem animã ſunt/ſolum eter na ſunt: que infra illam temporalia ſolum. Ipſa uero partim quidem eterna: partim etiam tem poralis. Deum imitatur unitate/angelos intel lectu/ſpetiem ꝓpriam ratione/bruta ſenſu/nu tritione plantas/eſſētia carentia uita. Eſt igitur anima hominis/quodammodo omnia. Quod intheologia noſtra latius diſputauimus preſerti cum ſit incorpore exomnium uiribus compoſi to cæliq; inſtar temperatiſſimo. Decet autem deo cõmuni omnium duci uniuerſam creaturã quodammodo iungi: nõ quidem ſparſim quia deus ſumma unitas ē/immo uero ſummati. Na

turæ igitur humane deus uniatur opportet iqua sunt omnia. Si enim illis que supra eam sunt tã q̄s creatarum rerum extremis iungeretur/neq; ad media rerũ neq; ad alia extrema cõiunctio eius modi ptineret. Similiter si illis quæ infra nos sunt iungeret semetipsum, pfecto infinita unitas opa sua uniuit summopere & inuicem & ad ipsã cum ab initio in homine cuncta concluserit: de inde sibi deuinxerit hominem. Forte ob ea que supra diximus ,pphეta abachuc inquit. Opus tuum domine in medio annorum uiuifica illud in medio annorum notum facies. Cum iratus fueris misericordie recordaberis. Quia uidelicet in media rerum spetie quæ ex utrisq; seculis æuo silicet tẽporeq; componitur opus illud impletur. Addunt aliqui in medio quoque mundi cursu. Volũt enim decem annorum milibus non mundũ sed mundi cursum ,prsus expleri: siquidem motus quietis gratia sit institutus/atq; ĩmedio hoc mundi cursu/deum se hominibus ostendisse: ut aduentus eius equæ ab utrisq; seculorum distaret extremis: ne uel expectatio futuri aduentus nimium ,ptraheretur: uel preteriti memoria ,prsus aboleretur. Sed tempora deus uiderit tẽporum temperator. Si bonitatis ,pprium ẽ diffundere & comunicare se ipsam/deus cum sit infini

tum bonum omnes debet comunicationis mo dos implere: ii uero quatuor esse uidētur. Secū dum presentiam / uirtutem unitatem essentie / unitatem ꝑsone primus impletur in omnibus / ubiqꝫ enim deus adest. Secundus per omnes for mas etiam mininimas ꝓpagatur. Nā omnis for ma efficacem adeo aliquam habet uirtutem ma teria uero ipsa nō habet. Tertius ītra deum fit solum. Nō potest enim essentia dei essentia al terius fieri. Alioqui uel quod infinitum est / fini tum fieret / uel quod ē finitum fieret infinitum Quartus comunicationis modus fieri nequit ī rebus ratione carentibus: quibus enī natura de est omnino cognitio amorqꝫ dei unio diuina se cundam personam nō cōuenit. Exāgelo quoqꝫ ac deo unam fieri personam nō est necessarium angelis quippe miseris nullum super est reme dium cum penitentia desit: ceteris angelis satis est ad beatitudinem suam antiqua illa luminis diuini possessio: quod quidem lumen ī seraphi nis / seraphinis quodammodo fit / in cherubinis e tiā cherubinus similiterqꝫ in aliis ꝑinde atqꝫ solis lumen dum ꝑ ultra diuersoꝝ colorum transit ī colores uarios se trāsformat. Deus autem in ho mine / hominem reddit diuinum merito: sicut enim in rebus naturalibus ex materia ultima for

maq; suprema fit cōpositum naturalium prestā tissimū ut animal rationale: sic ferme inrebus diuinis exsupsermo spiritu atq; ultimo. s. deo & hominis animo: efficit diuinū assūptum omnium prestātissimum. Nō satis erat homini ad hoc ut suscitaretur radius mēti eius diuinus isusus. Nā ꝑter sensus amēte digreditur. Oppertuit igitur ihomine quodam silicet yhesu ita diuino ipsi soli animum iungi ut & incorpus ipsius & adsēsus hominum copia radiorum exuberaret.

Capitulū decimū septimū Qualis cōiunctio sit dei & hominis.

QVONIAM unio dei adhominē secundum personā diuinam potiusq; secundum diuinam naturam facta est: ideo cum unitur homini uerbum nō opportet patrē similiter spiritumq; uniri: qui licet natura cōueniant: differunt tamen interse ꝓprietate persone. Sicut ergo intrinitate tres ꝑsone ieadem natura existūt sic inchristo ꝑsona una itribus existit naturis: deo animoq; & corpore: atq; ibi homo comparatur addeum queadmodum manus adanimā imo lingua adintellectū. Nō eni fit deus ꝓprie naturalis hominis forma: sed homo fit ꝓprium cōiūctumq; istrumētum dei ad opera dei ꝓpria excellentissime pagenda: ncn

sunt autem duę i christo psone: sed una scilicet psona uerbi coiuncta no psone hominis sed naturę/sicut eni rationalis anima i suo esse existit pque eius esse existit & corpus/ita dei filius & multo magis i esse persone suę existit/atq; ad illud naturam extollit humanam: p inde quemadmodum uerbum nostrum mēte cōceptum i sensibile ē: extra uero uoce prolatum fit sensibile: ita mentis diuinę uerbum ab æuo in deo inuisibile pmanet sed p assumptionem hominis factū est uisibile. Est igitur christus uerbum/quod ab æuo diuina mens/sē omniaq; secum intelligendo/intra se loquitur/iam spiritu diuino prolatū & corpus humanum quasi uocem assum mēs diuinamq; audiētibus significans uolūtatem. Tātum uero diuinam cuiq; uolūtatem significauit quantum quisq; capere poterat. Cunctis autē quantum si imbreui hac uita exerceatur beatitudinem largitur eternā. Multa quidem precepta & preclarissima tradidit. Sed paucis omnia comprehendit quando iussit. Te toto deum ama/homines ama sicut te ipsum/quod tibi fieri nō uis aliis facere noli.

CAPITVLVM DECIMVM OCTAVVM QVAM DECENS DEI HOMINIS QVE CONIVNCTIO.

NON minus ferme est deformia reformare / quam formare simpliciter ab initio. Siquidem nō minus est bene esse: quam simpliciter esse. Decuit igitur deum omnium effectorem pficere: que defecerant & queadmodum p insensibile uerbum cuncta creauerat (quid.n. aliud creature sunt: quā cogitationum dei quasi quedam uoces extra plate? ita p uerbum quodammodo iam sensibile factum sensibilia reformare. Quoniam uero deus cūcta facit / poteter sapienter beniuole / decuit ita restituere illa ut potentiam / sapientiam / beniuolentiamq; ostenderet. Quid potentius? quam extrema in unam psonam & infinita ad summa redigere? Quid sapientius? quam uniuersi decorem miram primæ & ultime rationis copulam fieri? Quid beniuolentius quam deum uniuersi dominum obserui derelinquentis salutem: serui formā assummere?. Sic ergo & declarauit & fecit ut nihil esset inmundo deforme / nihil penitus cōtēnedum cum regi cælorum terrena cōiunxit atq; ea quodamodo celæstibus adequauit. Preterea quoniam homo a deo ceciderat potentissimo / sapiētissimo: benignissimo: iccirco in imbecillitatem ignorātiam malignitatemq; corruerat: ppterea q; expio p fanus euadens ieptus iam penitus erat ad diuinā

uirtutem imitandam / adlucem cognoscēdam adbonitatem deniq; dirigēdam : ut ergo homo exhacruina rursus ascenderet adsublimia : cogru ētissimum fuit sublimen deum exalto huic ma num porrigere : hac uidelicet ratione ut se ipsū huic uisibilem amabilē / imitabilem q; efficeret. Nullus adhoc aptior modus : q̄ q· deus fieret homo / ut homo qui corporalis iam factus cor poralibus ibiabat : deum iam quodammodo & corporalem & humanum clarius cognosceret & amaret ardentius : faciliusque q; & diligētius imitaretur : fieretq; beatus . Postremo homo curari pfecte nō poterat nisi recuperaret mētis inocentiā : dei amicitiā : suā excellentiā quesoli subiecta deo fuerat abinitio secūdū naturā ; neq; excellētiā adipisci poterat : nisi curator esset de us cuisoli homo secundum naturam subest : ne q; dei amicitiā nisi pcōgruum quendā concilia torem qui manum adutrumq; possetextende re & utrisq; extremis esset cognatus quodāmo do & amicus nullus est talis omnino nisi sit de us simul & homo : neq; innocentiam nisi culpā dimissa : quam dimicti sine satisfactione iustitia non pmictit . Satisfacere puniuerso hominum genere solus poterat deus : pati tamen neq; de cebat nisi hominem qui peccauerat : neq; deus

ipse poterat: Cōsentaneū itaq; fuit humanum genus perdcum factum iam homine emendari Proinde neq; excellentia comparari poterat nisi pcuratorem excellentissimum neq; amici tiā recōciliari/nisi pamicissimū cōciliatorē neq; recupari innocētia nisi psatisffactorem sufficien tissimum. Excellētissimus autē curator solus deus est/amicissimus conciliator ē homo: suffi cientissimus satisfactor ille ꝓprie uidetur esse qui pariter est deus & homo. Valde igitur huma næ curationi cōgruum fuit: quod iohannes ait diuinum uerbum humanā induere carnē ut ge nus humanum queādmodum peternum uerbū creatum fuerat deserēdo autem inspiratum uer bum iculpam ceciderat/sic puisibile uerbum a culpa redimeretur.

Capitulum decimū nonum Aduētus chri sti dat beatitudinem fide: spe: caritate.

NEMO beatitudinē quæ indiuina consi stit contemplatione consequi potest/ni si deum ardenter amet: ardenter amare deum nequimus nisi speremus eum quandoq; as sequi posse/sperare nō ualemus: nisi prius creda mus tum deum esse: tum nos deo posse quan doq; frui. Deus igitur pater hominū & curator aliquando miris modis indutus humanitatem se

nostris sensibus obtulit ut per ipsos sensus quibus plurimum utimur & cōfidimus/corpus eius miraculaq; cernentes esse deum certiores essemus. Hinc fides exorta est scientie fundamentū. Qui uero crediderit eum curādi humani generis gratia in mole ē corporis descendisse omnia iam uel maxima se adeo sperabit impetraturum. Quis quis tāta benefitia partim uidet: partim sperat nisi penitus uecors ingratusq; sit/nō amare non potest. Rursus cum deum intelligas animo cō iunctum fuisse quadam unione persone/sperare debes animum posse aliquādo deo cōiungi quadam operationis unione in qua sūma beatitudo cō sistit. Desiderare quoq; debes deo preceteris inherere: qui soli hominis animo corporiq; se per se infudit/proinde quia deus homini absq; medio se cōiunxit meminisse opportet nostrā felicitatem in eo uersari: ut deo absq; medio hereamus & quia inter equales amicitia ē/dum cōsideras deum quodāmodo se homini adequasse neq; amicitiam dei erga te negare: neq; tuam erga deum deserere debes. Desinant igitur/iam desināt homines suæ diuinitati diffidere obquā diffidentiam mortalibus se ipsos inmergunt. Reuereātur se ipsos tamq; diuinos sperentq; se posse ad deum adscēdere: quandoquidem adeos dignata

est quodammodo maiestas diuina descendere Ament toto pectore deum:īquem transformētur: qui obingentem amorem se mirabiliter in hominem trāsformauit.

Capitulum uigesimum Aduentus christi adpeccati grauitatem leuandam utilis fuit.

VITA corporis anima est anime uita deus. Nature ordo exigit: ut corpus anime anima deo pareat. Iustitie ordo requirit ut si adeo dissentit animus talionis pena dissentiat corpus abanima: atq; sēsus aratione. Rebellauit adeo primi parētis animus: rebellauit corpus ac sensus abeo / rebellio prima peccatum fuit / secunda pena quedam peccati fuit atq; peccatum / quoniam rationi derogauit & deo. Complexio affectioq; rebellis aprimo quasi saporquidam ꝓfluxit inomnes qui inde quasi riuuli afonte manarunt. Hoc originale uitium ēceteroꝝ maloꝝ animæ corporisq; origo: hoc uolumina illa hebreoꝝ testificātur: quoꝝ diuinitatē testificatur sūma illoꝝ præcæteris antiquitas / cōfensio pene omnium ꝓpagatio puniuersum / duratio idefessa / cōcordia maiestas sobrietas & miracula hic illa magoꝝ azorāstre descendentium opinio omnia. s. corporis mala amalis anime proficisci / animaq; curata cætæra mala uitari. Hoc

plato in timeo quidē inuit: i carmide uero decla
rat. Verum ut ad ꝓpositum reuertamur rebel
lio eiusmodi: quoniā infiniti dei derogauit ma
iestati: mortales ad ifinitam beatitudinem ieptis
simos reddidit/neq; dirigi nisi p infinitum deum
poterant. Dirigēdi tamē aliquando erant ne fru
stra adeo fuissent ab initio ad beatitudinem ordi
dinati. Per uoluptatem cōmissum est pecca
tum/ p cōtrarium uoluptatis dolorem est pur
gandum/peccauit semel omnis quodammodo
humana natura i homine illo qui uicem gerebat
omnium/pati similiter semel quodammodo de
bet omnis in aliquo/qui uicem quoq; omnium
gerat qui longe magis cum deo cōsentiat: ꝙ il
le dissenserit. Omnium uero uicem post adam
solus ille gerere potuit qui deo penitus iūctus
esset omnium conditori: fuit igitur deus simul
& homo/deus ut omnes complecteretur infi
nitamq; posset culpam diluere/homo ut pati
p culpa posset: atq; ut pateretur homo: quem
admodum peccauerat homo. Sic & illius homi
nis pena meritumq; uim aliquam habuit infinitā
inquantum re uera deo iunctus fuerat infinito
Infinito autē quodāmmodo supplicio meritoq;
opus fuerat ad ifinitā culpam penitus diluendā.
Capitulum uigesimū primum Christus p

fectum istructionis genus impleuit.

DIVINA ꝓuidentia nullum erga filios suos istitutionis genus pretermictere uoluit/est autem institutio duplex ꝑ doctrinam uidelicet & exemplum. Doctrina ꝑfecta est de qua iure dubitari nõ debet: qualis ñ solo deo esse cõceditur. Misit igitur pater deus ad homines preceptorem aliquẽ: qui deus esset ne de doctrina eius dubitare deceret/adde & qui esset homo ut ipse homnia humana offitia uere exequi posset omnesq; ꝓ honesto deoq; ꝑferre labores: quo exemplo homines ꝑfecte istrueret ad uirtutẽ. Opa enim multo magis quam uerba mouẽt idisciplina presertim morali: cuius finis ꝓprius uersatur in actione. Esse illum deũ declarauerunt miracula ut fidem apud dociles doctrina eius haberet: esse uero hominem passiones humane declarauerunt. Nullus igitur nobis nisi ꝑtinaces nimium esse uelimus excusa sioni locus uidetur esse relictus/si doctrinam eius quasi minus uerã insolenter respuere nitimur diuinitas miraculaq; reclamant si tanquã nobis supra modum duram humanitas laboresq; magistri & ducis illius ostendunt hominibus possibilia esse quæ pertulit homo. Deniq; quia delictoꝝ summa ineo cõsistit: ꝙ corporalibus nimiũ

7

inheremus aspiritalibusue discedimus christus uite magister pdoctrinam uitāq; suam quasi gradium & ignem imisit inmundum : hoc est uirtutem purgatoriam animiq; purgati ut omnes corporalium uitioꝝ fomites resecaret aduiuum atq; cōsumeret : ipse quoq; sigula ultro libēterq; tulit / quæ ceteri fugiunt tanquam mala : peregrinationem / inediam / sitim / nuditatē / infamiā cōtumelias / uerbera / breuitatem uite : ignominiosam mortem & acerrimam : fugit autem singula quæ tanquā bona cæteri ꝓsecuntur : ut hac ratione nobis ostenderet neq; mala re uera esse que mala uocamus neq; bona quæ uocamus bōna nihilq; irebus corporalibus esse quod ullius pretii cēsendum sit. Sed quicquid preter deum est tenuis umbræ somnium extimandum. Cum autem omnibus que amortalibus optātur tanquam bona : careret / solis certe miraculis solus ipse inorbe terraꝝ ihanc usq; diem meruit / & meruit subitout deus summus existimaretur Prophetas hebrei sanctos homines uocant / gētiles uiros excellentes cum deos nominant / diuinos iā factos & dei ministros itelligunt. Maumethenses regem suum maumethem filium abdalle filii abdalmutalibis arabie regis / purū quidem hominem : sed dei numptium esse credūt

talem quoq; ipse se uocat inalcorano. Addit se
inui armorum/christum inuirtute miraculorum mis
sum adeo fuisse/deumq; hominibus yhesum &
mariam miraculum effecisse. Merito solus chri
stus stupendis operibus meruit: quod neq; mul
ti principes hoc tum minis tum benefitiis cōtē
dentes. Neq; zoroaster: pythagoras/empedo
cles: appolloneus theaneus. aliiq; multi philo
sophi, Sapientia mirabili & longa uita cōsequi
potuerūt/quis pithagoram iamblicus calcide
us lōga disputatione, Appollonium uero phi
lostratus eloquentia porphirius argutiis mul
ti principes fauore ꝓuiribus celebrauerint.

Capitulum uigesimum secundum Christus
errores expulit ueritatem aperuit.

4 ANTE christi aduētum: ꝑuniuersum pe
ne orbem plures colebantur dii/immo
demones sacerdotesq; & illi quidē mali
quod enomaus philosophus cōfitetur. Quis nō
uideat illos fuisse malos/qui nihil de animorum
purgatione curabant/de terrenis cōsulebant so
lum ac terrena sēp a cultoribus exigebant. Sa
crifitia iubebant obscenissima & crudelissima fi
eri respōsisq; suis discordias ꝙ plurimas semina
bant. Colebantur passim deorum. i. beatorum loco
tiranni uiuentes: colebantur animæ partim icō

4

tinentium/partim hominum iniquorum. His ima nissimis monstris olim genus hominum premebatur. Nō hercules armatus: ea sed christus inermis tunc extinxit cum malignorum demonum uim retudit. Scribit plutharcus barbarorum opinionē esse aereos demones perturbationes mortemq; pati posse. Testimonia quoq; multorum adducit: quod certis signis cōpertum fuerit tyberio imperante pana magnum demonē multosq; alios demonas manifeste eiulasse deinde etiam obiisse: pculus etiam platonicus esse id posse pbat. Nos autem scimus christum eo ipso intempore adisse limbum: atq; resurexisse. Plutarchus preterea scribit oracula tēporibus suis unouel duobus exceptis toto iam orbe extincta. Audi qua uoce dehoc porphirius cōqueratur. Postea inquit quam yhesus colitur nihil utilitatis adiis cōsequi possumus. Si dii sūt/o porphiri quare uiribus suis yhesu uirtutem non deprimunt. Sed audiamus magnum illum tertullianum apud romanos iudices sic orātē. Agatur hic iudices aliquis sub tribunalibus uestris quem demone agi cōstet. Iussus aquolibet christiano loqui spiritus ille tam se demonem confitebitur deuero quam alibi deum defalso. Eque producatur aliquis exiis qui dedeo pati existimant.

42

nisi omnes eiusmodi spiritus se demones confessi fuerint/ christiano mentiri nõ audẽtes/ ibidem illius christiani ꝓcacissimi sanguinẽ fũdite. Quid isto ope manifestius? Quid hac ꝓbatione fidelius? Simplicitas ueritatis in medio est. Virtus illi sua adsistit nihil suspicari licebit/ magia aut aliqua eiusmodi fallacia fieri. Atquin omnis hec nostra illo dominatio & potestas denominatione christi ualet. Ita de cõtactu deq; afflatu nostro etiam de corporibus nostro imperio excedunt iuiti & dolentes & uobis presentibus erubescentes. Credite illis cum uerum de se loquuntur: qui mentientibus creditis. Nemo ad suum dedecus mẽtitur: quin potius ad honorem : christianis ad ꝓbandam ueritatem cogentibus se deos palã esse negant: neq; alium deum respõdent preter unum cui nos mãcipamur: hucusq; tertullianus Lactantius scribit: suis temporibus hoc publice quotidie compertum fuisse. Cum gentiles suis demonibus imolarent/ si asistebat aliquis cruce signatam frõtẽ gerens: neq; respõsa poterat cõsultus reddere uates: neq; poterant demones in uisceribus bestiaꝝ futura depingere: atq; hanc fuisse causam inquit precipuam malis regibus christianos ꝑsequẽdi. Nõ enim aduertebant signo crucis tamꝗ̃ potẽtiore demonas/ tanꝗ̃ de

4

biliores inde fugari. Merito socrates: plato & uarro: quamuis latēter ꝓpter turbam supstitiones gētilium diriserunt: yhesus de niq; illas ꝑdidit ne homines ꝑderētur. Greci atq; romani paulo ante christi lumen ceperant: aristippi epicuriq; cōtagiosa impietate magis ĩdies magisq; corrumpi. Innumerabiles christi exemplo martires ubiq; gētium partim illiterati/partim lictera tissimi cum presentē uitam dei unius futureq; uite gratia ꝓrsus cōtemnerent. Cōtra aristippicū epicureumq; uenenum medicinam hominibus saluberrimam porrexerunt. Preterea iniquissime apud multas gētes leges extabāt. Perse matres suas nephādis nuptiis cognoscebant: humanis scyte carnibus uescebantur. Cartaginēses aliiq; ꝑmulti homines immo & filios iugulatos demonibus sacrificabant. Massagetæ ac derbices ꝓpinquos & affines suos/cum cōsenuissēt immolabant carnesq; eoꝝ epulabantur. Bactri canibus adhoc ipsum nutritis senes obiciebant. Scytae eos: qui adefunctis amati fuerant uiuos ĩfodiebant. Tibareni uiuos seniores suos precipitare/ hircani caspiiq; rapaci auium generi canibusq; ꝓicere soliti illi uiuos isti mortuos. Hæc & multa generis eiusdē prius religiosissime faciebāt. Sola dei de christi discipuloꝝq; illius predicatione

63

undiq; truculētissima hec pestis expulia: factū eit etiamut pauciores uel corripiātur ademoni bus: uel ase ipsis interimantur. Iudei āte christi aduentum (ut plurimum) legis mosaice ꝓphe taꝝq; suoꝝ solam suꝑfici em attingebant. Cri stus autem eiusq; discipuli ꝑfectissime docue runt/ ꝓfundos diuine mentis sēseis/ liceis: imo diuinis oculis penetrare: quod etiā iudeus philo testatur: ubi decōtemplatione disputans cōmē dat acumen & sāctimonia christianoꝝ. Prisca gē tilium theologia iqua zoroaster: mercureus: or pheus aglaophemus pythagoras cōsenserunt/ tota inplatonis nostri uoluminibus continetur Misteria huiusmodi plato iepistolis uaticinat̄ tandem post multa seculta hominibus manife sta fieri posse. Quod quidem ita cōtigit: nam philonis numeniiq; temporibus primum cepit mens priscoꝝ theologoꝝ implatonicis cartis in telligi: uidelicet statim postapostoloꝝ aposto licoꝝq; discipuloꝝ cōtiones & cripta. Diuino enim christianoꝝ lumine usi suntplatonici addi uinum platonem īterpetrandum. Hinc ē q̄ ma gnus basilius & augustinus ꝓbant platonicos io hannis euangelista misteria sibi usurpauisse. Ego certe repperi precipua numenii/philonis: ploti ni iamblici ꝓculi misteria abiohanne paulo: ye

rotheo/dionisio ariopagita acepta fuisse. Quicquid enim demente diuina angelisq; & ceteris adtheologiam spectātibus magnificum dixere manifeste abillis usurpauerunt.

¶ Capitulum uigesimū tertium Christus ē idea & exemplar uirtutum.

QVID aliud christus fuit? nisi liber quidam moralis/imo diuine philosophie uiuens/decelo missus & diuina ipsa idea uirtutum/humanis oculis manifesta. Huc igitur omnes huc inquā flectamus oculos atq; mentem hic ueram sapiētiam nos docebit: qui rudes olim homunculos subito reddidit sapiētes. Hic rectā iustitiam: qui nihil possedit proprium atq; quod suum ē deo & hominibus tribuit: deo quidē paternam & plusquā paternam uenerationē/hominibus uero fraternam beniuolentiam atq; curā. hic magnanimitatem fortitudinemq; prestātissimam: qui nihil interris cōcupiuit tanquā magnum: nihil timuit tanquam durum /hic temperantiam singularem inquo uix primi animi motus & illi quidem remissi & decētes apparuerūt. Hic mansuetudinem incredibilem quasupbiam societatis humane pestem penitus expellamus. Quis enī mansuetior illo qui cum summus omnium esset se infimis adequauit. Hic ardētissimā

iomnes homines caritatem: qui nō sibi tantum
uerum etiam toti hominum generi iuxitqui &
mortuus est libenter ut ceteros amorte redime
ret. Hic & cōtemplandi & agendi regulam pfec
tissimam/qui sepe curandis hominum erroribus
atq; morbis sepissime rebus diuinis cōtemplan
dis incubuit/huiusuite testes nobis sunt scripto
res quidem abinitio plures/omniumq; grauissi
mi. Imitatores uero q̄ plurimi & mundus deni
q; uniuersus. Ostendit se christus/publice ho
minibus breue tempus. Nōenim quo adillum
decebat ultra & illud nobis sufficiebat tot uero
patrauit miracula ut iohannesdicat si scriberen
tur singulati ne mundum quidem ipsum librorū
capere posse. Vitam eius ut pote celeberrimā
cunctisq; mirabilem puresq̄ quatuordeci scrip
sisse traduntur. Soli tamen illi inusu sunt aut ali
quando fuerunt: qui nōhumana/sed diuina scrip
sere manu. Quales sūt/matheus/marcus/lucas
iohannes matheus hebraice scrpsit cuius testum
hebraicum hieronymus inquit temporibus suis
imbibiioteca pamphili extare: sibi etiam factā
fuisse transcribendi illius facultatē anazareis qui
inbersabe & psiriā hoc uolumineūtebantur. Pā
thenus etiam stoicus christi martir/cum usq;ad
indiam interiorem christi uerba predicando pe

netrauisset/inuenit ibi: tum bartolomei aposto
li semina/tum etiam mathei hebraicum euange
lium secumq; attulit: hæc eusebius. Reliqui tres
qui dicuntur euangelistæ grece scripserunt. Le
gebatur quoq; apud antiquos christianos quin
ti euangeliste euangelium: quod secundum he
breos appellabatur: probatum satis ab ignatio
ac origene & ab hieronimo ex ebraica lingua in
grecam latinamq; couersum: hec ab hieronimo
Atq; in hoc uel maxime christiana elucet ueri
tas/q christianorum cetus ab ipso exordio haud te
mere quoslibet scriptores admictit sed sanctos
simplices: sobrios & quam electissimos. Qui uero
ex primis illis impretio sunt partim christum ip
sum: partim eius discipulos audiuerunt: qui &
si diuersis liguis temporibus locis scripserunt &
alter alterius scripta nō uiderunt: nisi forte io
hannes eadem tamen ubiq; duce ueritate cōfir
mauerunt. Apparet interdum in illis quasi disso
na quedam in rebus minimis dissimilitudo num
quam re uera cōtrarietas. Vnde simpliciter uidetur
alter seorsum ab altero historiā cōscripsisse: nul
lus tamen horum seorsum a ueritate. Miracula ue
ro tam multa: tam magna tam publica tot an
nos in iudea & ierusalem ubi facta dicuntur pre
dicauerūt/ut cōstet illos uerissima predicauisse

Quonam pacto falsa asseuerando obtinere inre tam ardua iter homines eruditissimos potuisset Vnde nam admirationi essent: si pugnantia iter se dixisset? nisi duces illi re uera iuicē cōuenisset christianum regnum fuisset subito dissipatum Euāgelistæ & apostoli dechristi uita doctrinaq; comuniter multa dixerunt & quisq; ꝓprium ali quid inmedium attulit. Siue enim quilibet uni uersa dixisset/superfluus uideretur numerus cæ terorum: siue singuli quedam solum atq; noua/cō tinuatio & autoritas historie tolleret̄. Certe id quod mirum est talia sunt: mathei: marci: luce iohannis/petri/pauli/iacobi/iude scripta ut inre bus principalibus plures testes adsint. Ac si te stes omnes audiamus nihil supflue & importu ne repetitum uideamur audisse.

¶ Capitulum uigesimum quartum Auctori tas sibillarum.

VARRO philosophus inlibris diuinarum rerum/decem sibillarum nomina/tempora pa trias diligenter cōmemorat: atq; ad id scriptores multos testes adducit. Affirmat pre terea libros sibyllinos fuisse apud romanos insa crario cōditos ubi aquindecim uiris & quibusdā sacerdotibus adhoc destinatis custodiebantur Addit liuius romanos sex libros illos cumee re

gnante tarquino aquadam anicula cōcrematos
restituisse exaliarum sibillarum uersibus: quos missis
porbem legatis diligētissime collegerunt. Tres
igitur libros apud eos erant cumee/reliqui alia
rum. Hi uero libri nullo titulo seu nomine cu
ius harū essent discernebātur/preter q̄ erithee
quæ carmini nomen suum inseruit/carmina hæc
romani derebus maximis cōsulebant: neq; cui
libet licebat aspicere. Maroni tamē augusti. La
ctantio cōstantini familiaritate legere ꝑmissū
existimo aliisq; nōnullis magnis doctisq; uiris
imperatore interdum & custodibus cōcedenti
bus. Lactantius ergo cōstantini familiaris testi
monia sibillarum quæ dechristo adducit exearum
libris qui tunc extabant: roma nō dum aquo q̄
expoliata accipere potuit: scripsit autem illa ad
cōstātinū. Nō igitur illi mētiri licebat uel doc
to iperatore uel ceteris eruditis: quibus tūc tā
italia q̄ grecia abundabat/ac nō nulli adhuc chri
stianos scriptores uel inimicis grauiter calūnia
bātur. Nō ne uirgilius ieisdē sibillarum libris legit
quæ ꝓphete & euāgeliste dechristo locuntur &
quod maximū ē cognouit cumee sibille ꝓmissa
extestu ut opinor sibille ipsius illis cōuenire tē
poribus inquibus natus est yhesus: quamuis ille
ut polioni adularetur adeius filium nuꝑ natum

nomine saloninū oracula sibille torqueret: quo
rum nihil saloninoqui puer obiit/neq; egit quic
quam cōgrue potuit: cōgruit autem quicquid
ibi legit yhesu qui temporibus illis est ortus
Sed quid illic uirgilius reperit (TALI uideli
cet quodam tēpore) quale illud fuit (FORE
ut iipsa ultima expectationis etate magnus qui
dam ordo nasceretur abintegro seculo℞ euo de
pendens) .i. æternus filius abetherno patre de
pendens aliquando etiam nasceretur itempore
Quando silicet (VIRGO floreret/aurea redi
ret etas (i. exuirgine filius pulularet & etas ueræ
beate q; doctrine uigeret (AC noua ꝓgenies ce
lo demicteretur abalto) Hec uerba exponūt ā
tecedentia. Cognoscimus enim sibillam exuir
gine puerum illum nasciturum prenumptiasse
quoniam adiunxit eam esse ꝓgeniem nouam. i/
nouo modo nascētem: neq; exterra sed excelo
/i/deo inquo erat abæuo ꝓficiscētem carmina ip
sa uirgilii huiusmodi sunt (VLTIMA cumei
uenit iam carminis etas. Magnus abintegro se
culo℞ nascitur ordo. Iam redit & uirgo redeūt
saturnia regna: Iam noua ꝓgenies celo demicti
tur alto) Arbitror equidē uirgilium huiusmo
di carmina exalibus sibille uerbis qualia paulo ā
te narraui cōtexuisse: subiungit uirgilius que a

pud sibyllam legisse opinor silicet (EO nascen te ferream etatem i auream redituram / atq; eo tempore decus eui futurum) Totum hoc ad purgationem animoꝝ doctrinamq; christi perti nere uidet (ET VESTIGIA prisce fraudis ir rita fore) Legerat puto apud sybillā. TVNC originalem culpam quam abinitio diabola frau de cōcepimus deleri debere. ipse tamē cum mi steria huiusmodi nequaquam intelligeret uer ba sybille ita carmine cōponebat / ut alium quē dam sensum preferre uiderentur: subiungit ma ro: QVOD huiusmodi ꝓgenies deum uitam accipiet: diuisq; uidebit pmixtos heroas & ipse uidebitur illis / pacatumq; reget patriis uirtuti bus orbem. Videtur ibi legisse PROLEM il lam fore deum deo natum / dei patris uirtute uniuersum mundum gubernaturum & iudicatu rum nihilq; diuinoꝝ sibi fore secretum / ipsumq; angelos omnes ministros habiturum. Addit pō eta EODEM tempore casurum serpentem & fallacem ueneni herbā: Et post multa adicit: PAVCA tamen suberunt prisce uestigia frau dis. Quo sēsu hec uirgilius scripserit nescio: satis est nobis q̄ habuit a sybilla quam nequaq̄ itelli gebat opa ꝓlisillius. SERPENTEM. i. ma lum demonem ruiturum. DOMANDAM

q; fore erbam uenenosam atq; fallacem: i. demo
num ui que ante christum homines falsa religio
ne quasi uera fallebat & ab initio illos serpentis
habitu & plante cuiusdã occasione deceperat. Tẽ
tat demon aduc animas post christum/ licet nõ
ita consequatur ut ante & obhoc dictum fuit:
SVPER fore pauca fraudis uestigia Porphirius
etiam cõfitetur mortales a malignis demonibus
in scelera falsasq; religiones induci consueuisse
idq; diligenter i libro de astinentia disputat. Pre
terea progeniem illam uirgilius sic alloquitur
AGGREDERE o magnos aderit iam tempus
honores Cara deum soboles magnum iouis in
crementum. Credo poetam habuisse acum ea
hominẽ illum expectatissimũ (SOBOLEM
dei fore nõ uiri) & id quo nihil maius exprimi
potest (MAGNVM dei incrementum fore
.i. ꝓpaginem dei æthernam ꝓpagationemq; ip
sius usq; ad temporalia atq; sensum/ ꝑquam dei
regnum id ẽ beatorum numerus cresceret: tan
tam fuisse scio i marone prudentiam & modesti
am ut existimare nequeam eum tam uasta hyp
bole erga infantem filium priuati ciuis pollio
nis usurum fuisse/ nisi talia quædam supra modũ
ingentissima a sibillinis carminibus hausisset. Sy
billa etiam de simplici homine qui nõ esset deus

tam miranda nequaquam pnumptiasset/ sed au
di quam superbam uirgilius adiungat hypbolē
ASPICE conuexo nutantem pondere mundū
Terrasq; tractusq; mariscelumq; pfundum. As
pice uenturo letentur ut omnia seclo Forte sy
billa scripserat (SOBOLEM illam dei abele
mentis celisq; honorandam) honorauit autem
yhesum celum eclypsi/ aer ignisq; crinite fulgo
re: aqua cum dictis eius paruit pedesq; substinu
it: terra motu cum subtyberio imperante cruci
affixus fuit. Postremo exclamat poeta: quam
uis quid petat ignoret (O MIHI tum longe
maneat pars ultima uite) Forte sybilla quod &
pphete optauerūt/ diem christi uidere optabat
ac tum primum uita decedere/ quod cum simeō
optasset diu/ fuissetq; insenio cōsecutus excla
mauit. Nunc dimictis seruum tuum domine se
cundum uerbum tuum inpace: Quia uiderunt
oculi mei salutare tuum & que secuntur.

¶ Capitulum uigesimum quitum Testimonia
sybillarum dechristo:

LIBROS sibyllinos sicut insuperioribus
diximus senatus romanus habebat. In il
lis lactantius imperatoris cōstantini fa
miliaris quedam legit māifeste adchristum dei
filium pertinentia. Primum quidē illud erithee

ubi deum predicat nutritorem omnium creatoremq; : qui dulcem spiritum omnibus tri tribuit ac principem omnium deoꝝ fecit. Rur sus q; ait: ipsum dedit deus fidelibus hominibus honorandum. Et alia sybilla precepit hunc op portere cognosci dicens. Ipsum tuum cognos ce deum qui dei filius ē. Hec est quod legitur apud dauidem. Dixit dominus dominuo meo sede adextris meis. Item: exutero ante luciferū genui te. Item dixit dominus adme filius meus es tu/ego hodie genui te & apud salomonem Deus cōdidit me inuiarum suaꝝ initio inopera sua ante secula: fundauit me inprincipio ante q̄ terram faceret & paulopost cum pararet celos aderam illi/ & reliqua. Collegit preterea lactan tius dechristi operibus & morte exsibyllinis li bris talia. Mortuoꝝ resurrectio erit: claudoꝝ cursus uelox/surdus audiet: ceci uidebunt: lo quentur nō loquentes. Quod etiam ita cecinit isaias: cōfortamini manus resolute: genua debi lia cōsolamini: qui estis pusilli animi nolite time re nolite metuere: dominus noster iudicium re tribuet ipse ueniet & saluos faciet nos: tunc ape rientur oculi cecorum & aures surdoꝝ audient tunc saliet claudus sicut ceruus: & plana erit lin gua mutoꝝ quia rupta ē indeserto aqua & riuus

iterra sitienti: quod baptismi tempus significat
Verum sequamur quod collegit lactantius ex
sibyllis: Panibus simul quinq; & piscibus duobus
hominum quinq; milia inheremo satiabit & reli
quias tollens duodecim cophinos implebit in
spem multorum. Vētos compescet uerbo. Ster
net insanum mare pedibus pacis: fideq; calcans
fluctus perambulabit. morbos hominum resol
uet. Viuificabit mortuos/arcebit dolores amul
tis: omnia uerbo agens/omnem infirmitatem
curans Miserabilis ignominiosus informis ut spē
miserabilibus prebeat in manus infideliū iniquas
ueniet & dabūt deo alapas manibus incestis & ī
puro ore expuent uenenata sputa. Dabit uero
aduerbera simpliciter sanctū dorsum & colaphos
accipiens tacebit: nequis agnoscat quod uerbum
uel unde uenit ut mortuis loquatur & corona
spinea coronabitur. Ad cibum autem fel & ad si
tim acetum dederunt. In hospitalitatis hanc mō
strabunt mensam: ipsa enim insipiens gens tuum
deum nō intellexisti ludentem mortalium mē
tibus/sed spinis coronasti & horridum fel miscu
isti/Templi uero uelum scindetur & medio die
nox erit/tenebrosa nimis tribus oris & mortis fa
tum finiet. Tribus diebus somno suscepto & tūc
a mortuis regressus/ad lucem ueniet primus resu

rectionis principio uocatis ostenso. Quando hæc pfecta erunt: que dixi inipsum omnis lex soluetur. Item alibi dicitur asibylla iudeorum beatum futurum genus celestium uidelicet propter excellentiam christi cuius gratia multi iudei ipsi adherentes diuini ante alios euaserunt Adiunxit erythea: Dicent sibillam insanam & mendacem: Cum autem facta fuerit uniuersa tum mei meminerint: neq; me iam quisq; mendacem dicet/dei magni pphetā. Adducit Aurelius Augustinus multa erytheæ sibille carmina inlatinam linguam translata: que uidit greca apud flaccianum pcōsulem uirum doctrina clarissimum: inquorum capitibus talis erat ordo licterarum ut hec iillis uerba legerent ihesus christus dei filius saluator: inillis carminibus resurrexio corporum describitur/mutatio seculorum dei aduentus adiudicandum premia & supllicia hominum sempiterna. Talia quedam leguntur etiā apud mercurium trimegistrum: Plato quoq; interrogatus quatenus inprecep tis eius quiescēdum esset traditur respondisse quatenus interris appareat sacratior aliquis qui fōtē omnibus ueritatis aperiat: quem deniq; sequant omnes.

Capitulum uigesimum sextum Deauctoritate prophetarum. Nobilitate ueteris testamenti

excellentia noui.

DIONISIVS ariopagita ad sapientē polycarpum scribit p[ro]las babillonios egipti os in analibus suis adnotauisse tanq[uam] mira cula & quasi diuina in sacris suis coluisse accole re p[ro]di[gi]a illa q[ue] hebrei de statu regressioneq[ue] ce lestium adeo facta p[er] suos narrarunt. Plato solis retrogressionem & illuuionem aque ignis ue ua stationem nō tacuit. Abiosepho Aristobulo Tertulliano Eusebio testes adhæc gentilium multi citantur: Berosus silicet caldeus Mane tus egiptius Hieronimus phenicis tirii rex. Mē desius ptolemaeus Menander ephesius Deme trius phalerius/ Rex iuba Thallus appion Ni cholaus molus: Damascenus/ Hesiodus: Ecate us. Elanicus. Acusilaus. Ephorus/ Theophilus Manesses: Aristophanes/ Hermogenes. Eue merus Comon/ Sophirus. Abidenus. Esticus Sibilla/ Eupolemō. Alexāder/ Artapanus/ Me lō/ Theodorus: Philō/ gentilis Aristeus: Eze chielus: Timochares: Polybistor. Numenius Chorilus: Sachoniato: Africanus. Alpheus Megastenes. Hi singuli ferme singula: cuncti certe cuncta quæ p[er]tinent ad antiquitatem cete ris priorem mirabilia gesta doctrinam summā hebreo[rum] & miracula biblie cōfirmarunt. Ex qui

bus apparet quod Clemens Alexandrinus & atticus platonicus & Eusebius & Aristobolus probant gentiles uidelicet siqua habuerunt egregia dogmata & misteria aiudeis usurpauisse sed que apud illos historia simplici cōtinentur abiis ipoeticas fabulas fuisse translata quod phetontis ruina deucalionq; declarat: ceteraq; ꝙ plurima Plato usq; adeo iudeos inmitatus ē ut Numenius pithagoricus dixerit Platonem nihil aliud fuisse/ ꝙ Moysen actica lingua loquentem: addit inlibro debono Pithagoram quoq; iudaica dogmata sectatum fuisse. Plato iepinomide scientiaꝝ causam inquit fuisse barbarum qu mdā qui primus hec inuenit: post addit abegipti s siriisq; cuncta manasse. Iudea uero exquadam sui parte quam galileam Plinius uocat: semp insyria ascriptoribus habita ē & exparte quadā phenicia etiam apudpriscos appellatur/ ut Eusebius ꝓbat: Proculusquoq; platonicus theologiam syrianam pheniciamq; ante alias ueneratur. Plinius ait phenices licteraꝝ & astrologie inuentores fuisse/ qui etiam caldeos laudant/ iudeos qui & caldei nominati sunt/ ut ꝓbat Lactantius: uidentur extollere/ Obhanc ut arbitror rationē Orpheus inquit deum soli caldeo cuidam notū fuisse Enoch/ uel Abram: uel Moysen significās

Volunt platonici Zoroastrem aborpheo sign
ificari. Hic autem ut uult dydimus ingenesis
comētariis/filius fuit Chan Noe filii & abhebre
is appellatus chanaham qui ut Eusebius ꝓbat
tempore abrae adhuc uiuebat. Meminisse debe
mus iudeoꝝ dotes laude sq; transire adegiptios
facile potuisse uicini eni sēpq; ꝑmisti erant. Ale
xander Eupolemōq; scribunt Abraam sanctita
te sapientiaq; fuisse omnium prestantissimum
hunc docuisse astrologiam caldeos primum dei
de phenices/demum egiptios sacerdotes solitū
q; dicere eam se habuisse asuccessoribus Enoch
qui eius iuentor extiterit & Athlas fuerit nomi
natus. Iulius firmius astronomus habraham ob
mirabilem sapientiam diuinum appellat. Arta
panus quecunq; de Mercurio trismegistro dicū
tur: ostendit fuisse inmoyse & amoyse gesta eū
q; mercurium ipsum fuisse. apellatum insup es
se Museū. Quod autē a Moyse gentilium doc
trina habuerit incremētum nō diffidet qui Por
phirium audiet dicentem. Moysen antiqui sa
coniatonis testimonio ante primos grecorum
philosophos annis mille quingētisq; fuisse: Por
phiriusq; idem ilibro derespōsis adducit appolli
nis oraculum inquo cōtinet̄ q inclita ualdeq; sac
ta gens hebrea preceteris nouit/ recepit & tradi

dit ueram sapientiam: optimum dei cultum ui
tam ꝙ beatam. Preterea in libro de abstinentia
religiosos quosdam philosophosq; iudeoꝝ quos
esseos uocant tantis ꝓsequitur laudibus: ut eos
ãte alios omnes & ꝓphetas & sanctos & diuinos
ostendat. Ad idē utitur etiam testimonio theo
frastri pipatetici dicentis / eos ieiunio orationiq;
assiduę operam dare / antiquosq; iudeos natura
philosophos esse / nec inmerito. Libri enī sibilli
ni iudeorum genus celeste beatumq; appellaue
runt: Clearcus pipateticus scribit Aristotelem
fuisse iudeum Calanosquoq; philosophos apud idos
iudeos fuisse. Magastenes īsuper brachmanas
indię philosophos a iudeis asserit descēdisse. Am
brosius si recte memini pythagorā patre iudeo
natum ostendit. Micto ꝙ iudeoꝝ antiquitatē
sapientiamq; strabo. Iustinus / Plinius: Corne
lius: Tacitus tacere nō potuerunt: Nō igitur
paruifacienda ē antiquitas iudeorum quoꝝ scrip
ta nō esse agentilibus cōtempta / immo usurpa
ta fuisse ex eo cōicimus ꝙ Aristobolus probat
uolumina Moysi ante Alexandrum & ante psa
rum imperium ingrecam linguam fuisse traduc
ta: totam uero bibliā Ptolomeo philadelpho
regnāte. Adquam quidem traductionem ut te
statur Aristeus qui interfuit regem induxit De

metrius phalereus peripateticus/qui inepistola adregem ipsum inquit se legisse quedam iudeorum uolumina iam diu traducta tante certe admirationis ut itegra & diuina sola legum sactio iudaica uideatur/idem de ea lege Ecateus abderita cōfirmat. Cur innumerabilibuspene muneribus eam traductionem Ptolomeus emit? cur tanto honore translatores & pōtificem postq̄ traduxerunt affecit? qui hoc ambigit aristeum legat & Iosephum Nihil supra Dic amabo/qualem putas fuisse Ierosolimam iqua duos & septuaginta uiros exalioꝝ numero elegi/pōtifex prestantissimos: ebraice græceq; lingue adprime peritos merito pliniusierosolimam urbem preclarissimam urbium omnium orientis appellat: amplissimamquoq; munitissimamq; fuisse Aristeus Ecateusq; philosophus copiosissime narrauerunt/adeo uero capacem fuisse mōstrat Iosephus atq; Eusebius ut iobsidione aromanis facta supra undecies cētena miliaiudeoꝝ ieaurbe perierint: preterea ultra nonagita milia uenundata fuerint: Verum nō erat ꝓpositum nostrum deterrenis urbis illius/sed decelestibus dotibus disputare. Quodquidē siquis cognoscere uult nō modo que supra narrauimus cogitet uerum etiam & multo magis eoꝝ scripta legat

atq; relegat reperiet tandem ꝙ grauis sit aucto
ritas ꝓphetarum quoꝝ legibus oraculisq; tot
sec alis credunt & parent/ iudei christiani maume
thẽses/ & ut sumatim dicam omnes quas terra
substinet nationes. Tantum uero superat cristi
ana doctrina mosaicam. quantum ciuilem uirtu
tem superat purgatoria: Discurrit in euangeliis
cristus ꝑomnes uitiorũ spinas & quas in ætate il
la magis inculta Moyses amputauerat (Talẽ
enim seruare ordinem decuit) eas ipse ꝓrsus ex
tirpat. Vbi eum qui adulterium homicidiumq;
cogitat/adulter um iã homicidãq; denumptiat
Neq; dentem unum ꝓuno dente exrahi gratia
uindicte permictit ulterius/sed percutiendi ge
nam alteram mansuete iubet offerri. bonaq; ꝓ
malis retribui: Si te turbat inquit oculus tuus
aut dextera crue atq; ascinde. i. primum ipsum
ad lasciuiam uel uindictam icitamentumq; pror
sus extingue. Sunt & alia multa generis eiusdẽ
ex quibus apparet testamentum nouum esse ab
solutum finem ueteris testamenti: tantoq; pre
stantius illo/quantum ea que sunt adfinem finis
excedit.

¶ CAPITVLVM VIGESIMVM SEPTIMVM TESTIMONIA PROPHETARVM DE CHRISTO.

53

metrius phalerius peripateticus/qui in epistola
ad regem ipsum inquit se legisse quedam iudeo
rum uolumina iam diu traducta tante certe ad
mirationis ut integra & diuina sola legum sanctio
iudaica uideatur/idem de ea lege Ecateus abde
rita confirmat. Cur inumerabilibus pene mune
ribus eam traductionem Ptolomeus emit? cur
tanto honore translatores & pontificem post q̄
traduxerunt affecit? qui hoc ambigit aristeum
legat & Iosephum Nihil supra Dic amabo/qua
lem putas fuisse Ierosolimam iqua duces & sep
tuaginta uiros ex aliorum numero elegi. pontifex
prestantissimos: ebraice greceq; lingue adpri
me peritos merito plinius ierosolimam urbem
preclarissimam urbium omnium orientis appel
lat: amplissimamquoq; munitissimamq; fuisse
Aristeus Ecateusq; philosophus copiosissime
narrauerunt/adeo uero capacem fuisse mōstrat
Iosephus atq; Eusebius ut ī obsidione a romanis
facta supra uudecies cētena milia iudeorum ī ea ur
be perierint: preterea ultra nonaginta milia ue
nundata fuerint. Verum nō erat ꝓpositum no
strum de terrenis urbis illius/sed de celestibus
dotibus disputare. Quod quidē siquis cognosce
re uult nō modo que supra narrauimus cogitet
uerum etiam & multo magis eorum scripta legat

atq; relegat reperiet tandem quam grauis sit aucto
ritas prophetarum quorum legibus oraculisq; tot
seculis credunt & parent iudei christiani maume
theses / & ut sumatim dicam omnes quas terra
substinet nationes. Tantum uero superat christia
na doctrina mosaycam: quantum ciuilem uirtu
tem superat purgatoria. Discurrit in euangeliis
christus per omnes uitiorum spinas & quas in aetate il
la magis inculta Moyses amputauerat (Talē
enim seruari ordinem decuit) eas ipse prorsus ex
tirpat. Vbi eum qui adulterium homicidiumq;
cogitat / adulterum iam homicidamq; denūptiat
Neq; dentem unum pro uno dente extrahi gratia
uindicte permictit ulterius / sed percutienti ge
nam alteram mansuete iubet offerri: bonaq; pro
malis retribui: Si te turbat inquit oculus tuus
aut dextera erue atq; ascinde. i. primum ipsum
ad lasciuiam uel uindictam incitamentum pror
sus extingue. Sunt & alia multa generis eiusdem
ex quibus apparet testamentum nouum esse ab
solutum finem ueteris testamenti: tantoq; pre
stantius illo / quantum ea que sunt ad finem finis
excedit.

CAPITVLVM VIGESIMVM SEP
TIMVM TESTIMONIA PROPHE
TARVM DE CHRISTO.

SCRVTAMINI scripturas: in quibus uitam eternam putatis habere: ille sunt que testimonium de me perhibent. Hac uoce apud Iohannem aduersum iudeos maxima fiducia yhesus noster exclamat: ut pote qui sciat testimonia diuinitatis sue quam plurima querentibus non defutura. Sed admonet ut non tam cortices diuinorum oraculorum attingant quam medullas perscruptari conentur: nam apud prophetam deus predixerat. Aperiam in parabolis os meum eruptabo absconditia a constitutione mundi. Iudei duplex habent ab antiquis sacrarum litterarum uolumen: alterum quidem hebraicis licteris & oratione hebraica: alterum caldea oratione: sed hebraicis licteris scriptum & ut testatur rabi salomon & rabi Moyses egiptius caldeo testui nullus unquam est ausus contradicere: utriusque igitur apud illos par auctoritas: sententia quoque eadem Sed quod in altero breuius uel obscurius est: in altero sepe latius atque clarius. Eadem ratio est sacrarum apud nos licterarum: quas a septuaginta duobus iudeis in grecam linguam & ab Hieronimo rursus ex ebrea & greca in latinam translatas habemus. Sed audiamus iam testimonia prophetarum.

IEREMIAS: Ecce dies ueniunt dicit domi

nus & suscitabo dauid germen iustum & regna
bit rex & sapiens erit: & faciet iudicium & iusti
tiam in terra & paulo post. Et hoc ē nomen quo
uocabunt eum dominus iustus noster: ubi he
braice dicit̄ (DAVID) caldaice habet̄ (MES
SIAM) cum dicit (ECCE dies ueniunt) osten
dit absq; diuturna mora post Ieremiam uentu
rum fore messiam: quod quidem falsum esset.
si aduc uenturus esset. Aperit preterea messiam
fore deum. nam ubi translatio dicit dominus
hebrei habent nomen illud tetagramaton: id ē
quatuor litterarum: quod preceteris diuinis nomi
nibus adeo apud eos ē uenerandum ut nulli crea
ture cōueniat de quo late disputat Moyses egip
tius in libro de directione. unde Abba iudeus li
bro tren ubi queritur quod sit messie nomē res
pōdet. Adonay ē nomen eius ponens ibi no
men illud mirabile tetragramaton & adducens
illud Hyeræmie: hoc ē nomen quo uocabunt
eum: dominus iustus noster. Nō autem dicen
dum uocabit sed uocabunt: sic. n. caldea transla
tio & septuaginta iterpetres docuerunt.

¶ ISAIAS. Paruulus natus est nobis & filius
datus est nobis & factus est principatus eius sup
humerum eius & uocabitur nomen eius admira
bilis consiliarius: deus fortis: pater futuri secu

li: princeps pacis/ hec hebraice caldeus illorum
textus habet. Infans datus ē nobis & recipiet su
p se legem ad scrutandum eam & uocabitur no
men eius deante admirabilis consiliarius / deus
fortis permanens in secula seculorum Messias in
cuius diebus pax multiplicabitur. Ostēdit mes
siam deum fore regnum eius spiritale mundiq;
alterius. Venturum illum Octauiano imperan
te sub quo uniuersalis & diuturna pax fuit. Mo
narchia mūdi latissima felicissimaq; & orbis uni
uersi descriptio. Quod autem hec regi ezechiæ
accōmodari nō possunt patet: quia subdit mul
tiplicabitur eius imperium & pacis nō erit finis
Item sup solium dauid & sup regnum eius sede
bit ut confirmet illud & corroboret usq; insecu
lum. Hæc solum ad diuinam animarum pacem
& imperium spiritale pertinere possunt. Vnde
Moyses egiptius ī epistola ad africanos exponit
de messia puero nato sex illa nomina. s. admira
bilis cōsiliarius. deus: fortis: pater futuri seculi
princeps pacis. Sed cur translatio septuaginta
loco sex uerbo℞ ponit solum magni consilii an
gelus? Quia cum diuina eloquia Ptolomeo gē
tili interpetrarent̄. sepe que ad christi diuinitatē
ptinent uel pretermiserunt uel mutauerunt: ne
forte ille putaret iudeos existimare messiam es

se deum inquãtum homo & deum asummo deo diuersum duosq; deos esse: Sed christi diuinitatem hebraicus textus caldeusq; & translatio ex ebreo declarant: Deridendi uero sunt iudei quidam qui insuperioribus isaie uerbis dici uolunt uocabit potiusq̃ (VOCABITVR) Nam interpetres septuaginta (VOCABITVR) transtulerunt & caldea trãslatio mõstrat (VOCABITur: esse dicendum.

MICHEAS: Et tu bethleem eufrata nequaq̃ minima es imilibus iuda: exte. n. egrediet ur qui sit dominator inisrael & egressus eius sicut abinitio exdiebus eternitatis. Caldeus textus post: EGREDIETVR: adiungit Messias Ostendit Messiam tanquam deum abæterno fuisse & tanquam hominem exbethleem egressurum. Quisquis ergo deregе Ezechia puro homine & temporali hoc exponit manifeste delirat. Rabi autẽ Salomõ Messie regi accõmodat

SACHARIAS. Exulta satis filia sion: iubila filia ierusalem ecce rex tuus uenit tibi sactus. ALITER iustus. & saluator ipse paup̃ ascendens sup asinam & pullum eius & dispergam quadrigam & effraĩ & equum deierusalem & dissipabitur arcus belli & loquetur pacem gẽtibus & potestas eius amari usq; admare & afluminibus

usq; adfines terre Rabi Salomõ iudeus locum hunc exponens dicit uerba hec nõ posse nisi de Messia rege intelligi: cui ceteri iudei cõsẽtiũt exquo patet messiam uenturum fuisse ierusalẽ tanq̃ inopem & sup asinum regnumq; illius nõ fore terrenum & salutem abeo animarũ potiusq̃ corporum & p solam sanctitatem immo & mortem. Adiungit enim Sacharias. Tu autem in sanguine testamenti tui misisti uinctos tuos de lacu. i. antiquos exlimbo: talia uero desolo ihesu leguntur: quem quidem hominem fore ac deum Sacharias innuit quando dixit: eum pauperem sup asinam inbellemq; fore nullis armis sed sola pacis doctrina usurum & tamen saluatorem regemq; appellat ubiq; regnantem. Dei autem hoc offitium est.

IACOB: Ingenesi: Nõ auferetur sceptrũ de Iuda nec dux defemore eius donec ueniat: qui mictendus est & ipse erit expectatio gentiũ ubi hebraicus textus habet (DVX) caldeus habet scriba defiliis filiorũ eius. ubi hebraice dicit Qui: caldaice habetur (MESSIAS: ubi dicit & ipse erit & cetera. Hebraica ueritas habet ei gentes agregabuntur. Cõstat autem Iacob de Messie aduentu loqui sic enim caldeum declarat uolumen quod sequentes Moysesgerundẽ

sis & chalchadias & chanibis iudei de Messia illic
uerba fieri confitentur. Iesum uero fuisse mes
siam cōstāt: quia gentiles uocauit: saluauitq;
sicut iudeos & abillis magis ē cultus: ac etiam
quia circa illius tempora iudeoꝝ sceptrum est
ablatum. Cumq; anni iam illinc usq; adnos mil
le quadringenti septuaginta quatuor preteri-
erit nō dum potestas iudaica restituitur: Neq;
finger e licet aniculis iudeoꝝ inbabillonia uel
ultra mōtes caspios adhuc eis supesse regnum
Nam cōtra omnis reclamat historia. quin etiā
Moyses egyptius ceteriq; doctores hebreoꝝ
affirmant: num꧌ licuisse uel licere posse cui꧌
iudeo extra ꝑmissionis terram: quicquam icau
sis criminalibus iudicare: qui ergo iudeis extra
iudeam exulantibus regnum tribuit manifeste
delirat: Audiamus.

OSEE: Vaticinium. Dies multos sedebūt
filii israel sine rege & sine pricipe & sine sacrifitio
& sine altari: Talem esse presentem iudeorum
cōdictionem uidemus deq; iis temporibus prō
phetam fuisse locutum interpretes ꝓphetaꝝ
omnes tam iudei quā christiani confirmant. Ca
rere iudeos hodie legiptimo sacrifitio patet quia
lex eoꝝ sola illa iudeoꝝ sacrifitia probat: que
iregione ꝑmissionis efficiantur. Obiciunt iudei

non nulli sceptrum de Iuda centum annis ante Iesum fuisse ablatum quando . s . in machabeos sacerdotes potestas rerũ translata est . qui nõ ex tribu iude : sed leui erant quod & Iosephus narrat : Ihesus autem natus ẽ herodis tempore qui machabeis dicitur sucessisse : Adhoc ẽ respõsio triplex : Prima quidem q̃ cum machabei ex tribu iude saltem secundum maternã lineam fuerint regnantibus illis nõ fuit omnino sublata iude potestas : Secunda q̃ ꝓpheta Iacob non de tribu hac uel illa : sed de uniuerso populo iudaico intellexit . Tertia q̃ quemadmodum omnes iudeoꝝ doctores consentiunt : semp̱ fuit apud illos cõcilium quoddam septuaginta prudentũ ad quoꝝ iudicium rerum grauiorum sententie ꝑtinebant : Cõcilium hoc camedrim appellabant eratq; tanquam senatus & adherens uiuenti principi & defunto principe principis uicem gerens quod quidem ab ipso Moyse fuerat cõstitutũ & in babillõnica captiuitate assidebat iudeis ducibus iudeorum in babillonia & post reditum assidebat ducibus illis in patria . Durauit autem cõcilii huius auctoritas usq; ad regem herodem qui ex patre Idumeo & matre Arabe : ut ĩquit Iosephus . natus erat & regnum iudeorum a romanis accepit sub quo natus est Ihesus . Herodes

enim omnes illius collegii uiros iterfecit: illud q; cõsilium substulit: quod & iudei cõfirmant i libro camedrim ierosolimitano & in libro abo dazara: Tunc igitur ablatum fuit nõ solum sceptrum de iuda sed etiam scriba de filiis eius quod caldeus predixerat textus. Quamobrem quando Herodes qui allenigena erat regnum assumpsit & omnes insup quotcunq; reperire potuit ex regia dauidis stirpe peremit/tunc ꝓprie iudeorum regnum funditus ē sublatum: deniq; quãdo cõcilium disperdit/tunc scriba de filiis iude sublatus existimatur. Scribit Eusebius uespasianum domitianumq; imperatores iussisse omnes qui ex genere dauidis essent interfici/ut nullus iudeorum regni reliquus foret. Nam & ipsi de aduentu christi formidabant sicut ab initio Herodes: Hec Eusebius accepit ab Esegippo.

¶ AGEVS: Hec dicit dominus exercituum Aduc modicum unum & ego mouebo celum & terram mare & aridam & ueniet desideratus cunctis gentibus. Magna erit gloria domus istius nouissime/magis q̃ prime/MODICVM unum) significat nobis hodie iam ~~pridem~~ dudum uenisse Messiam: MOVEBO celum: .s. peclipsi. passionis ac etiam pstellam illam a magis uisam TERRAM: s. pterremotum impassione. Et

ante p terremotum illum quem Iosephus scri
bit regnante herode in iudea tam terribilem cō
tigisse / ut finitime gētes corruisse omnia iudee
oppida existimauerit. Nō ne tunc ubiq; terra
rum motus facti sunt? quādo yhesu nascete uni
uersus orbis descriptus ē edicto Cesaris augusti
cogebantur enim omnes undiq; ipatiam redire
¶ ubi singuli rite describerentur. Tunc etiam ob
factionem iude galilei contra romanos multis
cedibus turbatam iudeā Iosephus asserit ¶ MA
RE. s. quādo christus mari imperauit & uentis
Quando subiungit templum secundum primo
felicius fore intelligit quia Messiam accipiet
nam in ceteris omnibus uilius miserabiliusq; fuit
singula hec soli yhesu Nazareno conueniunt
presertim quia uenit gētilibus desideratus: ser
uauit enim gentiles magis quam iudeos: quoni
am ab illis magis ē honoratus: Nō expectē t iu
dei tertii templi sub nouo messia constructio
nem. Nam ageus templum secundum nouissi
mum appellauit.

¶ MALACHIAS: Ecce micto angelum
meum qui preparabit uiam ante faciem meam
& statim ueniet ad templum sanctum suum do
minator: quem uos queritis & āgelus testamē
ti quem uos uultis: ecce uenit dicit dominus

exercituum & quis substinebit diē introitus eius ECCE micto. & rursus ECCE uenit. declarat non tantam quantam iudei oppinātur dilationē sed citum messie aduētum. Non igitur adhuc ē uenturus. ANGELVM qui preparabit uiā. Ioannem baptistam preconem christi significat

ANTE faciem meam. Ostēdit Ioannem baptistam ante christum predicaturum & christum ipsum esse deum: deus enim ipse qui loquitur faciem christi faciē suā appellat (ANGELVS testamenti) Numptium noui testamenti messiam demōstrat (ET quis substinebit: Ambiguitatem designat icognitione messie multoꝝ q; ptinaciam. Adde iudeorum ruinā idolatrie casū

ISAIAS. Vox clamantis indeserto parate uiam domini rectas facite semitas eius. Omnis uallis iplebitur & omnis mons & collis humilliabitur: & erunt praua indirecta & aspera inuias planas & uidebit omnis caro salutare dei nostri Hec ferme supioribus similia sunt & manifesta.

DANIEL: Septuaginta epdomodæ abreuiate aliter decisæ sunt sup populum tuum & sup urbem tuam sanctam ut cōsumetur preuaricatio & finem accipiat peccatum & deleatur iniquitas & adducatur iustitia sempiterna & impleatur uisio & ꝓphetia & ungatur sanctus sanctoꝝ

59

Moyses tyronēsis & Hyòces & Dauid chadias
q3 & habraam iudei sic Danielem exposuerunt
ut anni quadringenti ac nonaginta fluerent a de
structione primi templi ad templi secūdi destruc
tionem : & circa huius tēporis finem messias na
sceret͂ : Nicolaus . quoq3 lyrensis epdomodas
ita conputat ut in illis passus fuerit christus talē
quoq3 probat fuisse danielis itentionem . Bara
chias iudeus in libro de ordine mundi exponit
illud isaiæ : Proxima est salus mea aduenīēdum
: & iustitia mea ad reuelādū ubi particulā illam
iustitia mea dicit significare messiā illū de quo
daniel dixit ut adducat͂ iustitia sempiterna Simi
liter Moises gerundēsis uerba supicra Danieli
abāgelo dicta exponēs ita dicit . Iustitia sēpiter
na & sanctuariū sācuario℞ uel sāctus sancto℞ nō
nisi ipse Messias ē sāctificatus ex filiis dauid : hec
ille . Et merito , cecinit enim Dauid orietur idie
bus eius iustitia . Et Hieremias hoc ē nomē quo
uocabunt eum dominus iustus noster : Nempe
deleuit yhesus originalis preuaricationis pnitiē
& gratiam iustitiamq3 tribuit euāgelicam : Sed
ne liceat cuiq3 figere Danielis epdomodas uel
mēsiū uel cētenario℞ millenariorum ue seculo
rū septenarios numeros esse meminisse oppor
tet ī libro quodam iudeorum de ordine mundi

apparere omnes eorum scriptores ihoc conue
nire ut ille ānoꝝ solū epdomodæ sit. idē testāt
Salomō & Moises gerūbēsis icomētariis danie
lis Confitētes sacrfitiū iudaicū iultima illaꝝ eb
domodaꝝ iexcidio ierusalem aromanis fuisse su
blatū atq; ipse salomon epdomodas danielis fi
niri asserit itēpli secūdi destructione Predicit
certe adaniele uelifine epdomodaꝝ illaꝝ uel sal
tēpost sexagita duas epdomodas illud fore Sic
.n. adaniele predicit & post epdomodas septē
& sexagita duas iteribit. christus aliter chrisma
.i. ūctio sacerdotū & iuditium non eriti eo.
templum & sanctum corrumpet populus duce
ueniente & finis huius uastitas: Certe ut testa
tur Iosephus post herodem/sacerdotes nequa
quam exsuccessione sacerdotalis generis uel per
petuitate uitæ secundum legem Moysi consti
tuebantur. Sed quilibet etiam ignobilissimi si
gulis annis sacerdotium aprincipe uel romanis
emebant. Quidam cum ueras christianoꝝ ratio
nes hoc inloco aliter deuitare nō possint/danie
lem hic errasse aiunt cetera ubiq; bene dixisse
sed huiusmodi homunculi relinquendi sunt: tā
ꝙ qui sibi ipsi repugeent atq; hic & alibi semp
errent. Sunt enī inter illos qui yhesu tempora
cunctis notissima audeant ꝑmutare: quos ar

guit Iosephus ubi/de yesu temporibus scribit & ubi inquit duodecimo tiberii cesaris anno pōtiu m pilatum in iudeā ꝓcurationē suscepisse: Ibiq; decem ānos cōtinuos ꝑmāsisse Cornelius uero tacitus gentilis ait christum occisum fuisse per pontium pilatum ꝓcuratorem iudeae imperante Tyberio. ¶ Ceterum ut rem omnem iordinem redigamus: multe fuerūt inter talmuticos .i. canonicos iudeoꝝ interpetres de aduētu messie opiniones. Prima Hyocis qui in libro ceder lophan .i. de ordine mundi terminum septuagita ebdomodarum exposuit quemadmodum supra diximus: Secunda habaquibe qui Danielis secutus computationem in destructione templi secundi uenturum messiam existimabat. Ideoq; sectatus est fatuum quendam & bellicosum hominem nomine Vētozarā tunc dicētem se esse Messiam quem maxima iudeoꝝ turba post ānos ab excidio Ierusalē ut ipsi aiunt octo & quadragita secuta ē: Igit᷑ pene ōnes cōgregati in oppido bitera romanis rebellauerūt: Vtpote qui ducis illius fortune armis ꝗ plurimū cōfidebāt Sed adrianus ip̄ator urbe obsessa uētozarā una cū ōnib᷒ is sectatoribus iterfecit: hec ōnia iudeii libro de nay habēt: Tercia iudei oppinionē accipiūt a libro iudicum ordinarioꝝ qui nō parue

apud illos auctoritatis ẽ ibi tractat' sex ãnoꝝ mi
lia esse mũdi ætatẽ : duo quidẽ milia uanitati
uel uacuo tãtum dẽ legi . tãtum dẽ mæssie attri
bui Aiũt autẽ hæc dicta fuisse ad discipulo quod
ã heliæ filio sarrecte quẽ helias suscitauerat. At
uero secũdum hebraicam computationẽ ab adã
~~am~~ ab abrahaã duo milia ãnoꝝ fluxerũt qui ãni
uanitatatis fuerũt: Ab hoc ad yhesũ Nazaren
um milia quoq; duo qui fuerunt legis ãni: ãni
igit' qui yhesũ secũt' a messia icepisse iudaica cõ
putatione uident'. preserti quia i eo libro asseri
tur ab initio mundi ad messiam quatuor ãnoꝝ
milia itercedere: secũdum uero hebreoꝝ õniũ
cõputatione hodie mũdus agit ãnoꝝ quiq; mi
lia & ducentos isup atq; trigita quatuor. Iãdiu
igit' messias uenit Quarta oppiniofuit magni
cuiusdã uiri: quẽ rabi nominauerunt: qui i libro
chamedrin ait õnes terminos de aduẽtu messiæ
assignatos iam preterisse redemptionẽq; i penitẽ
tia sola cõsistere. hic ꝗuis fortasse de christiana
penitẽtia nõ loqueret' ueritatẽ tamẽ quodãmo
do reticere nõ potuit. eodẽ tẽpore quidã huius
auctoritate fretus quia terminos õnes preterisse
crederet exclamauit: Ve animabus messie termi
nos cõputãtium. Quinta fuit chabadie. qui i li
bro de credendis diligẽti dinumeratione cõclu.

sit quędam messię terminum: qui sup ra trecen
tos & quadragita ãnos iam preteriit. Sexta mo
ysi egiptii sũmę apud iudeos auctoritatis uiri
qui ꝗuis ideuteronomio messię tempora iqui
ri ꝓhibeat tamẽ iquadam ad africanos iudeos
Epistola scribit se excertissima antiquoꝝ tradic
tione hadere messiam nasciturꝝ esse anno amun
di exordio quater millesimo & isup quater cẽ
tesimo septuagesimo quarto hoc autem tẽpus
ex eoꝝ computatione septingentis sexaginta ã
nis nos antecessit. Septima moisy gerundensis:
qui icomentariis pentaterici messiam orituꝝ af
firmat ãno amundi creatione quiquies millesimo
centesimoq; & decimo octauo: cui cõsẽsit le
ui benguersoni comentariis danielis. Sed hic ter
minus pluribus ꝗ cẽtum ãnis nos praecessit: fru
stra igit expectant ulterius ius iudei messiam
Immo & quicunq; post yhesum expectauerũt
decepti sunt. Non enim cõsiderauerunt quod
alibi dixit Daniel indiebus regum istoꝝ suscita
bit deus celi regnum: quod ineternum nõ co
rrumpetur: Celeste. s. christi regnum. Dici
te queso iudei cur magi illi diuini Messiã uisuri
statim nato yhesu ierosolimã ꝓfecti sunt & he
rodes scis citatus alegis peritis Messie tempus
& patriam infãtes illos/filiumq; suum occidit?

quod testatur Macrobius & philosophus & gẽ
tilis nisi quia sapientibus ad messiam ꝑtinere lo
cailla & tẽpora uidebãtur Vnde multi legis pi
ti yhesum uiuentem tamq̃ numẽ uenerati sũt
Natanael & nicodemus aliiq; quos iohãnes euã
gelista pricipes nominat: qui propter iudeoꝝ
metum clam illũ uenerabant̃ Cur multi circa
yhesu tempora messiam se esse iactabãt licet ut
iquit gamaliel tamq̃ falsi subito euanuerit: Io
sephus narrat sub foelice ꝓcuratore iudeæ mul
tos extitisse qui populũ sua ꝑsuasione decipẽt
iteralios egyptiũ quẽdã pseudo prophetã qui
plurimis sibi adiũctis iipso magnaꝝ reꝝ conatu ꝑ
exercitum phelicis oppressus fuerit hec actibus
appostoloꝝ cõsentanea sunt. iquibus paulo dici
tur atribuno: Non ne tu es egyptius qui hos di
es excitasti & eduxisti i desertum quatuor millia
uiroꝝ tribunus cũ non cognosceret. Paulum sus
picabat̃ ne forte esset egyptius ille Surrexit eti
am ut lucas euangelista iquit Iosephusq; confir
mat sub Cyrino syriæ preside iudas quidã galile
us tempore conscriptionis census populumq; de
cepit: sed ipse paulo post & õnes qui sequebant̃
eum dispersi sunt: Talis etiam theodas fuit qui
dã de quo similia õnino scribunt lucas & iose
phus. Talis simõ magus. preterea barechosidas

dequo Moyses egyptius iudeorum doctissimus ĩ libro iudicũ ĩquit: achilayl præceteris iudeis sapiẽs õnesq; eius tẽporis legis periti asserebant Barcosibam ducem belicolissimũ esse messiam quousq; ob eius scelera ab adriano est iterfectus hec moyses De hoc etiã eusebius mẽtionẽ facit Ariscopellei sequens historiam dicentis q exillo tempore õnis iudaica natio adriani decretis etiam abaspetu iudeæ penitus arcebat᷑ q̃ne ierosolimorum regio mutato nomine helia ab hellio adriano cognominata est Legitur autem intalmut .i. peculiari iudeorum doctrina libro chamedri ipsũ barchosibã ãnos trigita & dimidiũ regnauisse solitũq; dicere se esse messiã atq; sapiẽtem achylaylem Barcosibæ consensisse: hæc ibi. Necesse est autẽ barchosibam yhesu temporibus proximum exstitisse Quid igit᷑ ulterius expetatis homines ptinacissimi: Cũ olim õnes uestri generis sapientes yhesu seculũ ad christum spectare censuerint: Cur paulo post yhesum aromanis totiens miseri rebellastis nisi quia tũc finem pphetarum pmissa iã habitura uobis õnibus uidebat᷑: testat᷑ hoc suetonius gentilis pcrebuerat iquit/oriente toto uetus & cõstans oppinio esse infatis ut eo tempore iudea pfecti rerum sũma potirentur: atq; ob hoc iudeos rebellasse &

perisse ait nempe tunc expectabatis repēte chri
stum quendam armatum ppetuam mundi mo
narchiam iniudea stabiliturum. Quanto sapieti
or uobis uirgilius? qui uaticinia sybille demundi
rege temporibus yhesu congruere posse & cons
umari existimauit. Sed de hoc alias disputauim
us: scribit Iosephus ante obsidionem ierusalem
oraculum quoddam insacris litteris repertum
quod pidem tempus uirum designaret ex eorum re
gione processurum? qui totius orbis potiret̃ im
perio? Cuius oraculi præsagium quidam uespesi
anum declarare suspicat̃ Sed uespesianus non ali
is q̃ illis solis gentibus quæ romano imperio ui
debat̃ subdite: dominatus est. Vude adchristū
hæc oracula referant̃: adquem dixerat pater pe
te ame & dabo tibi gentes hereditatem tuam
& possessionē tuam terminos terre & cuius pidē
tempus perapostolos suos inomnem terram
sonus exierat ISAIAS. Dominus exercituum
et ipsum santificate ipse estpauor uester ipseest
terror uester / etipse erit uobis insanctificationem
& in lapidem offensionis & petram scandali dua
bus domibus israel & ilaqueum & ruinam habi
tantibus ierusalem & offendent̃ exeis plurimi
Idem poniam insion lapidem offensionis & petr
am scandali & omnis qui crediderit ineum nō cōfundetur

Ex iis patet q christus expectatus est deus atq; idē sāctas effecit credentiū animas & illius causa due domus israel casure erāt. s. domus regia & & domus sacerdotalis & q non omnes : sed plurimi pertinaces erant futuri & qui credituri erant cōfundi nō poterant: neq; licet exponere ut quidā puertunt DVAs domus. i. duos reges Cō uetudo enim hebraicoꝝ scriptorum esttotā seriem sacerdotū domum unam sacerdotalem cognominare / totā quoq; seriem regū domum unam regiā. i. Dauidis domū.

IHEREMIAS Cūq; multiplicati fuerint & creuerit interra indiebus illis ait dominus / nō dicēt ultra arcā testamēti domini neq; ascēdet super cor / neq; illius recordabit / neq; uisitabit ne q; fiet ultra silicet quia post messiā quod & mau methes equī putat tā dignitates: q cerimoniæ testamēti ueteris cessauerūt neq; id quidē iiuria . imagines enim erant illæ futuroꝝ sacramētoꝝ : presente uero substātia quid est opus imagine

ISAIAS / āte q parturiret / peperit. Ante quā ueniret partus eius peperit masculum. Commētaria hebreoꝝ ātiquissima sic exponunt. i. ātequā natus fuisset ille qui iudeos inseruitutem ultimā redegit. i. Titus iā natus redēptor eoꝝ fuerat . unde caldeus textus habet. Adhuc non erit

ei ueniens angustia & ad huc non ueniet ei tremor cum doloribus, ppter partum reuelabitur messias. ibi hoc ipso caldeo textu hebreus ionathas inquit. Ante quam ueniret ei āgustia salua facta est & ante quam ueniret ei dolores partus messias reuelatus est. Similiter affirmat ibidem sapiens samuel. Ex iis omnibus apparet messiam ante destructionem ierusalē ortum fuisse. Cōcedunt autē plurimi hebreorum illū eo die natū quo Ciuitas diruebatur: deinde ad ineptias suo more refugiunt: dicentes illum latere quousq; deus precipiat ut se palā cunctis ostendat. Alii in monte sinay cum angelis eum collocant: alii ultra caspios mōtes segregant: alii mēdicātem passim & circun uagū agunt sua insania & discordia se inuicem cōfundētes:

ISAIAS: Dabit uobis deus ipse signum Ecce uirgo cōcipiet in utero & pariet filium & uocabitur nomē eius emanuel in hebreō (EST habalma) quod puellam abscōditam cōseruatāq; significat: EMANVEL: uero significat nobiscum deus. s. quia ille qui nasciturus erat ex illa puella futurus erat nō homo tantum: sed etiam deus ex puella inquam semper uirgine. promittitur enim partus huiusmodi tāquam signū quoddam pdigiosum. de quo. DAVID. Veri

tas de terra orta est & ISAIAS alibi ait. exult ent cæli desuper & nubes induant iustitiam: aperiatur terra & pu lulet saluator. Ego. n. dominus deus creaui eum. Videmus ihumana spetie duo extrema ac media duo quisq; nostrum ex uiro & muliere nascit᷒. Adã ex neutro/eua ex solo uiro diuina uitute. Iesus ex muliere sola di uino spiritu. Mysterium hoc etiam rex arabum Maumethes i dialago suo admirat᷒ multũ & ueneratur: in alcorano quoq; ueritate coactus ait Iesus mariæ filius deiq; numptius suusq; spiritus ac uerbum mariæ uirgini celitus missum fuit

DANIEL. Videbam iuisu noctis & ecce in nubibus cæli ut filius hominis ueniens & usq; ad uetustum dierum puenit: & qui asistebant obtulerunt eum & datum est ei regnũ & honor & imperiũ: & omnis populus/tribus & lingue seruient ei & potestas eius æterna: quaæ nũq̃ trãsibit & regnũ eius/quod non cõrrũpetur. Omnes enim iudei iterpretres hanc parabolam de rege messia exponunt q̃uis hic de ultimo christi aduentu tractet᷒/iis uerbis significat. Daniel: Deum uenturum sub hominis habitu christiq; regnum non temporale: sed eternũ & spiritale futurũ: in quo & Isais conuenit. Apud quẽ christo ita deus loquitur. Dabo tibi thesauros

abſconditos & iuiſibiles

OSEE. Vocabo non plebem meam/plebem meam & non dilectā meam/dilectā meam: & non miſericordiam conſecutam/miſericordiam conſecutam & erit inloco ubi dictum eſt non plebs mea uos/ibi uocabunt filii dei uiui. Inhis predicitur conuerſio gentilium ac ꝑtinacia iudeorum qualis fuit circa yeſum.

ISAIAS. Inuētus ſum nō querētibus me palam apparui iis qui me non iterogabant. Tota autē die expandi manus meas adpopulum non credētem ſed contradicentem michi in iis idem quod & paulo ſuperius eſt uaticinium.

DAVID. Lapis quē reprobauerunt edificantes hic factus eſt incaput anguli adomino factū eſt iſtud: hoc eſt mirabile inoculis noſtris. hæc ē dies quam fecit dominus/ exultemus & le temur inea. Odomine ſaluum me fac/o/domine bene ꝓſperare benedictus qui uenturus eſt inomine domini. yeſus tanquā inutilis reꝓbatus apra uis /factus eſt diuina uirtute caput anguli: cui duo anectuntur parietes. i. gentiles & qui ex iudeis ſunt conuerſi.

MALACHIAS. Non eſt mihi uoluntas circa uos dicit dominus & ſacrificiū aceptū non habeo exmanibus ueſtris: quoniam aſolis ortu

usq; adoccasum clarificabit nomē meum apud
gentes: exiis ostendit reprobatio infideliū iude
orum: iudaicarumq; cer moniarum & appro
batio fidelium gentilium aduenien te christo
MOISES. Posui te inlucē gētibus ut sis insa
lutem usq; adexstemū terre.

ISAIAS. Venio colligere omnes gētes &
liguas & uenient & uidebūt claritatēmeā & dimic
tā super eos signum & mictam exiis conseruatos
in gentes: quæ longe sunt quæ non audierunt
gloriam meam & numptiabunt claritatem me
am in ētes & asummā exeis sacerdotes & leuitas
dicit dominus & alibi apud eūdem deus messiā
sic alloquit. Parū ē ut sit mihi seruus adsubstinē
das tribus iacob & feces israhel cōuertendas de
di te inlucē gētium. Item primus adsyon dicet
Ecce adsū & ierusalē euangelistam dabo: uidi
& non erat uir/nec existis quisq; ut inret cōsi
lium & interrogans uideret uerbum. Ecce om
nes iniusti & uana opera eorum. Et insequenti
capitulo subdit. Ecce seruus meus suscipiam eū
electus meus/complacuit sibi inillo anima mea
dedi spiritum meum super eum & iudicium
gentibus proferet: nō clamabit nec accipiet pso
nām calamum cassatū nō cōteret donec ponat
interra iudicium & legem eius insule spectabūt

Rursus alibi. Educā de Iacob semen & de iuda possidentē montes meos & hereditabunt eam electi mei & serui mei habitabunt ibi. Ecce serui mei comedent & uos exurietis/serui mei letabunt & uos erubescetis & dimictetis nomen uestrum iuramētū electis meis & iterficiet te dominus & seruos suos uocabit nomine alio. Idem alibi deum sic loquentem facit israhel me non cognouit & populus meus me non itellexit. Rursus auditu audietis & non itelligetis & uidentes uidebitis & non uidebitis crassatum ē enim cor populi huius & auribus grauiter audierunt & oculos suos clauserunt nequādo oculis uideant & auribus audiant & corde intelligant & conuertāt & sanē eos. MICTAM : exiis conseruatos. Ingētes. i. discipulos messie : qui manus iudeo͛ euaserint/ad gentes conuertēdas mictam & asummam. i. ex numero gentilium : qui conuertent cōstituā legiptimos sacerdotes. ex quo patet q͛ etiam gentiles ad dignitatem israeliticam assumi poterant. Vnde Rauanais iudeus i commentariis exodi. ait Tēpore messiæ gentiles conuersi sacerdotes erunt. Domino ministrantes. PARVM est ut sit p hæc patet q͛ messias ad salutem nōn hebreo͛ solum : sed etiā gnetilum mictendus erat sicut iesus PRIMVS

ad syōn dicet. Salomon iudeus interpres hunc locum exponēs omnia hæc ait de rege messia atq; ultima redemptione esse intelligenda. Idē aperit caldea translatio ionathæ. In his autē isaiæ uerbis apparet q christus primo & ꝓprie apud iudeos predicaturus erat & ibi euangelia & euangelistas fundaturus: sed quia praui & ꝑtinaces futuri erant. Adiungit. NON erat uir atq; ideo) IVDICIVM. gentibus ꝓferet. s. apud gentiles per discipulos suos dotrinam euangelicā diuulgabit: atq; ut ostenderit q iudicia euangelica in humilitate summa non magnificentia nec in tumultu sonituq; tubaꝝ sicuti lex moysi ꝓmulganda erant adiunxit. NON: clamabit in relíquis uerbis aperit isaias messiam ex Iacob descēsurum sectatoresq; suos ut plurimū alienigenas fore: qui electi apud deum futuri erant nec israelitici isti quidē amplius: sed alio nomine. S. cristiani nominādi aperit etiam iudeos messiæ aduersaturos pænasq; daturos sicut olim iesu tēporibus contigit ꝑtinaciam etiam iudeorum sempiternam qualem hodie experimur

(IHEREMIAS) Cognouit tempus suum turtur & hirundo & passeres custodierunt tempora introitus sui: populus autē meus non cognouit iudicium domini. Quomodo dicitis

sapientes sumus & lex domini nobis cum est in cassũ facta est metatura falsa. Scribe cõfusi sũt Sapiẽtes trepidauerũt & capti sũt / quomã uerbũ domini reprobauerũt. Cur prophete que futura sũt sepe tã preterita narrãt? quia in diuina mente cui sunt preterita omnia / illa tanquam presentia uidẽt & post quam uiderunt tanquã preterita. i. manifesta & iam consumata locuntur. Sed rede amus ad hieremiã: hic in uerbis supioribus decla rat, scribas nõ pfecte cognituros tẽpus aduẽtus christi tempusq; metendi: neq; id quidẽ mirũ difficillima enim est iniustis diuini sensus iterpræ tatio) huic congruit illud q. in deuteronomio legit percutiat te dominus amentia & cecitate ac stupore mentis & palpes i meridie sicut pal pare solet cecus (MERIDIES ẽ lux operum christi in qua iudei plurimi caligati sunt. Idem hieremias alibi. Domine deus meus ad te gentes uenient ab extremis terræ ac dicent q falsa nostri parẽtes idola possederũt & nõ erat i ipsis utilitas si faciet homo sibi ipsi deos nõ erunt isti dii. in iis predicit casura idola p messiã quod factum ẽ p yhesũ: Cui quadrat illud ISAIE ubi loquẽs de christo iquit docebit uos uias suas & post mul ta in die illa piciet homo idola argẽti sui & simula cra auri sui quæ fecerat sibi ne ea adoret. Idem

significat) DANIEL) quãdo loquẽs de christo
inquit qoud lapis abscisus sine manibus cõteret
staua exferro texta auro argẽtoq; compositã
LAPIS) abscisus est iesus uilacerdotũ afflictus
hic. SINE) Manibus. i. sine humana uiolẽtia
cõtriuit. sta TVAM). i. IDOLATRIAM
quæ statuas colebat statuam inquam quadripar
titam nam inquatuor precipua mundi regna
sparsa erat. s. caldeorum. Medorũ. Grecorum & Ro
manorum. Idem) HIEREMIAS (alibi horri
bilis dominus super eos & exterminabit õnes
deos terre & adorabit eũ uir deloco suo omẽs
insulæ gentium
ISAIAS. Quoniam miscuit uobis domi
nus spiritum soporis & claudet oculos uestros
& principes uestros qui uident uisiones operiet
& erit uobis uisio omnium sicuti uerba libri si
signati / quem cum dederint scienti licteras di
cent lege istum & respondebit: non possum si
gnatus ẽ enim & dabitur liber nescienti licteras
diceturq; ei lege & respondebit: nescio licteras
& dixit dominus pro eo q appropinquat popu
lus iste ore suo & me glorificat labiis suis cor
autem eius longe est ame & timuerunt me
mandato hominum & doctrinis: ideo ecce ad
dam ut admirationem faciã populo huic mira

culo grandi & stupendo. Peribit enim sapientia a sapientibus & intellectus prudentium eius ab sconderetur. Rursus alibi dedit eis deus spiritum compunctionis oculos ut non uideant & aures ut nō audiant usque in hodiernum diem. Hec omnia predicunt iudeos quam plurimos tam doctos quam indoctos propter eorum scelera & impietatem christi expectati uaticinia. christum. ue presentem non cognituros cuius erroris causa in miseria sunt hodie usque ad seculi finē. quod ut diximus alias cecinit osee dies multos sedebunt filii israel sine rege & sine principe & sine sacrificio & sine altari & sine ephod & sine theraphim. Quoniam uero circa seculi finē credituri sunt christo nostro. subiungit & post hec reuertētur filii israel & querēt dominū deū suū & dauidē regē suū Trāslatio caldea cōtinet & obediēt messiæ filio dauidis regi suo & pauebūt ad dominū. In hebreo habetur & fluent ad dominū & a bonū eius in nouissimis diebus Nemo intelligat hæc de babillonica captiuitate in qua reges duces quoque pro tēpore honoratos habuerūt quod qui dem quartus regū liber nos docet ubi traditur a rege babillonię regem uide ioachim in sede regia una cum aliis regibus collocatum fuisse: ceteros quoque generis eius similiter honoratos: quibus honoribus hodie priuati sunt: carent etiam sacrificio

& altari/cum careāt tēplo mosayca lege dispo
sito: caret. EPHOD. i. sacerdotia ueste & the
raphin quod est istrumētum quoddā idolatrie
ritu adfutura præsagiēda cōstructum quibus
uerbis significatur iudeos neq; deum uerum
legiptime: neq; idola hodie colere/in ceteris ue
ro temporibus uel deum rite coluere uel idola
post (MULTOS) autem dies & in nouissimis
diebus. i. post multa secula qualia hec sunt post
iesum & circa mundi finem reuertētur & querēt
DEUM: suū. s. patrum suoꝝ & DAVIDEM
regem suum. i. messiam dauidis stirpe natum
quod caldea translatio docet/liberatio uero ex
babilone non fuit post multa secula & innouis
simis tēporibus/nemo itelligat ꝙ tunc primū
uenturus sit messias: ad hūc enim errorem aufe
rendum propheta non dixit) VENIET (rex
eoꝝ sed reuertentur & QUÆRENT) illum
quasi iam ~~pridem~~ diu uenerit: Sed illi discesserint
& neglexerint & tandem quesituri sint illum q
caldea uerba declarāt cum dicunt (OBEDIent
messie utpote qui antea fuerant ptinaces: deins
ISAIAS: ait. Hec dicit dominus ad domum
iacob/non modo cōfundetur Iacob nec modo
uultus eius erubescet: quia cum uiderit filios
suos sāctificantes nomē meum & sanctificabunt

sanctum iacob & deum israel predicabunt & sciēt errantes spiritu intellectum & mussitatores dis cent legē in his tollitur confusio iacob: quia ex eius stirpe & quasi filii fuerunt apostoli: qui iesū exaltauerunt quorum doctrina tandem iudei omnes crediturisunt christo. quod paulus in epistola ad romanos acutissime probat: Quam obrem loquēs isaias de primo christi aduentu ait In die illa erit GERMEN: domini IN MAGNIFICENTIA & erit: OMNIS: qui relictus fuerit in syon & residuus in ierusalem sanctus uocabitur. In die .i. in lucis tempore: GERMEN: domini: christus dei filius in magnificentia .s. operum ac prodigiorū. OMNIS: qui relictus significat christi discipulos paucos pene ab ominibus destitutos sanctas christi reliquias. Iste reliquie in secundo christi aduentu cum christo exaltabuntur: de iudeis autem interim quid est dicendum? Raro & pauci electi erunt. de iis enim illud isaiae intelligitur & relinquētur in eo sicut racemus & sicut excussio oliuae duarum aut trium oliuarum in summitate rami. Possunt enim preter illorum perfidiā a naturali arbore ut paulus apostolus inquit: excussi sunt & ab oliuae radice separati ad huc nō nulli uel ibi relicti uel potius interdū denuo uidentur insoti: qualis fuit euariscus hebreus uir illustris

qui ſeptimus abeato petro pōtifex chriſtianoꝶ fuit: ānos plures ꝗ decē inea dignitate dignilli me uixit martirq; obiit. Preterea gotoꝶ tēpore Iulianus iudeus primū hiſpanie ſāctiſſime rexit epiſcopatum. Petruſquoq; alfonſius eiuſdem generis dialogū conſcripſit cōtra pfidiā iudeoꝶ Alfonſus burgenſis ſūmus metaphiſicus īſexa geſimo etatis ſue anno fidē chriſti ſuſcepit plu raq;aduerſus iudeos egregia ſcripſit. Quid dicā de Nicholao lyrēſi mari doctrine magno ui roq; ſanctiſſimo. quid deHyeronimo phiſyco qui tempore pontificis benedicti cōtra iudeos ſubtiliter diſputauit. fuerunt&alii numero qui dem multi q̄uis egregii tā longo ſeculo pauci de quibus illud. HIREMIE. dictum cenſeo aſſummā uos unum deciuitate&duos decōgna tione aliter congregatione&adducā uos īſion .s. celeſtem deiis diligenter paulus burgenſis epiſcopus theologus inſignis tractauit.

DAVID: Deſcēdet ſicut pluuia īuellus. i. multis ignotus &addit: oriet̄ indiebus eius iu ſtitia&abundantia pacis

ISAIAS: Orietur indiebus eius iuſtitia& multitudo pacis / yheſus octauiano imperāte natus ē &aduerſus originalem iuſtitiā ade radi ce cōtractam euangelicam gratiam&iuſtitiam

itroduxit. Octauiani quoq; iperium iustissimū fuit tāta etiam pax eo tēpore puniuersum orbē ut nunq̄ uel aplior uel diuturnior hinc Virgilius. Claudent̄ belli porte perseuerauit ea pax post yhesum annos septem atq; triginta.

ISAIAS: Fatigata ē egiptus & negotiatio ethyopū & sabba uiri alti adte trāsgrediēt̄ & tui erūt serui & post te ābulabunt uicti cōpedibus & adorabunt & te precabūt̄ quoniā ite deus ē & nō ē alius deus preter te: Tu. n. deus es & nesciebamus deus israel saluator. Cōfundēt̄ & reuerebunt̄ omnes qui aduersant̄ tibi & cadēt iconfusionē hee mōstrāt queādmodū gētilium impia quādoq; futura erāt christo subiecta. Itē christū esse deum saluatorē aliquod tēpus icognitū adoratū postea atq; eius aduersarios. i. hierusalē ptinacē & idolatriam cadere oportere sicuti cōtigit. Quod etiā christus futurus sit homo sic apit Isayas. Mictet eis deus hominē & saluabit eos iudicās sanabit eos merito Messiā saluatorē nominat & saluaturū / yhesus. n. appellatus ē. i. saluator ostendit autē quod nō uiolentia & armis corpora: sed iudicio animos sanabit Quod rursus christus sit deus dauid de deo lōquens sic aperit: Misit uerbum suum & sanabit eos & liberauit eos decorruptionibus

eoꝝ propterea habraham deũ sub forma homi nis agnouit & ut regẽ omnium adorauit: Simi liter iesu successori moysi deus apparuit: iacob quoq; similiter

HIEREMIAS) Hic deus noster & non reputabitur alius absq; illo qui inuenit omnem uiam prudentie & dedit eam iacob puero suo & israel dilecto sibi post hec interris uisus est & cum hominibus uersatus est per hæc messias de us & homo monstratur idem alibi & homo ẽ & quis cognouit eum quasi dicat ꝓpter eius humi litatem hominum ꝑ supbiam multi eum igno rauerunt. Nihil mirum est iudeos multos parũ pios ꝓfundum messiæ mysterium & iesu diuini tatẽ nõ cognouisse: Multi tamẽ iudei / parti pii parti etiã docti abinitio cognouerunt multa eni iudeoꝝ milia adlegem suã christus cõuertit mul toplura discipuli. Eos autem iudeos qui iesu cre diderunt etiam maumethes affirmat ĩalcorano adeo ceteris iudeis longe prelatos fuisse hi simul cum gentibus messiamquod alibi hieremias uati cinatus est uocauerunt dominus iustus noster & uere uocauerunt nõ. n. permisisset se falso deum uocari

MOISES) Inumeris orietᵘ stella exiacob & exurget homo exisrael: per hec & superiora

messias ostenditur deus & homo ꝓpterea. Exechiel deum depigēs collocat eum ī hominis habitu super zaphireum thronum: quia. s. deus futurus erat homo. Vnde rabbi Ioanna ī cōmentariis psalterii dicit ꝙ cum iudei alias ab aliis duobus ex captiuitate fuerint liberati: redemptio ultima adeo sub ꝓpria ꝑsona est explenda per hoc messiam deum esse cōcedit ac de ipso exponit illud: benedictus qui uēit ī nomine domini / deus dominus illuxit nobis

DAVID. Loquēs de christo qui īter ceteros unctos adeo qui ob ipsā unctionem christi uocari possunt / excellentior est dicit unxit te deus deus tuus oleo letitiæ precōsortibus tuis ubi declarat eum hominem & paulo ante mostrauerat deū dicens Sedes tua deus ī seculum seculi uirga directionis uirga regni tui Quod autē de messia loquatur declarat ex eo ꝙ ubi ebraice dicit spetiosus forma præ filiis hominum: Caldea translatio ionathe quæ apud iudeos hebraico testui est auctoritate equalis habet: pulchritudo tua rex messia maior: ꝙ̄ filioꝝ hominis merito translationis huius autoritati omnes cedūt: ordinata .n. fuit ab ionata uiro magno ex cōsensu & ore heliazar & iosue uiroꝝ excellentissimoꝝ longo tē pore ante templi destructionem & antiqui ōnes

talmutici hebrei affirmant illam ab ageo zacha
ria malachia ꝓphetis descēdisse. Ex superioribus
dauidis uerbis atq; similibus. Rabi alba cōmotus
i cōmentariis genesis interrogat quid sibi uelit
Daniel quando de deo dicit ipse reuelat ꝓfūda
& abscōdita & nouit i tenebris cōstituta & lux cū
eo est ac respōdet: Haec certe lux est lux regis
messiæ de quo in psalmo i lumine tuo uidebimus
lumen hæc ille hic fatetur diuinum illud lumen
quod semper cum deo est & ipse deus est/lucē
esse messiæ ipsumq; messiam. Antiquus etiam
ille & inlustris theologus. Rabi neuma in libro
qui lucidus inscribit᷑ dictum illud. Salomonis
exponens in prouerbiis. Iustum est fundamentū
sempiternum interrogat quid hoc sibi uelit & res
pondet de messia i hunc modum: quēdam iustū
habet seu habebit deus i seculo suo: qui est sibi
dilectus quia substinet mundum uniuersum atq;
illius est fundamentum gubernat mundum atq;
ut gubernet᷑ ipse efficit ipse est animaꝝ omnium
fundamentum atq; hoc est quod dicit᷑ iustus
est fundamentum sempiternum hæc ille ex qui
bus aperit messiam non solum hominem esse
sed etiam deum Ipse quoq; dauid alibi idem ape
rit. Mater syon dicet homo & homo natus est
in ea & ipse fundauit eam altissimus .i. deus qui

fundauit syō ibidem tan℥ homo natus est & syō
appellat matrem

¶.ISAIAS. Erit idie illa radix iesse & qui ex
urget pricipatū igentes/ineum gentes sperabunt
& erit requies eoꝝ inhonore/& alibi. Exibit uir
ga deradice iesse & flos deradice eius ascēdet
& requiescet supeū spiritus dei spiritus sapiētie
& intellectus spiritus cōsilii & fortitudinis spiri
tus pietatis & inplebit illum spiritus timoris dei
Iesse pater fuit dauidis ꝑhec ergo predixit ꝓpphe
ta messiam exdauidis stirpe pululaturum: genti
libus magis q̄ iudeis ꝓfuturum spiritalibus po
tius q̄ corporalibus armis dominaturum qualis
iesus fuit. Idē isaias alibi expsona. christi sic īquit
Spiritus domini sup me ꝓpter quod ūxit me eu
angelizare pauperibus misit me predicare capti
uis remissionem & cecis uisum. hic declarat me
ssiam ex sācto spiritu nasciturū christum exdiui
na solum unctione nominādum. Itē pauperibus
& cum pauperibus euangelium predicaturū
remissurum peccata ignorantiā expulsurū

¶ DAVID. Reges tharsis & isule munera offe
rent. Reges arabum & sabba dona adducent

¶ ISAIAS Omnes desabba uenient aurū thus
& laudem domino adnumtiantes hæc partim
iesu statim nato facta fuerunt: partim post eius

ascensionē presertim imperante cōstantino/ad
huculq; tempora & alibi. Exegypto uocaui filiū
meum. Rursus alibi Nazarenus uocabit̄: Iesus
autem noster exegipto reuersurus nazaret habi
tauit ac naza: enus fuit cog nominatus
ZACHARIAS Ostendit mihidominus deus
iesum sacerdotem magnum stātem ante faciem
āgelidomini & diabolus stabat addexterā ipsius
ut aduersaret̄ ei & dixit dominus ad diabolum:
imperet dominus in te: quielegit ierusalē & ecce
Titio eiectus abigne & iesus erat indutus uesti
mentis sordidis & stabat ante faciem angeli & res
pondit & dixit adcircunstantes ante faciem eius
ferte uestimenta sordida abeo & iduite eū tunica
talari & imponite cidarim mundā super caput ip
sius & coperuerunt eum uestimēto impoiuerūt
cidarim mūdā sup caput ipsius angelus domini
stabat & testificabat̄ adeum dicens hæc dicit do
minus omnipotēs. Si iuiis meis ambulaueris &
precepta mea seruaueris tu iudicabis domū meā
& dabo tibiqui cōuertēt̄ imedio horum circun
statiū Audiitaq; iesu sacerdos magnæ Prophe
te uerba quia futurū portēdunt & hominem desi
gnāt titionis extincti istar cōtemptū primo ac
sordidum ideide ornatum a deo diuinæq; domus
iudeem Ideo iesu nazareno cōgruunt/non iesu

naue uel iesu iosedech qui & ante zacharia fue
runt & talia neq; passi sunt neq; fecerunt
SALOMON IN LIBRO SAPI
ENTIE: Circum ueniamus iustum quoniam
isuauis est nobis & exprobat nobis peccata legis
pmictit se scientiam dei habere & filium dei se
nominat factus est nobis itraditionem cogitati
onum nostrarum grauis est nobis etiam aduidē
dum quoniam similis est aliis uita illius & inmu
tatæ sunt uiæ illius tāq̄ nugaces extimati sumus
abeo & cōtinet se auiis nostris & abinmunditiis:
& prefert nouissima iustorū & gloriatur se habere
patrem deum. Videamus ergo si sermones illius
ueri sunt & temptemus que uentura sunt illi cō
tumeliis & tormentis iterrogemus eum ut scia
mus reuerentiam illius & probemus patientiā
illius/morte turpissima condempnemus eum
Hec cogitauerunt & errauerunt: excecauit
enim illos stultitia ipsorū & nescierūt sacramēta
dei hæc. Salomon quibus nihil clarius. Merito
pmisit deus illos qui aduersus pphetas messie
precones ceci crudelesq; fuerant tales quoq; ad
uersus messiam fore
ISAIAS. Ecce itelliget puer meus exalta
bitur & glorificabitur & sublimis erit ualde quem
admodum super te stupescent multi ita gloria

priuabit᷑ abhōminibus ſpeties tua & gloriatuaab
hominibus ita mirabuntur gentes multæ ſuper
eum & cōtinebunt reges os ſuum quoniam qui
bus nō eſt annuntiatum deillo uidebunt & qui
nō audierunt itelligēt Domine quis credidit au
ditui noſtro & brachium domini cui reuelatū ē
Annuntiauimus coram illo ut infirmus ut radix
iterra ſitiēti. Nō eſt ſpeties illi neq; gloria & ui
dimus eū & nō habebat ſpetiem neq; decorem
Sed ſpeties eius ſine honore deficiens pre omni
bus hominibus homo implaga poſitus & ſciens
ferre iſirmitatem quoniam auerſa eſt facies eius
inhonoratus eſt neq; magni æſtimatus ē hic pec
cata noſtra pōrtat & ꝓnobis dolet & nos exiſti
mauimus illū eſſequaſi leproſum ꝑcuſſum adeo
& humiliatū. aliter Indolore. & implaga & inaf
flictione ipſe autem uulneratus ē propter iniqui
tates noſtras & iſirmatus eſt propter peccata no
ſtra. Eruditio pacis noſtre iēō liuore eius ſanati
ſumus. Omnes ut oues errauimus homo auia
ſua errauit & dominus tradidit illum ꝓpeccatis
noſtris & ipſe propter quod afflictus eſt nō ape
ruit os ut ouis ad imolādū ductus ē & ut agnus
āte eū qui ſe tōderet ſine uoce ſic nō apuit os ſuū
In humilitate iudiciū eius ſublatū ē generationē
eius quis enarrabit quoniam tollet᷑ deterra uita

eius ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem & dabo malignos pro sepultura eius & diuites p morte eius / quoniam iniquitatē non fecit nec dolus iuentus est in ore eius & dominus uult purgare eum de plaga Si dederitis p peccato animam uestram uidebitis semē lōgeuum & dominus uult auferre a dolore animam eius / ostendere illi lucem & formare itellectum iustificare iustum bene pluribus seruiētem & eorum peccata ipse portauit / propterea ipse hereditabit plures / & fortium diuidet spolia, pp̄ter quod tradita est ad mortē anima eius & inter iniquos existimatus ē & ipse multoꝝ peccata portabit & propter peccata eoꝝ traditus est.

¶ Quod autem Isayas in uerbis superioribus de redemptione ultima quæ p messiam accipienda erat locutus sit: patet p prohemium quoddā ab eo iis uerbis ita prepositum. Quam pulcri super montes pedes annuntiantis & predicātis pacem? annuntiantis bonum predicantis salutē dicētis sion regnabit deus tuus: Et infra parauit dominus brachiū sanctum suum i oculis omnium gentium & uidebūt omnes fines t're salutare dei nostri Et ifra precedet eni uos dominus & cōgregabit uōs deus israel. hec & alia multa illic similia ad messiam pertinere omnes tam iudei ꝙ chri

ſtiani cõſentiunt: deinde ſubdit. Ecce ītelliget
puer/aliter ſeruus meus. Quod iſte ſeruus ſit
Meſſias declarat etiam caldea tranſlatio hunc ī
modum. Ecce intelliget ſeruus meus Meſſias
Rurſus quod meſſias iſte ſit deus iudei interpe
tres talmutici Iſaiā hic exponẽtes ſic oſtendũt
EXALTABITVR. pluſq̄ habraham: ELE
VABITVR. pluſq̄ Moyſes: SVBLIMIS
erit ualde. pluſq̄ angeli. Quam uero pretioſa
ſit redemptio huiuſmodi ꝑmeſſiam patet ꝑ il
lud yſaie: iſrael ſaluatus ē īdomino ſalute eter
na/nõ cõfundemini & non erubeſcetis uſq; īſe
culum ſeculi: Nõ igit corporalis uel tẽporalis
futura erat ꝑmeſſiam ſalus qualis egyptiaca &
babillonica & ſimiles ſed ſpiritalis & ſẽpiterna
q̄uis autẽ ꝓphetia illa Iſaie: ECCE ītelliget
ad yheſũ noſtrum manifeſte ꝑtineat/tamẽ rabi
ſalomõ ꝑuerſe uoluntatis homo/auſus ē uerba
illa peruertere extorquens ea adiudaicũ popu
lum īhodierna miſeria uiuentem. Cui quidem
contradicit tranſlatio caldea ſicut diximus cõ
tradicunt etiam omnes antiqui iudei īterpetres
ꝓphethaꝝ/qui ſeruum illum eſſe meſſiam uo
lunt angelis ualde ſublimiorem/que excellẽtia
prebecule huic iudaice uili & uitioſe cõuenire
nõ poteſt/Vnde rabi moyſes gerundẽſis hoc

Salomone contempto/secutus est priscos itaq;
ingenesis cometarius dicit Regem messiam cor
suum traditurum adsupplicandū ꝑisdrael ieiu
nia etiam ꝑillis & humillima queq; passurū ad
ducēs illud isaye. Ipse aūt uulneratus ē ꝓpter
īiquitates nostras attritus ē ꝓpter scelera nostra
hec ille. & quāuis iudaica sex hodie multū afflic
ta sit & quasi uulnerata & attrita eodem pene
modo quo Isayas dei seruū depingit afflictum
nullo tamen modo Isaye uerba huic plebi con
gruere possunt: quod quidem sex potissimum
signa nobis ostendunt. Primum & si populus
hic grauiter ē oppressus. nō tamen hoc ꝓpter
gentium iniquitates & scelera patitur ita ut
propter iudeorum passionem & merita gentes
que illos affligunt adeo ueniam & salutem cō
sequantur: immo iudei omnes uindictam adeo
aduersus gentes expectant. Cum ergo Isayas
deseruo dei asserit. quod liuore eius alii sūt sana
ti & quod deus ieo iniquitatem ceterorum omniū
posuit: certe non loquitur depopulo iudeorum
ob cuius penas alii nō seruantur sed ut ipsi asse
runt/puniuntur. Secundum signum Isayas ait
quod seruus ille dei iniquitatē non fecit nec in
uentus ē dolus in ore eius/iudei autem auari
tie: fenori mendacio: sceleribusq; mancipati

sunt. Ac etiã ipsimet concedunt propter
scelera sua in hac miseria uiuere: & auctoritate
deuteronomii compulsi fatentur: q̄ si deposita
prauitate cõuerterentur ad deum statim libera
rentur. Vnde doctores eoꝝ confitentes expec
catis suis hanc miseriam prouenire inquirunt que
nam sint illa peccata. Rabi Salomon cultum ui
tuli in deserto fabricati criminatur: quod crimẽ
iam diu deus puniuerat & ignouerat ante yhesũ
Alii uaria singuloꝝ delicta / alii occultum uo
lunt esse peccatum: cuius culpa supplicia pen
dunt. Tertium signum Isayas in fine capituli di
cit ꝙ seruus ille dei pro transgressoribus exora
uit: iudei contra ter saltem quolibet die inexe
crabilibus sacris suis romano imperio ecclesie
christi cunctis gentibus preterq̄ iudeis terribi
lissima imprecantur: atq; in talmuticis constitu
tionibus suis iubentur christianos ut cunq; pos
sunt uel ui: uel fraude: doloue ledere. Quartũ
quonam pacto eruditio & disciplina pacis: quã
in seruo dei esse Isayas ait: i hac indocta & puer
sa iudeorum plebecula ponenda est? Quintum
quonam pacto sublimior est populus iste q̄ an
geli dei? qualem esse illum seruum dei omnes
antiqui iudei proculdubio consenserunt. Sex
tum cum dicat Isayas ab iniquitatibus populi

mei ductus est ad mortem: quis nō uideat aliū esse seruum dei illum: qui ad mortem ducitur aliū dei populum obcuius iniquitates occidit͂ & nisi forte quis uelit ysaiam scriptorem omniū elegātissimum sic absurde locutum fuisse ut intelligi uoluerit ab iniquitatibus populi mei ductus ē populus meus ad mortem / p inde si populus iudaicus peccatū nō habet. falso hic de populo iudaico loquit͂ ysaias / si habet. falso loquit͂ statim quando subdit iiquitatem nō fecit / si modo tūc de populo loquit͂. seruus igit͂ ille dei nullo modo populus ēē pt͂ Sed ope pretiū ē uerba ip a Isaie i duodeci cōclusiones redigere queadmodū Paulus burgēsis Episcopus theologus isignis redegit. Prima / Seruus dei apud ysaiam descriptus cūctis creaturis ē excellētior / dicit. n. exaltabit͂ & eleuabit͂ & cetera Secuuda ipse ab initio fuit paruulus humilemq; habuit ortum dicit enim ascendit sicut uirgultum & sicut radix e terra sitienti. Tertia in suo progressu contemptus ē & pro nihilo habitus ait enim despectum & nouissimum uirorum uidimus nec reputauimus eū. Quarta uulneratus fuit propter iniquitates nostras. s. purgandas / ūde illud & liuore eius sanati sumus & i fra iustificabit ipse iustos seruos meos multos & iniquitates eoꝝ ipse por

tabit. Quinta omnes iuſti preter ipſum exco
muni lege auia ſalutis abberrauerunt: ipſe autē
omnium portauit iniquitatem. i. pro omnibus
penas dedit: hinc illud: Omnes nos quaſi oues
errauimus & deus poſuit in eum iniquitatē om
nium noſtrum: Sexta: Hec ſupplitia & poſt
illa etiam mortem libenter ſubſtinuit: de quo
dicit oblatus eſt: quia ipſe uoluit & ſicut ouis
ad occiſionem ducetur & quaſi agnus coram tō
dente: iudie. autem non libenti: ſed inuito &
egro animo paſſiones ferunt. Septima id con
tingit propter ſcelus populi: erat autem ille
innocens: de hoc ait propter ſcelus populi per
cuſſi eum & infra qui peccatum non fecit: nec
inuentus eſt dolus in ore eius. Octaua ſeruus
ille dei parta uictoria fortium ſpolia diuiſurus
erat eo ꝙ uitam ſuam morti tradidiſſet: huc il
lud tendit: Ideo diſponam ei plurimos & forti
um diuidet ſpolia quia morti tradidit animam
ſuam. Nona exiſtimandus erat iniquus: ob hoc
ait & cum ſceleratis reputatus eſt. Decima ſer
uus huiuſmodi licet per illa que tollerauit ſuffi
cienter peccata omnium ſubſtinere ac delere
potuerit: non tam effectu omnium mala dilu
it: ſed multorum. Quapropter adiunxit & ip
ſe peccata multoꝝ tulit. Vnde cum tanta inco

fuit caritas ut etiam ꝓhostibus omicidisq; suis deum orauerit/adhoc subdit. protransgressori bus orauit. Duodecima. Que inhac prophetia tradunt̄ naturalis ingenii uires excedunt/quo circa exclamauit. Quis credidit auditui nr̄o? hec omnia soli Iesu Nazareno conueniunt.

HIEREMIAS. Spiritus oris nr̄i dominus cri stus captus est in peccatis nostris/cui diximus in umbra eius uiuemus ingētibus. Item inillo die non confunderis exomnibus adinuētionibus tu is/quas impie egisti inme quia tunc auferam abs te prauitates iiurie tue & iam nō addicies ut ma gnificeris super montem sanctum meum & sub relinquam inte populum māsuetum & humilē & uerebunt̄ i nomine domini qui reliqui fuerit israel. Item domine significa mihi ut cogno scā/tūc uidi meditationes eoꝝ ego sicut agnus sine macula ꝑductus sum aduictimam/inme co gitauerunt cogitationes dicentes uenite micta mus lignum ipanem eius & eradamus eterra uitā eius & non erit memoria eius amplius. item. Ex territa est. que parit & teduit animam & subiuit sol ei/cum adhuc medius dies esset/confusa est & maledicta/reliquos eorum ingladium dabo inconspectu inimicoꝝ eoꝝ. Itē dereliqui domū meam. dimisi hereditatem meam imanu inimi

corum eius facta est mihi hereditas mea sicut
leo in silua dedit super me uocem suam ideo ho
dio habui eam / In iis docet hieremias q̄ messias
capiēdus obpurganda nostra delicta erat & affli
gēdus q̄ue relicturus erat populū illum christi
anorum primum humilem ꝑsecutionibusq; sub
iectum (Reliquias enim israel apostolos marti
resq; esse uult. post hec etiam ligni crucis mēti
onem facit / & eclipsis i meridie patiente christo
Martiria etiam christianoꝝ subiūgit uindictāq;
aduersus ꝑtinacem populum iudeoꝝ / deniq; ad
dit q̄ populus dei tanq̄ leo surrexit in christum
tanq̄ agnum atq; ideo deus populum illum ex
terminabit.
Salomon Si auertimini a me dicit dominus &
non custodieritis ueritatem meam relictam isra
el a terra quam dedi illis & domus hec erit deser
ta & ōnis qui transibit ꝑ illam admirabit̄ & dicet
ꝓpter quam rem fecit dominus terre huic & do
mui huic hec mala? & dicet quia reliquerūt do
minū deū suum & persecuti sunt regem suum
dilectissimum deum & cruciauerūt illum in hu
militate magna ꝓpter hoc inportauit illis deus
hec mala / hec ille. quis ergo negabit Iesum na
zarenum fuisse messiam hominemq; fuisse pari
ter atq; deum?

ESDRAS/Hoc pascha saluator noster est
& refugium nostrum cogitate: quoniam habe
mus humiliare eum inligno & post hec sperabi
mus ineum ne deseratur hic locus ineternum
tempus/dicit dominus deus uirtutum. Si non
credideritis ineum neq; audieritis annuntiatio
nem eius eritis derisio ingentibus: hec ille: qui
bus nihil est clarius. Minis autem eius illud
moysi congruit. Ego. s. deus ademulationem
uos adducam mihi nō gētem ingentem insipiē
teminiram uos mictam: preceteris uerbis es
dræ maxime illa consideranda sunt q· saluatorē
.i. iesum qui saluatorem significat inligno ipasce
tempore iudei humiliaturi erāt. Meminisse rur
sus oportet q· quartadecima luna lex iudeis cele
brare pasca & agnum precipit inmolare. Vnde
Anatolius philosofus alexādrinus subtiliter pro
bat primo quidem rationibus deinde lege ac eti
am auctoritate philonis iosephi Agatobuli Ari
stobuli. iudeorum ritū celebrandæ pasce mosay
cum rectum & cōsuetum esse mense martio/
postquam & sol & luna equinoctiū uernale tran
sierit: ac luna soli opposita sit. Hinc Policrates
apostolicoꝝ discipuloꝝ discipulus asserit aposto
los etiam eorumq; successores solitos celebra
re pasca iuxta iudeoꝝ consuetudinem quartade

ma luna quando populus iudeorum azima fa ciebat: Quorsum hec? ut consumemus quod alias diximus. s. eclipsim solis que cristo patien te contigit. naturalem non fuisse/quod autem contigerit Lucianus antiocēus ante tribunal iu dicis sui sic testatus est Requirite in annalibus uestris. iuenietis tēporibus pilati cristo patiente fugato sole interructum tenebris diem. Tertul lianus quoq; clamauit ad iudices. Hunc mundi casum in annalibus uestris relatum habetis.

ISAIAS. Ego dominus deus uocaui te ad iusti tiam & tenebo manum tuam & confirmabo te & dedi te in testamentum generis mei in lucem gentium aperire oculos cecorū producere exuī culis alligatos & de domo carceris sedentes in te nebris hec ille. i quibus deus cristum alloquitur. mictit eum ad testamentum nouum intreducē dum gētiles conuertendos non minus ꝙ iudeos ad eos qui i limbo alligati sunt soluendos & pur ganda peccata. Alibi apud Isayā christus ita lo quitur. Nō sum contumax neq; cōtradico: dor sum meum posui ad fragella & maxillas meas ad palmas: faciem autem meam non auerti a fe ditate sputorum: Item in die illa erit radix iesse que erit in signum populorum ipsum gentes deprecabuntur & erit sepulcrum eius gloriosū

hec omnia yesu nazareno contigerunt.

AMOS. Et erit in die illo dicit dominus: occi
det sol meridie & tenebrabitur dies lucis & cō
uertam dies festos uestros in luctum & cantica
uestra in lamentationem. In die scilicet quo pa
tietur Messias (OCCIDET sol) eclipsim so
lis in meridie patiente yhesu significat DIES lu
cis) i. christus qui lux lucis est: post hec in per
petuam uindictam statuit deus ut iudei quoti
die uexentur lamentationesq; Hyeremie & si
miles querimonias repetāt.

EZECHIEL. Exaltaui lignum humile

IOB. Quis det nobis de carnibus eius / ut sa
turemur?

ZACHARIAS. His plagatus sum / item alibi
de deo saluante ierusalem sic ait. Effundam sup
domum dauidis & sup habitatores ierusalem spi
ritum gratie & potestatis & aspicient in me quē
confixerunt & plangent sup eum quasi plātum
unigeniti. hec ille. ipse qui tāq̄ deus spiritū gra
tie & potestatis infundit tanq̄ homo cōfigitur
atq; idcirco ut intelligeremus cristum. ex diuer
sis naturis cōstitutum altaratione mirabilia ope
rari & ratione alia terribilia pati. Zacharias in pri
ma persona dixit (.s. effūdam) In secūnda) su p
eum effundam) .s. ego tanquam deus aspiciēt ime

quem cõfixerunt. S. tanquam hominem & plã
gent ſup eum. S. hominem a me deo aſumptũ/
Nemini autem licet fingere teſtum/qui dicat
(aſpicient in eum (omnis. n. biblia tam ebraica
quam caldea dicit (aſpicient in me. Plangent)
.i. poenas dabunt in hoc ſeculo & futuro. At
quo pacto ſpiritũ gratiæ infundit: Si plãgũt ſup
eum, certe ſpiritus ſancti gratiam & priſcorum
ueniam peccatorum. Liberauit enim uolentes
ab inferis/Infudit etiam ſpiritum poteſtatis adin
credulos puniendos: hi. N. ſunt qui plangunt.

¶ ABACHVC: Inmedio duorum animaliũ
cognoſceris exiſtiiſalutem populi tui ut ſaluos
faceres criſtos tuos/miſiſti in capita inimicorum
mortem (duorum animaliũ). ſ. duorum teſta
mentorum/rurſus duorum prophetarum in mõ
te Tabor Moyſis & Heliæ. Iterum duorum
latronum in cruce/forte etiam duorum brutoꝝ
quando natus eſt in ſtabulis. in ſalutem populi
tui ut ſaluas ab iferis faceres credẽtium animas.
inimicos uocat ptinaces hebreos.

¶ DAVID. Loquitur ſæpe ſub nomine ſuõ de
meſſia/quem ſciebat e ſua ſtirpe pululaturum.
ſic autem inquit (congregata ſunt ſuper me fla
gella/ & ignoraui. diſſoluti ſunt. neq; conpuncti
ſunt/temptauerunt me deriſerunt me der ſu &

ſtriderunt dentibus ſuis ſup me. Dederunt in eſ
cam meam fel & in ſiti mea potauerunt me ace
to: circundederunt me canes multi concilium
malignantium obſedit me. Effoderunt manus
meas & pedes meos dinumerauerũt omnia oſſa
mea Ipſi autem contemplati ſunt & uiderũt me
diuiſerunt ſibi ueſtimenta mea & ſuper ueſtem
meam miſerunt ſortem. Captabũt animã iuſti
& ſanguinem innocentem condempnabunt &
factus eſt mihi dominus in refugium. Erues
me de contradictionibus populi conſtitues me
in capud gentium populus/quem non cognoui
ſeruiuit mihi in auditu auris obediuit mihi. Scri
bantur hec in generatione altera & populus qui
creabitur laudabit dominum. Notum fecit do
minus ſalutare ſuum ante conſpectum gentiũ
reuelauit iuſtitiam ſuam. Dabo tibi gentes he
reditatem tuam abſtiterunt reges terræ &
principes conuenerunt in unum aduerſus domi
num & aduerſus criſtum eius. Fiat menſa eorũ
s. iudeorum coram ipſis in laqueum & in retribu
tionem & in ſcandalum. Obſcurentur oculi eo
rum ne uideant & dorſum eorum ſemp incurua
Effunde ſuper eos iram tuam furor iræ tue con
prehendat eos/fiat habitatio eorum deſerta & i
habitaculis eorum non ſit qui habitet/quoniam

quem tu misisti persecuti sunt & super dolorem
uulnerum eorum addiderunt. Appone iniquita
tem supiniquitatem eorum & non intrent in iu
stitiam tuam deleantur delibro uiuentium &
cum iustis non scribantur. Ego sum paup & do
lens/salus tua deus suscepit me. Non erat pau
per dauid rex: sed messias exeo paup nasciturus
De iuda pditore sic predixit dauid. Qui man
ducat mecum panem leuabit contra me calcane
um suum/deiudeis iterum sic/odio habuerunt
me gratis/dequibus Paulus apostolus sic uatici
natus est. Inplebūt peccata sua semp/preuenit
enim ira dei super illos usq; infinem. Sic ergo
predixit sempiternam iudeorum & pertinaciam
& miseriam. Atcum pretermisimus quod Hie
remias decristi uenditione aiuda facta & pretio
& agri emptione quemadmodum in euangelio
traditur aperte predixit. Inquit enim. Et acce
perunt triginta argenteos precium apretiati
quod apretiauerunt afiliis israel & dederunt eos
inagrum figuli: sicut constituit mihi dominus
Adiungit Macteus agrum illum cristi pretio
emptum etiam temporibus suis sanguinis agrū
cognominari. Deresurrectione cristi. Dauid sic
inquit. Caro mea requiescet inspe: quoniam nō
derelinques animam meam ininferno nec dabis

sanctum tuum uidere corructionem quia . s. cri
sti corpus nō putruit. Rursus dnē eduxisti ab
īferno animā meā. Ego dormiui & soporatus sū
& resurrexi quia dominus suscepit me. Exsurre
xi & adhuc sum tecū: Dauidi cōsentit (OSEE
OSEE. Sanabit nos post biduum: die tertia re
surgemus: uel sic uenite reuertamur addeum
quia ipse cepit & saluabit nos: percutiet & cura
bit nos / uisitabit nos post duos dies die tertia su
scitabit nos & ueniemus nconspectum eius.
rursus. Absorta ē mors inuictoriā: ubi est mors
uictoria tua? ubi est mors stimulus tuus? s. quia
presurrectionem cristi designatur etiam nostri
corporis resurrectio. Sicut enim inuno adā om
nes deliquimus & mortui sumus sic iuno cristo
omnes purgamur atq; resurgimus: sed de hoc
Paulus apostolus subtiliter atq; diuine.
IONAS: autem propheta cur exceptus est ua
sti piscis uentre & dietertio redditus luci uiuens
nisi ut resurrectionē cristi significaret? Gesta si
quidem ueteris testamenti nō minus q̄ uerba fi
gure sunt noui. Nouum quippe non aliter uete
ris finis est: q̄ adumbrationis cuiusdam colora
tio absoluta & pfecta pictura. Ideoq; nouum
testamentum multo prestantius est q̄ uetus.
DAVID. Ascensionem domini ita cecinit

Adſcendit deus in iubilatione & dominus in uo
ce tube. Pſallite domino: qui aſcēdit ſupcælū
celi ad oriente. Aſcendiſti in altū captiuā duxiſti
captiuitatem / dediſti dona hominibus. Sancti
quoq; ſpiritus miſſionē ita canit. Emictes ſpirtū
tuum & creabuntur / & renouabis faciem terre.
IOEL. Et erit poſt hec. Effundam de ſpiritu
meo ſuper omnem carnem & pphetabunt filii
ueſtri & filie ueſtre. Seniores ueſtri ſopmniabūt
ſompnia / iuuenes ueſtri uiſa uidebunt / & quidē
inſeruos meos & ancillas meas in diebus illis ef
fundam deſpiritu meo / poſt adſcenſionem criſti
non ſolum apoſtoli: ſed & alii quamplurimi
tam femine quam mares tam gentiles: quam
iudei docti indocti. ſenes iuuenes ſpiritus ſancti
dona gratiamq; mirabilem acceperunt.
ISAIAS In aliis linguis & in aliis labiis lo
quar populo huic ſed neq; ſic exaudiet me dicit
dominus: Atq; ita quamuis apoſtoli antea ru
des: accepto ſpiritus ſancti munere diuina mi
ſteria ſubito uariis linguis effunderent: non ta
men iudei omnes crediderunt.
ESECHIEL: Spiritum meum dabo in
uiſceribus ueſtris. & alibi debatiſmo ſic: Effun
dam ſuperuos aquam mundam & mundabimi
ni ab omnibus inquinamentis ueſtris & ab uniuer

ſis i idolis ueſtris mundabo uos: iudeorum doc
tores: ubi librum eorum de Iona interpetran
tur & ubi exponunt Talmut: nouas ſilicet eorū
conſtitutiones poſt ieſum factas. adducunt pro
phetiam huiuſmodi. ut ꝓbent ꝙ tempore meſ
ſie non modo iudei: ſed etiam gentes quelibet
aſpſione quadā aque ſordes diluēt peccatorū.
ISAIAS: In cantico ſic: haurietis aquam in
gaudio de fontibus ſaluatoris / Et dicetis in illa
die confitemini domino & inuocate nomen
eius. (Saluatoris). i. ieſu meſſie / Ieſus enim ſi
gnificat ſaluatorem. (Confitemini domino)
quia. s. unius dei cultus adducitur per criſtum ceſ
ſantibus idolis. Subiungit paulo poſt apoſtolo
rum predicationem apud gentes / hoc pacto.
Cantate domino: quoniam magnifice fecit an
nunctiate hoc in uniuerſa terra. Quoniam uero
criſtus naſcitur in iudea Subiunxit. Exulta & lau
da habitatio ſyon quia magnus imedio tui ſanc
tus iſrael.
DAVID. multa & manifeſta de criſto trac
tat in pſalmo Secundo Tertio Decimoquinto
Vigeſiomoprimo multiſq; aliis Sed miſſio apo
ſtolorum in longinquas nationes p illud hoſten
ſit. in omnem terram exiuit ſonus eorum & ifi
nes orbis terre uerba eorum.

ISAIAS: De messia ac de missione aposto
lorum sic Quam speciosi pedes euangelizātiū
pacem euangelizātium bona: afflictiones quoq;
apostolorum ita presensit & pregustauit. prop
ter te mortificamur tota die: existimati sumus
sicut oues occisionis. Origenes in tertio comē
tariorum genesis sic inquit. Thommas sicut no
bis traditū est. sortitus est parthos. Matheus
ethiopiam. Bartolomeus indiam citheriorem
Andreas scytiam. Ioannes asiam. Petrus pontū
galatiam bitiniam Capadociam ceterasq; confi
nes puincias iudeis dum taxat predicans circu
isse deprenditur & ad ultimum romæ conmora
tus est. ubi & crucifixus est deorsū capite demer
so: quod ipse ita fieri precatus est: ne exequari
domino uideretur. de Paulo autē quid dicam?
qui ab ierusalem usq; ad illiricum repleuit euā
gelio cristi. & ad ultimum sub nerone martiriū
duxit. hec Origenes. Taddeus quoq; unus ex
Lxx. cristi discipulis ultra euphratem profec
tus & in edisena urbe predicans euangelium totū
regnum regis Abgari cōuertit ad cristum ipsūq;
Abgarum a morbo quodam incurabili mirabili
ter liberauit. Sic enim fore cristus p epistolam
Abgaro ante pmiserat cum ab ipso p epistolā
rogatus fuisset ut ad eum curandum pficisceret.

Heusebius haec inpublicis historiis edissena ci uitatis in qua regnauerat Abgarus syrorum lin gua scripta legit ingrecamq; traduxit.

¶ Capitulum uigesimum octauum. Solutio nes dubitationum circa ꝓphetias.

EXPONENDA sunt ad presens quedam ꝓphetaꝝ uerba / quae non satis intellecta oc casionem ꝑtinacibus hebetibusq; iudeis pre bent ut iesum fuisse messiam .i. cristum uerum nequaq̄ confiteantur.

¶ ISAIAS (Erit innouissimis diebus) .i. ulti mis prophetaꝝ temporibus & infine regni sacer dotiiq; iudaici. non enim innouissimis diebus mundi utquidam somniāt cristum primo uult esse uēturum alioquin ferme iutilis uel sal tem ad breue utilis foret eius instructio. sed in nouissimis diebus ꝓphetarū sacerdotii regniq; iudaici. Tria hec sub iesu nazareno cessauerunt & sequitur. (Mons domus domini inuertice montium) Ob hoc quidam iudei delirant dicē tes q̄ in aduentu messie deus transferet montē Tabor montem Synai montem Carmeli usq; Ierusalem / Ac sup horū uerticem mōtem Syon inponet: hebetes homunculi incorporalis dei incorporalia opa semp ad corpora trahunt. At uero multo rectius Isaiam hic exponit. Rabi

Salomon iudeus dicens montem syon nō alti
tudine loci: sed miraculorum magnitudine coe
teros montes supaturum. Iesus autem noster
ineo monte inluminauit cecum natum. Cura
uit paraliticum. multaq; alia illic miracula fecit
deniq; ibi spiritum sanctum ecelo discipulis su
is infudit. post hec sequntur. (& fluent ad eum
omnes gentes) i. ex omnibus gentibus multi/
dicunt similiter omne animal in Noe arca fuisse
.i. ex omni animalium genere aliqua. (Non le
uabit gens contra gentem gladium nec exerce
buntur ultra ad prelium) /Dictio hec. Vltra si
gnificat non sempiternam mundi pacem: sed
uniuersalem & diuturnam. fuit autem tanta iesu
tempore pax: quemadmodum alias diximus
ut maro tunc clausas esse portas belli cecinerit
ha bent hebrei inquarto Regum libro. (Non
uenerunt ultra latrones syrie interram israel)
Veruntamen post illud tempus traditur syrios
frequenter terram israel inuasisse. (Vltra ergo)
significat usq; ad certum tempus. Eusebius autē
tradit post iesum usq; ad sua. i. Constantini tem
pora non cōtigisse tot regnorum euersiones cla
desq; populorum / quot ante contigerāt/ Item
Isaias idem alibi detempore messie ait. (Habi
tabit lupus cum agno & pardus cum edo acuba

bit) Quamuis Eleazarus pōtifex aristobulusq̄ ā te cristum ac philo post cristum iudeorum in terpretum sapientissimi sacras licteras propter misticū sensum p allegoriam exponendas esse censuerint idq̄ etiam ipsi tentauerint: tamen puerilia multorū iudeorū ingenia talem omni no regnante messia auream etatem expectant qualem poetarum uerba coloresq̄ depingunt. Satis autem uiuente iesu fulsit in animis homi num non pertinacium aurea ueritas/tranquilli tas mentis & fructus æternus/atq̄ post illum ob eius opa & doctrinam qui quicunq̄ uult au rea etate potitur: æterna pax hominibus cum deo p iesum conciliata est: quan q̄ etiam mul tos annos (Lupus).i. potentior princeps uel populus agnum.i. debiliorem principem aut populum non deuorauit: Erant ante iesum gē tiles & iudei in omnibus omnino inter se discor des: post illum multi ex iudeis plurimi ex gen tilibus sub illius doctrina concordes moribus opinionibusq̄ uiuebant atq̄ uiuunt: Quotidie multis ilocis animalium uenenosorum morsus apostolorum miraculis innoxii reddebantur: Singula hec ad seculum aureum pertinere uidē tur: Omnino autē aureū seculū in animi poti us q̄ in corporis fructibus est ponendum. Nuge

uerō poetarum pueris relinqnde quod & rabi mo
yses iudicauit: hic enim in libro de iudicibus ait
Caue neputes messie tempore mūdi ordinem
naturaliumq; rerum progressionem aliter q̄
soleat se habere debere: quod autem Isaias in
quit. (Habitabit lupus cum agno (& cetera
Enigmaticum est/significat enim israel cum im
piis seculi huius hominipus/qui figurantur lupi
atq; pardi securum conuersaturum becille.
MOISES. In deuteronomio (Si ad cardi
nes cæli fueris dissipatus inde retrahet te domi
nus deus tuus & assumet atq; introducet te iter
ram quam possederunt patres tui) Iudei ob hoc
expectantes cristi auxilio congregari cum ꝓp
ter iesum dispersi fuerint: fuisse eum uerum
cristum non confitentur/quibus respondendum
est oraculum hoc tunc impletum fuisse quando
ex babillonica seruitute liberati fuerunt. Tunc
enim ut testatur Esdras Cyrus rex non solum
ꝑmisit iudeos omnes in patriam reuerti: uerum
etiam munera proposuit reuertentibus/q siquis
ad messiā huiusmodi cōgregationē ꝑtinere cōui
cerit: dicam satis ꝑ iesum dissipatas ꝓpter pec
catum animas/quecunq; uoluerit in celestem
patriam congregari uocatur enim illa (a Daui
de) terra uiuentium Credo inquit uidere bona

domini interra uiuentium. Vnde rabi Moyses egiptius indeuteronomio diuinum ipsum bonum/quod intelligibile est: multis dicit nominibus insacris licteris nuncupari/dicitur enim mons dei & locus sanctus eius locus sanctuarii. uia sancta atria domini templū domini. domus domini porta domini. hec ille. Rabi quoq; Salomon & rabi abba hedificationem templi ab Ezechiele descriptā ad celestem pertinere hierusalem arbitrantur. Vani sunt igitur qui uisibile templum a messia construi sperant/Vani rursus qui populum israel secundum locum abeo congregatum iri expectant/Vani tertio/qui iudeos omnes tempore messie saluos fieri arbitrantur. Audiamus Hieremiam ita dicentem (Conuertimini filii reuertētes ait dominus/quia ego uir uester & assumam uos unum deciuitate & duos de cōgregatione & introducam uos isyon & dabo uobis pastores iusta cor meum & pascēt uos sciētia & doctrina) hec ille quae quidem uerba de ultima redēptione/que ꝑ messiā erat explēda: intelligenda sunt/nonautem deredemptione ababillonica seruitute/sicut aliqui opinantur. Nam ineodem contextu legitur: In illo tēpore uocabunt Hierusalem soliumdomini & congregabuntur adeam omnes gentes innomine

domini/Quo circa Rabi Salomon in libro canedem superiora Hieremie uerba. s. Assumam uos unum de ciuitate & duos de cōgregatione exponit de ultima illa quæ ab eis expectatur redemptione. sic enim ibi ait/Eligam iustos & introducam eos in syon ex quo patet in ultima p messiam redemptione nō omnes israbeliticos saluari: sed iustos/hi autem pauciores admodū sunt iniustis / qui non saluantur /ideo dixit propheta unum de ciuitate & duos de congregatione aliter cognatione quasi dicat ualde pauci eligētur ex multis. hec ille. Rursus ibidem aliquis ex antiquis talmuticis inquit. Sicut ex secētibus milibus hominum. qui egipto egressi sunt soli duo. s. Calecb & Iosue terram promissionis intrasse traduntur ita in messie tempore fore/Sic enim apud Osee scriptum esse & canet ibi iuxta dies iuuentutis sue & iuxta dies ascensionis eius ex terra egypti: Hec ille.

ZACHARIAS. Loquens de cristo inquit (Hedificabit templum domino) expectāt iudei cristum uastissimam in terris ex lapidibus mortuis machinam constructurum. Iesus autē sublime & coeleste ex uiuentibus animorum lapidibus templum diuina nimium arte construxit. Sed isti per superiora etiam confutantur.

HIEREMIAS. In diebus eius. s. messie saluabitur iuda & israel habitabit cōfidenter) dies illos quos nominat ad cristum pertinere uolūt/ cuius manibus in priscum illud terrenumq; regnum reduci sperant/ terrenisq; opibus ad uotum ditari/ Nos autem dicimus per cristi gratiam & doctrinam animas uolentium: tam reliquorum ꝙ̄ iudeorum a pristina illa culpa mūdari: ꝑ quam mundationem habitare corpus cum hac fiducia posse ut post corporis solutionem ad celestia reuolent (Iuda). i. genus hominum. quod inde. i. ab iudea totū originē habet (Saluabitur. s. si uolet sed ex quonam saluabitur? s. ex culpa per adam concepta & habitabit cælum. Meminisse debemus (ISRAEL) in sacris licteris interdum significare homines cuiuscunq; generis/ modo uerum cultum dei isdrael sequantur etiam si ab israel seu Iacob secundum sanguinem nō descēderint: quapropter Isayas: Vbi agit de propagatione populi israel ꝑuocationem gentium sub doctrina Messie inquit (EFFVNDAM spiritum meum super semen tuum & cetera: Et germinabunt inter herbas quasi salices iusta fluentes aquas) Et in eodem cōtextu declarat hāc propagationem seminis israel seu Iacob non esse solum secundum progeniem corporalem in

telligēdam. Idcirco subdit. ⁋ Iste dicit domini ego sum & ille uocabitur i nomine iacob & hic scribet inmanu sua domino & in nomine israel assimilabitur hec ille) Qui dicit domini ego sū israel ita est secundum carnem dequo etiam illud additur ⁋ Et ille uocabitur innomine iacob Quod preter hec intextu sequitur adeos pertinet: qui opinione moribusq; sunt similes israel unde Rabi Salomō ubi interpretatur uerba huiusmodi. Et innomine israel assimilabitur sic dicit Isti sūt qui excultu gentilium aduerum dei cultum conuertuntur. digni enim sunt qui israelis nomine nūcupentur hec Salomō Quando igitur prophetæ aiunt israel sub messia saluum fore: non genus hominum hoc aut illud intelligūt. sed omnes qui cultu & uita israel & iacob se similes reddunt: quod siuelis hoc nomine Iuda & israel: intextu illo Ieremie peculiarem dūtaxat dei populum significari esto: At illi qui dei filium negauerunt: degenerati sunt & aromanis puniti sunt qui uero illum ex iudeis secta ti fuerunt: & multiquidem & magni uiri: uere erant israelis nomine nuncupandi: atq; precipui inter illos signo quodam adeo dato ante Hierosolimæ urbis obsidionem inregnum Agrippe regis qui romanis amicus erat: aufugerunt serua

tiq; sunt. Consideratione dignum est illud nõn
parua/quod uere Paulus apostolus uaticinatus
est: Iudeos uidelicet aliquos pertinaces fore
donec gentiles omnes omnino undique cõuer
tantur ad cristum. postremo etiam illos insecu
lorum fine ~~penitus~~ conuertẽdos adduxit quēq;
propheticum illud (Veniet ex syon qui eripiat
& aduertat captiuitatem ab iacob & hoc illis
a me testamentum cum peccata eorum abstule
ro / sic demum statutis temporibus Iuda salua
bitur eritq; tũc quod diuinitus predictum fuit
pastor unus & unum ouile. tunc implebitur il
lud Sacharie (In die illa erit dominus unus &
nomen eius unum (illud quoq; Sophoniæ
(Tunc reddam populis labium electum
ut uocent omnes in nomine domini & seruiant
humero uno adde rursus illud Ezechielis. Tũc
conuertam captiuitatem iacob & miserebor do
mui israel Cui illud est simile. (Reducam cap
tiuitatẽ uestram de cũctis locis. Sed quãdo hec
erũt? quotidie ex captiuitate tũ peccati tum ho
minũ liberãtur p messiã iudei quicũq; uolunt
apperebit autem hoc præcipue quãdo maxime
uolent hoc est in secundo christi aduentu pro
pe mundani cursus finem. Tunc messias armis
quibusdam aduersus impios prelia illa moue

bit, quæ Zacharias in bello hierosolimitano fu
turō predicit & post illa subiungit. Indie illa erit
dominus unus. Tunc messias potenter (Effū
det iram super gentes & regna quemadmodū
Sophonias ꝓpheta minatur/quibus subiungit il
lud (Tunc reddam populis tūc prælium illud
gog & magog inplebitur ab Ezechiele descrip
tum: quo finito redemptionem israel fore pre
dicit Ezechiel (tunc conuertam captiuitatem
Cristus ergo inprimo aduentu doctrina exem
plo & opere suauiter uolentium peccata remi
sit. in Secundo rem fortius agredietur. purga
bit acrius & pertinaces cum duce eorum anticri
sto/uiolēcia expugnabit/Sic enim dei nature di
scipline ordo requirit.

DANIEL (Aspiciebam inuisu noctis &
ecce innubibus cæli quasi filius hominis ueniē
bat/ Propter hec & similia expectant iudei cri
stum nonhumilem habitu & fortuna sicuti iesū
accepimus: sed magnificum & potentem/nesci
entes duplicem eiusaduentum esse. Venit hu
milis olim iudicandus ueniet postremo magni
ficus iudicaturus/Quod autem de ultimo mū
di iudicio ibi loquatur Daniel apparet cum sub
iungit. (Throni positi sūt & libri aperti sunt.
Aduentum uero primū esse humilem multis

prophetarum oraculis in superioribus demõstra
uimus de quo illud dauidis: Eego autẽ sum uer
mis & nõ homo obprobrium hominum & abiec
tio plebis: omnes uidẽtes me deriserũt me locu
ti sunt labiis et mouerunt u capt. Sperauit in
domino/eripiat eum/saluum faciat eũ quoniã
uult eum: quoniam tu es qui extraxisti me de
uentre. Spes mea ab uberibus matris meæ/inte
protectus sum ex utero de uentre matris meæ
deus meus es tu ne discesseris a me. subdit mul
ta ibidem ad idem manifestissime pertinentia.
Nonnulli iudeorum cum diuersa de diuerso ad
uentu oracula legerent duos messias introdu
xerũt. alterum filiu ioseph. i. ex ioseph patre ef
fraim longo ordine descendentem passioni
cediq; subiectum. Alterum descendentem ex
dauide/quem dauidis filium appellare consue
uerunt: qui messiam alterum occisum suscitet
regnum p israel potenter instauret: sed ii ma
nifeste delirãt: sacre enim lictere ab uno & per
unum & ad unum pendere uolunt generis hu
mani salutem & quando de messia locuntur fere
sẽper dauidis uel inde prolem uocant: Ioseph
uero patris effraim nunquam. hinc rabi Moy
ses libro iudicum adducens precipuas omnes
de messia sententias concludit messiam ex daui

dis genere fore: nullamq; alterius messie mentionem facit. isaniūt igitur qui frustra geminos introducunt: cū sufficiat unus. Quanto rectius nos per unum yhesum sufficienter implemus uaticinia omnia quamuis diuersa: & sufficienter implemur. Ille siquidem Ioseph cuiusdam quasi adoctione siue fama & custodia filius/filius quoq; Dauidis regis ex matre que descendit ex Dauide. Iudicatus est a mundanis semel humilis. Semel quoq; mundum potentissime iudicabit.

ISAIAS (ERIT lux lune sicuti lux solis non de tempore primi aduentus hic loquitur in quo non erat cōsuetus ordo mundi mutādus ut alias diximus: sed de seculo post aduentum christi secundum. Nō enim cessabunt post ultimum iudicium celestia corpora uel elementa sed motus qui gratia quietis est institutus: atq; erit. Deinde exuberante lumine pulchrius uniuersū. Adiungit (TVNC sanabitur uulnus populi & presura plage eius) quia destruetur mortalitas propter peccatum priorum parentum nobis inducta. Omnes enim homines ad inmortalem uitam resurgent: quod prophete plures aperte prenumptiant. Rationes autem resurrectionis in theologia illa nostra quā in agro regnia

no apud achatem nostrum Iohānē chaualchan
tem composuimus: aduximus: ubi etiam adiū
ximus Zoroastem & Mercurium & Platonem
resurrectionem corporum predixisse: hebreos
uero prophetas plures hanc prenumptiasse ne
mini dubium.

ISAIAS (VIDEBIT semen longeuum)

DAVID (PONAM i seculum seculi se
men eius. In duobus iis uaticiniis christus pro
mittur spiritale semen nō corporale: similiter
sacerdotium & regnum spiritale quando dicitur
apud DAVIDEM tu es sacerdos in eternū secū
dum ordinem melchisedech & ponam tronum
eius sicut dies celi: Rursus sedes tua deus in secu
lum seculi: Virga directionis/ uirga regni tui)
Et paulo post subiungit etiam quod pertinet ad
Messiæ nomen dicens (VNXIT te deus: de
us tuus oleo letitie pre cōsortibus tuis) ipse eni
excellentius omnibus regibus unctus sacratusq;
est. s. quia adeo & in eternum merito autem su
pra dixerat eum esse sacerdotem secundum or
dinem melchisedech/ hic enim Melchisedech
in sacris uoluminibus sacerdos fuisse dei summi
refertur: sed qui nō oleo comuni perunctus sit
neq; qui ex successione generis susceperit sa
cerdotium sicuti apud ebreos fieri mos erat &

deo secundum ordinem illius cristus sacerdos
futurus predicitur qui non olei liquore sed uir
itute celestis spiritus consecretur.
NATHAN quoq; iussus est a deo predi
cere Dauidi de Messia ex eius stirpe nasciturc:
talia (CVM impleti fuerint dies tui: dormies
cum patribus tuis & suscitabo semē tuum post
te: quod erit de uentre tuo) Hic ergo qui post
Dauidis mortem nascitur. Salomon esse nō po
test immo est Messias rex æternus non tempo
ralis ut SALOMON / & qui non
temporale sicut Salomon: Sed eternum deo
templum hedificat. Sequitur enim sic deus ad
nathan (Et reparabo regnum eius/ hic ædifica
bit mihi domum nomini meo & dirigam thro
num eius usq; in eternum ego ero illi in patrem
& ipse erit mihi in filium. s. quia messias dei fili
us magis est: ꝙ dauidis & paulo post addit (Et
regnum eius erit usq; in eternum coram me. s.
quia in spiritalibus bonis non corporalibus / ideo
subiungit. Et thronus eius erit erectus usq; in
eternum. Hoc regnum maumethes intelli
gens melius: ꝙ pertinaces iudei inquit malchō
rāo Verbum dei iesus cristus marie filius a crea
tore mundi missus est ut esset gentium omniū
facies in hoc seculo atq; futuro. Tale fuit ie

su nazareni regnum quale a prophetis cristo promictitur: ideo ipse ait. Regnum meum non est huius mundi. Pontificibusq; eius successoribus in spiritalibus rebus proprie reliquit imperium necusq; ad mundi finem substãtialis & precipua pontificum inquantum pontifices sunt & cristi uicarii iuris dictio ulterius se extendit. Rerum uero terrenarum dominatio & administratio pontificibus accessoria est tanq̃ accidens non in quantum uicarii dei/sed inquãtum Constantini cæsaris sunt heredes/hæc autem dicta sunt non ut auctoritatem rerum temporalium pontifici adimamus. habet enim re uera quanuis tanquã accidens quoddam sine quo trecentos annos olim pontifex uerus fuit atq; esse potest. Sed ut tela iudeorum hac ueritate facilius deuitemus. Nam ubi Daniel sub quãtuor bestiarum figuris quatuor regna significat per quartam bestiam iudei omnes imperium romanum intelligi uolunt/quoniam uero Daniel ait quare tam bestiam destruendam fore per regnum adeo cæli suscitandum. Exponunt iudei romanum imperium in aduentu messie destrui debere. Addunt regnum ecclesie idem omnino esse atq; romanum illud antiquum licet angustius. Vnde concludunt impium regnum esse postq̃

per messiam ab eis expectatum est dissoluen
dum. Quod quidem inde confirmant quia Da
niel ait ex quarta bestia cornu paruulum pulu
lare/quod sermones contra excelsum loquatur
qualem uolunt fuisse iesum eiusq; uicarium Hu
iusmodi uero machinatio falsa est tum quia re
gni romani ratio in rebus corporalibus consistit.
Christiani regni ratio in rebus omnino incorpo
ralibus. Diuersa igitur regna sunt /unde etiam
hodie imperatorem nostrum a pontifice diuer
sum esse uidemus tum quia Daniel dicit q illud
cornu faciebat bellum contra sanctos & preuale
bat eis/quod de iesu eiusq; uicario ei simili dici
nullo modo potest: adde quod ibidem Daniel
predicit quartam bestiam perituram quando ue
niet ille qausi filius hominis in nubibus cæli/
Totum hoc in secundo cristi aduentu est im
plendum quando cum maiestate & potentia
summa accedet ad iudicandum. Nullo autem
modo in aduentu primo in quo non potens ma
gnificusq; sed tan℞ lapis abscissus & abiectus uē
turus a daniele prenumptiatur (CORNV) ue
ro illud Antichristus erit (PARVVM fili
cet) quia ex uilliori iudeorum fece Antichristus
trahet originem (ANNECTITVR quarte
bestie) .i. tirannice potestati. Bestia enim hec

tirannidem uniuersam mūdi significat abinitio romæ usq; admundi finem: que casura est una cum summo tyranno anticristo insecundo cristi aduentu ad iudicium circa finem mundi/dicit enim Daniel (Iudicium sedit) dicit rursus (statim finis) Sunt qui uelint cornu illo non modo anticristum: uerum etiam tyrannicam heresim hereticamq; tyrannidem Maumethis regis arabū significari: esse eni ymaginē anticristi queādmodum Ioannes baptista fuit ymago cristi Quod autem quarta bestia tyrannidem uniuersam inqualibet mund parte aromanis primis exortam usq; ad anticristum & mundi finem significet exeo patet q omnes etiam iudei consentiunt per bestiam primam significari uniuersā mundi tyrānidē ab initio mundi usq; ad Nabuchodosarem. Exitus enim rerum ex ordiis proportione quadam congruere debēt

¶ CAPITVLVM. XXIX. Contra iudeos q miseri sunt incristi uindictam.

SIQVIS Hebreorum historias consideret reperiet eos nunq̄ graui calamitate oppressos fuisse nisi quotiens scelus aliquod turpissimum patrauerunt. ante babillonicā seruitutē inidolatriam inciderunt uiasq; hierosolime urbis prophetarum sanguine repleuere: quemad

modum inregum libro legitur/ceteraq; similia facinora commiserunt propterea passi fuerunt ser uitutem annorum septuaginta inbabillonica re gione deinde usq; adtempora iesucristi nostri la tis iuste uixere/quem non aliter tractauerunt ꝙ prophetas ante illum eius gratia missos. Cum uero post ꝓ iesum interfecerunt diutius acerbi usq; ꝗ unquam antea puniantur necessarium est tunc illos scelus idolatria & prophetarum cede immanius patrauisse. Vnde Hieremias non au dierũt me nec iclinauerũt aurem suam: sed idura uerunt ceruicem ac peius egerunt ꝗ patres eorũ quod quidem ostendit Iesum uerum messiam & plusquam prophetam & plusquam diuinum hominem: immo deum re uera fuisse. Dicite queso iudei cur inuestro illo legum nouarum uolumine Talmut/quod fere quadringentis post iesum annis composuistis crudeliores ad uersum cristianos leges: ꝗ Nero & Domitia nus excogitare potuerint: statuistis? Cum ta men non acristianis: sed aromanis idolatris disp si fueritis. Curtam uenenosis execrationibus no bis precipue ter saltem quolibet die insacris ue stris mala grauissima imprecamini? cum nos ꝓ uobis oremus deum & mitiores etiam ꝗ ma methenses erga uos simus/non putatis cristianã

legem Maumethensi ignobiliorem esse & im
mo prestantiorem. Verum instigat animos ue
stros clam: ut arbitror ipsa natura ad odium cri
stianorum quia uidelicet ꝓpter iesum cristum di
uina uos iusticia dissipauit. Videre licet quo pac
to cristiane uindicte quanuis inscii aditum pate
fecistis. profecto quia inter uos multi propter
impiam negligentiam & ignorantiam scriptura
rum inermem Iesum fuisse uerum messiam nō
crediderunt Idcirco mox uel expectantes: ut
Suetonius inquit: uel iam ut multi inter uos
opinabantur habentes alium. qui armis potens
esset a romanis audacter rebellauistis/ obquam
rebellionem funditus euersa urbs/ homines
occisi dispersiq; sunt/ hec habemus a Suetonio
Perditi ergo estis /quia Iesu cristo non credidi
stis quod quidē Iosephi uestri uerbis possumus
confirmare/ qui multa diuine in iudeos indigna
tionis adducit signa & miracula euidētissima &
horrēda at ꝗ affirmat in summa celebritate ue
stra urbem ierosolimā in quam tunc azimorum
gratia tota ferme iudea confluxerat obsessam
a romanis fuisse. Certum est autem iisdem die
bus uos Iesum superioribus ānis interfecisse Ad
dit Titum/ qui obsederat urbem solitum dice
re propter multa portenta deum ita esse iudeis

iratum ut timeret ne ei quoq; irasceretur si iude
is ignosceret. itaq; licet Titus non esset simil crudelis
terq; Vespesianus : tamen impellente deo cru
delius immo iustius actum est: quam romani ū
quam alias consueuerint Siquidem in ea urbe pe
rierunt fame ferroq; supra undecies centena iu
deorum milia / uenūdata uero sunt plura q̄ nona
ginta milia captiuorum. hec Iosephus qui & in
terfuit atq; Eusebius. Addit Iosephus hec cum
Titus circumiens peruidisset repletos mortuo
rum cadaueribus uallos & humani corporis ta
bo patriam terram rigari cum ingēti gemitu ele
uatis ad celum manibus deum inuocat testem
hoc suum opus non esse. deinde inde ita subiun
git. Arbitror equidem q etiam si aduersum im
pios romanorum paulisper arma cessarent aut
hiatu terre aut aque diluuio aut sodomitaris
ignibus & fulminibus celitus missis mortis supli
cium ciuitas pepēdisset / que multo infaustiorē
illis qui talia perpessi fuerant & nequiorem uiro
rum presentem hanc protulisset ~~dei~~tatem pro
quibus & omnis gēs pariter mereretur extigui
Idem confirmat philostratus in uita Appollo
nii teanei his uerbis. Titus captis hierosolimis
omnia circum loca cadaueribus compleuerat /
finitime autem gētes ob uictoriam coronare eū

uoluerant/ille uero tali honore idignum se esse respondit/nō enim se fuisse talium operum auc torem sed deo iracundiam contra iudeos dem ō stranti suas manus prebuisse: hec Philostratus. Adfuit inea obsidione Vespasianus/qui cum ur be deleta: deiudeis triūphauisset/queadmodū Suetonius narrat statim coram populo duo fe cit miracula. Nam cecum & claudum tactu so lo curauit/is tamen neq; antea unquam neque postea tale aliquid fecisse narratur quasi diui no auxilio miracula illa fecerit/statim cum diui no impulsu cristianum sanguinem uendicasset. Quamuis enim satis iustus esset: nō tamen ea uel sāctimonia uel doctrina & arte ut miracula posse facere uideretur. Clemens & Egesippus apostolorum discipuli scribūt iacobum fratem domini usq; adeo iustitia prestātē opinione om nium extitisse ut & iudeorum prudentissimi qui q; crederent hanc causam fuisse oppugnationis hyerosolimorum: Sub uespasiano statim post necem Iacobi consecute q in illum sceleratas manus iniecissent: & Iosephus ita sibi uideri p hec euidenter indicat que omnia iquit acciderūt Iudeis prouindicta Iacobi iusti: qui erat frater yhesu qui dicit christus quē iustissimū & pussi mū omniū confessione uirū iudei iterfecerūt

hec ille. Quod autem christiani sanguinis uindicādi causa deus eos perdiderit ex eo patet q̄ nullum aliud illis temporibus facinus patrauerunt cuius causa deus illis uideretur tam acriter indignari debere. Indignatus tamē erat omnino / q̄ Iosephus ipse qui aderat in septimo belli iudaici libro sic aperit. i foelici inquit plebi deterrimi quidam homines & deceptores falsa uaticinātes suadebant ut euidentibus signis & inditiis irac ū die & indignationis diuine nō crederent: quibus aperte futurum & urbis & gentis portendebatur excidium: sed uelut amentes & qui neq; oculos neq; animam haberent: spernebāt omnia que celitus numptiabantur. Et enim stella presulgēs gladio per omnia similis imminere desuper ciuitati: & cometes preterea exitialibus flāmis ardere pertotum uisus est annum. Sed & ante excidii tempus ac belli cum populi ad diē festum azimorum cōuenirent octaua die mensis xandicis qui est aprilis noctis tempore hora nona tantus luminis fulgor aram templumq; circundedit ut putarēt omnes diem clarissimū factum & permāsit spatio hore dimidie: quod imperitis quidem & ignaris prosperum uidebatur: Sed legis peritos & doctos & probos quosq; doctores nō latuit exitiale portētū. In eadē

quoq; festiuitate uitula sacrificiis admota & aris assistés inter ipsas ministrorum manus enixa est agnam. Sed & ianua interioris ędis quę respicie bat ad orietem cum esset ære solido iduta ac p inde inmēsi ponderis quæ uiginti uiris summo conatu impellētibus clauderetur ferreis quoq; uectibus & seris munita ac pessulis inaltum demissis teneretur obstricta repēte hora noctis sexta apparuit sponte patefacta. Sed & trāsacto die festo post aliquot dies prima & uigesima die mēsis artemesii idest maii prodigiosus apparuit uisus & fidem pene excedens: quod certe falsū putaretur nisi oculorum fidem cōfirmasset ma lorum cōsecuta pernities/ & enim prope solis occasum uisi sunt currus & quadrige in omnem regionem per aera ferri/ & armatorum cohortes misceri nubibus & urbes cicundare ag minibus iprouisis in allo autem die festo qui pentecosten appellatur noctu sacerdotes ingres si templum ad misteria ex more complēda pri mo quidem motus quosdam strepitusq; sense runt. cum deinde uoces subitas audiūt dicentes Migremus hinc. Additur iis aliud terribilius/ Et enim quidam Ananie filius Ioannes nomine uir plebeus & rusticus ante quartum belli annū cum ciuitas in pace & abundantia perduraret in

die festo tabernaculorum repēte clamare cæpit Veh ab oriente. Veh ab occidente. Veh aqua tuor uētis. Veh sup Ierosolimam & super tem plum. Veh super sponsos & sponsas. Veh super populum & indesinenter die noctuq; p omnes plateas circum iens hoc clamabat usq; quo qui dam primores ex populo uiri uelut infausti pre sagii indignatione conmoti correptum hominē uerberibus multis afficiunt / at ille nequaquam pro se aliquid loquens sed ne eos quidem qui circum steterant deprecans easdem uoces pari obstinatione & clamore repetebat / tum princi pes intelligētes ut referat numinis esse motus in uiro perducunt eum ad iudicem romanum / apud quē flagris ad ossa usq; laniatus neq; pre ces lacrimas fudit: sed eādē uocē miserabiliter & cum quodam ululatu emictēs per singula pe ne uerbera proferebat addēs etiā hoc ue he hie rosolimis / hucusq; Iosephus. Sed āte illum Iesus mala hec ita predixerat. Veh pregnātibus & nutriētibus in illis diebus. Orate autem ut nō fiat fuga uestra hieme neq; sabato / erit enim tunc tribulatio magna qualis neq; fuit ab initio seculi hucusq; neq; erit. Videns igitur Iesus ci uitatem fleuit super eam dicens Si agnouisses & tu in hac die que ad pacē tibi sunt: nunc autem

absconditum ē ab oculis tuis : quia ueniēt dies sup te & circundabunt te inimici tui uallo / & circuibūt te & per urgebūt te undiq; & ad solū deducēt te & filios tuos inte / erit necessitas ma gna sup terram / erit populo huic & cadent iore gladii & captiui ducentur in omnes gētes & hie rusalem erit cōculcata agentibus quousq; com pleantur tempora gentium. Cum autem uide ritis circundari ab exercitu ierusalem tūc scito te quia apropinquabit desolatio eius. Predixit & alia his similia: que siquis cum Iosephi histo ria cōferat de cristi diuinitate dubitare nō pote rit. Quid preterea dicetis ad hec o miseri q nō n semel tantum afflicti estis aut breue tempus quemadmodum solēt / qui prodelictis humanis poenas dant: sed tāquam sempiterno deo penas pro lesæ maiestatis crimine dantes & ubiq; & sē per miserabiles ob erratis / neq; id quidē iniuria Sēper enim peccatis / tū quia pertinaces estis tū quia misterio cristi detraxtis. Quāuis autē mul te nationes cristianis obstiterint rigidius tamen uos: ꝙ alii iure puniti estis / & punienimi quia olim sup ceteros honorati adeo nimium igrati fuistis, ꝓphetas occidistis & cristū primi omniū cristianis tum in iudea rapinis & nece tum ubiq; gentiū isidiis ad uersati estis: Excitabatis ubiq;

95

contra eos gentium uires/unde & exemplo &
istigatione multorum iudeorum christiani pas
sim lacerabant. Verum celestis dux exercitum
suum undiq; obtruncatum miris modis instaura
bat & mirifice augebat: fuisse autem uos inchri
sti uindictam dissipatos maumethes etiam cō
fitetur: qui ait inalcorano/deum eripuisse ybe
su animam exmanibus iudeorum: reduxisse ad
se atq; exaltauisse: sectatoresq; cristi psecutori
bus preposuisse etiam usq; admundi iudicium
atq; finem decreuisse insup incredulos iudeos
omni uindice tutoreq; priuatos inhac uita & al
tera cruciatibus summis affligere. Sed audite
Moisem uestrum egiptium ilibro iudicum or
dinariorum ita dicentem. Ihesus nazarenus uisus
est esse messias/ac sententia iudicum inter
fectus causa fuit ut destrueretur israel gladio:
hec ille. Verum diuina iustitia quamuis statim
post iesum ferme singulis annis usq; ad titum
diuersis & grauibus calamitatibus cedibusq; uos
oppresserit: quod florus. Iosephus Philo Euse
bius ostendunt tamen summum illud uestre ur
bis excidium annos/post Iesum quadraginta ideo
distulit ut & uos penitentie tēpus haberetis
& cristiane legis exordium extante urbe uestra
& semota rerū temporumq; cōfusione cunctis

seculis clarius innoctesceret. factum est etiam ut stante urbe uiolentius a uobis torqueri cristiani potuerit exactiusq; probari. Puniuit autem uos cristus idolatrarum manibus non cristiane & ut ostenderet cristianos suos absq; ulla uiolentia & uiuere debere & posse regnare / atq; tam miraculose puniuit ut nichil miserabilius uel unq̄ fuisse uel fore tam cristus predixerit: q̄ Iosephus confirmauerit. Legite quintum de his rebus Iosephi librū / uidebitis etiam matres fame filios deuorasse / Sed ut breuibus omnia coprehendam nulla excogitari potest tragedia luctuosior. Atq; hanc quidem miseriam i cristi uindictam fore plebs olim uestra predixit. Nā cum Pilatus ait. Innocens ego sum a sanguine iusti huius / uos uideritis / illi respōderūt Sāguis eius super nos & super filios nostros.

RESVMPTIO: Probationis de cristiana uindicta in tria capita.

QVONIAM Vero uarias quotidie huius uestre calamitatis causas diligenter excogitatis quo cedis christiane culpam subter fugiatis rem omnem ab initio repetentes i tria capita colligamus: Tria potissimum ieo scelere cuius culpa dispersi estis concurrere opportere necessariū arbitramur primū

quidē illud quod ab itio tetigimus quod uidelicet multo grauius sit: quam ea culpa ob quā olim in babilloniam dispersi fuistis & tanto saltē grauius: quanto conditio uestra post iesum deterior ē quam in ea dispersione. Calamitas hec acede uestrorum inenarrabili & uilissima uenditione traditur icepisse sepe quidem alias & grauiter ante Titum & post iesum maxime uero Ierusalem sub Tito & in Mesopotamia sub Traiano & Biter sub Adriano passimq; sub Gallo. Quod quidem in ea/que ante christum fuit nō contigit. Addite quod sub Claudio ultra ceteras calamitates etiam fame extrema ut iquit Lucas uos deus oppressit. quam quidem Claudii tempore magām fuisse in iudea etiam Iosephus asserit Rursus in aliis dispersionibus duces uestri generis honoratos passim habebatis legiptimumq; sacrorum uestrorum cultum integrum seruabatis/in hac uero nequaqaum. preterea uos deus tunc prophetarum missione consolabatur qui uel citam liberationem pollicebantur/qualis Hieremias atq; Ezechiel uel tā instantem monstrabāt. qualis Daniel. Esdras Ageus & zacharias. Exquo apparet deum uos tunc tanquam filios habuisse non ut hodie tanquam hostes. Nullū enim post Iesum prophe

tam habetis/quod uobis minatus est psalmus. Iam nō est propheta & nos nō cognoscet ampli us. Cur deus uos ulta maxima ex parte atq; sa cerdotio regno. prophetis iam diu ōnino priua uit? ut ostenderet uos omnis diuinę spei heredi tatisq; expertes tanq̄ rebelles iam diu pridem re probauisse/Quomodo ergo messiam ab eo ex pectare potestis? a quo Messiæ precones & simi litudines minime impetratis. Postremo alias ad breue quoddam tēpus & ad regiones quasdā. post Iesum ad longissimum immo ad uniuersū perq; omnem orbem estis exterminati ut pote qui in deum ipsum/qui semper & ubiq; est cum peremistis Iesum proprie deliquistis: cum oc cidistis ꝓphetas i dei nūptios peccauistis/cū co luistis idola regnū deo quātū i uobis fuit abstu listis/quid reliqui uobis supat nisi ut i personam dei propriam seuiretis? Si igitur occidentes iesū scelus commisistis prophetarū cede & idolatria maius tunc certe seuistis in deum. atq; e conuer so si quando manus i deum impias iniecistis tūc solum id fieri potuit cum iniecistis in iesum/qui solus i orbe terrarū solis uirtutibus prodigiisq; esse se uerum sūmi dei filium deūq; mōstrauit De primo actenus dictum sit. Secundo uero loco ad culpam hanc uestram ob quam miseri

exulatis pertinet/ut uobis ōnibus ubiq3 & sem
per comunis sit. Singuli enim continue ubiq3
gentium miseram uitam ducitis Nullum uero
aliud scelus excogitari potest/quo singuli assi
dueq3 infecti sitis: nisi q uitam iesu suorumq3
discipulorum iprobatis: cedem uero probatis
quam ob causam cristiane cedis participes estis
quod quidem ita tetigit Ieremias. Quid uultis
mecum iudicio contendere? Omnes enim uos
deliquistis in me. Cum uero uitulū in oreb fa
bricatum uel prophetarum cedes uel alia que
uis maiorum uestrorum inmania scelera uitupe
retis careatisq3 omni inclinatione seu ad prophe
tas occidendos seu ad idola fabricanda sequitur
ut nullo modo scelerum illorum proprie par
ticipes sitis. delirant igitur qui uos propter ido
la culta uel prophetas occisos hac calamitate
pressos existimant ¶ Tertium uero quod
ad culpam tante miserie causam adtinet esse ui
detur: ut occulta sit uobisq3 ignota. Siquidē in
libro illo Talmutico qui inscribitur magnila
queritur cur inbabillonia peregrinantibus aflic
tionis terminus predictus fuit: quod ita Hiere
mias testificatur. Post q complet fuerint inba
billone septuaginta anni uisitabo uos peregrinā
tibus autem post Titū nullus unquā miseriī

predictus est finis / Ad hoc ibi sic breuiter respõdetur. Tunc illis finis malorum ostensus est quemadmodum & culpa obquam mala patiebã tur aperta. his autem quibus ignota culpa est ignotus & finis. hec ibi. Nullu uero aliud cõmune scelus uestrum omnino est omnibus uobis ignotum preter id quod in Iesum uestri commiserunt ac uos approbatis / Non solũ enim malum id esse nescitis: sed cum pessimum sit optimum esse putatis.

Capitulum trigesimum. Confirmatio rerũ nostrarum ex iudaicis contra iudeos de sacris libris.

CIRCVMFERTIS iudei passim ac sẽper: deo uolente: Hebraicos prophetarum libros / ex quibus intelligere licet cuiq; cristianos prophetarũ uaticinia nõ finxisse quod tetigit dauid. Deus meus demonstrauit mihi de inimicis meis / ne occideris eos / nequando obliuiscantur legem tuam / disperge eos in uirtute tua. Sic igitur inuiti testes estis nostre ueritatis ubiq;. Habemus & nos sacras prophetarum licteras a pluribus post cristum trãslatas i grecum eloquium & latinum. Habemus insup translationem illam apud Tholomẽum regẽ factam annis pluribus: ꝙ trecentis ante cristum

a duobus & septuaginta iudeis ex omni populo ab eleazaro pontifice electis tanquam omniū prestantissimis/quod grecus Aristeus regis illi us familiaris/qui & interfuit ac Iosephus scribit Adducūt regem translationis huius gratia centū milia iudeorum qui in egipto seruiebant a serui tute suis pecuniis redemisse munera incredibi lia templo pontificiq; donasse traductores mi rum in modum honorauisse/qua ego translati one libentius utor ut perfidam hanc plebeculā iudaicam cum egregiis illustrium iudeorum il lorum armis conuincam/neq; putandum est uo lumina illa a cristianis: quæ iam ~~pridē~~ diu per orbē sparsa erant uitiata fuisse a primis presertim: qui ea tanq̄ rem celitus missam uenerantes eorum misteria sanguine defendebant.

DE MIRACVLIS

Venio ad miracula: que non negatis quidē immo in pluribus historiis uestris tam aposto los q̄ Iesum fecisse miracula confirmatis. Sed quidam inter uos aiunt Iesum mēdicum apud egiptios in pueritia paucis annis ad summum magiam didicisse rem supra modum arduam. quā tot tantiq; philosophi illuc undiq; confluē tes in etate etiam perfecta multis annis uel mi nima ex parte discere non potuerūt. Quis nam

magus alias cum publice summa cum ignomi nia comprehensus occisusq; fuerit assequi stati potuit ut summus deus passim haberetur? qua nam magia usi sunt rudes piscatores illi yhesu mortuo quos miracula fecisse necessarium est alioquin yhesus interemptus auctoritatem bre ui omnem penitus amisisset. Si magi erant cur nō ut solent ambitiosi homines se ipsos potius ꝙ yhesum predicabant mendicum publice in fami morte perentum? qua uero arte aut rusti ci piscatores illi Paulum & Appollo iudeos ho minum omnium doctissimos / multosq; alios ualde eruditos & claros ad sustinendam mortē irretiuerunt? aut Paulus Hierotheum & Dioni sium areopagitam philosophos platonicorum omnium excellentissimos ceterosq; similes si militer inlaqueauit? que iocunditas? que utili tas illis magie proposita erat quotidie nō sui: sed christi amore periclitantibus. Vnde Iustinus philosophus excellens in libro: quem ad Anto ninum imperatorem ꝓ nostra religione scripsit inquit. Ego ipse sectis platonicis institutus au diens uituperari christianos ac uidens eos impa uidos ad suscipiēdam mortē atq; omne suppli cium tollerandum considerabam ꝙ impossibi le esset eos in malitia & in libidine conuersari

hec ille: Sed audire libet tertullianum tempo
ribus Iustini propinquum ad romanos iudices
ita clamantem. Omne malum aut timore aut
pudore natura perfuderit. Deniq; malefici ge
stiunt latere. Deuitant apparere. trepidāt depre
hensi. Negant accusati. Nec hosti quidem faci
le aut semper confitentur. Certe dannati merēt
Dinumerant insemetipsos. Mentis male impe
tus uel fato uel astris inputant. Nolunt enim
suum esse quia malum agnoscunt cristianis uero
quid simile? Neminem pudet neminem pe
niet: Nisi plane retro non fuisse. Si denotatur
gloriatur. Si accusatur/non defendit. Interroga
tus /uel ultro confitetur. Dannatus gratias agit
Quid hoc mali est? q̄ naturalia mali non habet
timorem. pudorem. tergiuersationem. peni
tentiam deplorationem. Quod hoc malum
est? Cuius reus gaudet. Cuius accusatio uotum
est/ & pena felicitas. Redarguit preterea genti
lium iudicum temeritatē q̄ cristianos nullo un
quam crimine comperto ob solum secte nomē
crudeliter condempnarent Quod autem huius
modi secta sentiret neq; ipsi inquirerent/neq;
uellent a cristianis audire. Deniq; ut alias dixi
finis huius disciplinæ sanctissimus manifeste de
clarat/non magia; sed diuinitate cristum eiusq;

discipulos miracula effecisse. Extat apud uos liber de Iesu nazareni uita / in quo legitur Ieusm inter alia miracula / que illic multa narrantur etiam mortuum suscitasse / quia uidelicet solus recte pronūctiare sciebat nomen illud dei proprium. quod est apud uos preceteris uenerādū & quia quatuor solū licteris constat & illis quidem uocalibus difficillime omnium pronuptiatur / sonat autem ferme hunc inmodum HIEHOVAHI. i. fuit est erit. Atq; hec maior hebreorum pars opinatur. Si ita est cū nihil apud uos hoc nomine sāctius habeat̃ ideoq; nequeat prophanum aliquid confirmare / absq; dubio diuina est cristi nostri doctrina / que sicuti uos dicitis diuinissimi illius nominis uirtute sicuti autem nos asserimus dei uirtute coaluit

TESTIMONIVM Iohannis Baqtiste & Iosephi.

Desinite iam delirare Iudei tam insani: q̄ miseri creditis ne diuino illo uiro / quem totus sine controuersia mundus honorat Iohāni baptiste? qui ut ait Iosephus erat re uera atq; publice habebatur omnium exemplar uirtutum Adquem tanq̄ ad oraculum plurima iudeorū ceterorumq; turba undiq; confluebat hec Iosephus uester. Ioānes autē iste yhesū nazarenū

esse messiam palam proculdubio affirmauit iussitq; omnes eum sequi: alioquin nõ omnes: qui tunc de yhesu locuti sunt exordium a ioannis testimonio & confirmatione fecissent: eumq; miris laudibus celebrasset. Patet autem cuiq; uita n yhesu simul atq; Iohannis ab euangelistis narrari: horum amicitiam cum etiam maumethes non ignoraret utriusq;.s. Iohãnis baptiste ac Iesu ortum uitã laudes in eodem alchorani capitulo decantauit. Appellauit Iesum spiritum uerbumq; dei Iohannem ibidem ait magnum esse prophetam diuini uerbi confirmatorem / & certe ita confirmauit ut primos discipulos suos a Iohanne Iesus habuerit / Deniq; audite quid Iosephus uester in libris de antiquitate iudaica / quos grecæ scripsit de christo loquat̃ Sicut etiam ante Constantinum in antiquis tã grecis exemplaribus: ꝙ latinis legebatur & legitur / quod Hyeronimus Eusebiusq; testantur / neq; uitiari tantum poterant libri qui tam late sparsi erant & insũma auctoritate ab omnibus habebantur eo presertim tempore quo cristiani calũpniatoribus ubiq; maxime omniũ subiciebantur. neq; tamen aquoquam inimicorum notatos illos reperio quod uel Iosephi uel prophetarũ libros corruperint. Sed ueniamus ad

Iosephum. Fuit inquit iisdem temporibus Ie
sus sapiens uir: si tamen uirum eum nominare
fas est. erat enim mirabilium operum effector
& doctor hominum eorum, qui libenter quæ
uera sunt audiunt & multosquidem iudeorum
multos etiam ex gentibus sibi ad iunxit. chri
stus hic erat aliter credebatur Hunc accusatio
ne primorum nostre gentis uirorum cum Pila
tus in crucē agendū esse decreuisset: non dese
ruerunt ii qui ab initio eum dilexerunt. Appa
ruit enim eis die tertio iterū uiuus quemadmo
dum diuinitus inspirati prophete uel hec uel
alia de eo innumera miracula futura esse predi
xerant/ Sed in hodiernum diem Christianorū
qui ab ipso nuncupati sunt & nomen perseuerat
& genus: alibi quoq; sic ait. Ananias iunior ꝑ
teruus & insolens moribus fratrem iesu qui dici
tur christus nomine iacobum & alios quam plu
rimos quasi contra legem agentes accusans tra
didit lapidandos. Qui autem uidebantur esse
moderatissimi ciuitatis & circa legis integrita
tem habere sollicitudinem grauiter hoc tule
re: miseruntq; latenter ad regem rogantes eū
ut scriberet ananiæ ne talia perpetraret: cum
neq; prius recte fecisset: hec Iosephus inuigesi
mo antiquitatum libro.

C DE RESVRRECTIONE CRISTI

CETERA quidem miracula Iesu quia se
pæ & multa & coram populo facta sunt & decā
tantur a multis: negare non audetis. Resurrecti
onem autem quāuis multi de illa scripserint: ta
men quia non omnibus nota fuit omnino nega
tis. hanc tamen a Iosepho cōfirmatam uidetis
An nescitis corpus illud Iesu: quod post resur
rectionem in mortale dumūq; omnino fuerat
effectum non decuisse quorūlibet mortalium
oculis: sed ab illis dum taxat uideri: qui statuti
testes aliis adeo fuissent. Viderunt autem Iesū
ex mortuis suscitatum quadraginta diebus sepæ
& plures neq; solum apostoli uel discipuli: ue
rū etiā plures ꝙ quīgēti fratres simul cōgrega
ti quod testatur Paulus apostolus dicens. mul
tos illorū ad huc cum illa scriberet uiuere. Re
surrexisse uero Iesum non illi solum testantur
uerum etiam mille hominum milia tam iude
orū: ꝙ gentilium qui sicuti & illi pro sola Iesu
publice ignominioseq; interfecti gloria certam
acerbissimamq; mortem libentissime subierit.
Deridenda est igitur ficta illa a uobis historia
discipulos corpus eius sepulchro surrectum in
ortis iter herbas occultauisse. Sed paulo post ab
exploratoribus ad hoc ipsum apontifice missis

fuisse repertum/ O inprudētes nimiū & inepti
Cur cadauer illud in foro non suspendistis: Si
delere Iesu gloriam penitus studebatis? Sic eni
omnes subito nazarenam sectam deseruissent

CAPITVLVM trigesimum primum.
Confirmatio trinitatis dei & diuinitatis christi
ex iudaicis.

QVID diuinam trinitatem uituperatis
uestrorum misteriorum prorsus ignari?
legite uestrorum īterpretum comentaria super
psalmum. (Deus deus dominus locutus ē &
uocauit terram) In illis enim queritur quam
ob causam psalmus ter uocat deū/ Atq; respō
detur. ut uidelicet ostēderet deum tribus his
nominibus seculum creauisse secundum tres ꝓ
prietates quibus creatus est mundus/ he uero
sunt. Sapientia. Scientia & Prudentia sicut legi
tur in prouerbiis Salomonis (Dominus in sapi
entia fundauit terram/ ordinauit celos ī pruden
tia : in scientia sua abyssi erumpunt. Ter quoq;
nominatur deus in exodo. (Ego sum dominus
deus tuus: deus zelator. Ecce tria diuina no
mina secundum tres dei propietates/ quibus cō
stituta sunt omnia. Legitur similiter in libro
Iosue. (Deus deus dominus ipse scit/) hec ibi
Similem expositionem in comentariis uestris in

genesim reperietis in ea parte precipue. (In pri
cipio creauit deus celum & terram) ubi rabi Eli
azar inquit Non est creatus mundus nisi per
uerbum uel cum uerbo dei sicut habetur i psal
mo. Verbo domini celi firmati sunt.) & sequi
tur ibidem. Rabi Simeon inquit inspirauit uel
insufflauit deus spiritū sanctum & creatus ē mū
dus sicut in psalmo legitur. (Spiritu oris eius
omnis uirtus aliter exercitus eorū hec ibi. Ne
gatis deū filiū naturalē.i.eiusdē nature habere
deus tamen ipsalmis ait. (filius meus es tu ego
hodie genui te. neq; hoc de āgelis animisq; dici
potest/qui nō geniti: sed creati sūt. Nō eni de
substantia dei/sed denichilo processerunt: Ideo
et si quandoq; dicuntur insacris licteris filii dei
nunquam tamē adeo dicuntur geniti/dixit autē
Hodie.i. in eterno hodie.s.inpresenti illo eter
nitatis statu qui neq; principium habet neq; fi
nē/quicquid eni ex substātia dei est & intra deū
eternum est. Ideo in psalmo: Deus iudiciū tu
um regi da: ubi manifeste defilio dei tractatur
de ipso filio dicitur. Erit nomen eius insecula
& ante solem permanet nomen eius/Quod au
tem de filio dei eterno sit sermo illud declarat
q ubi translatio nostra dicit permanet hebrai
cus textus habet ynnō que quide dictio anyn

deriuatur nyn filius est. ynnon ergo quid aliud significat quam filium progenitum natum atq; ab solutum? quod deus filium habeat Salomon in prouerbiis testimonio est. Quis ascendit in celum atq; descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligauit aquas quasi in uestimēto? quis suscitauit omnes terminos ter re? quod nomen est eius? & nomen filii eius? si nosti. Audite insuper Isaiam ad deum ita cla mantem. Sanctus Sanctus Sanctus Dominus deus sabaoth. Ter sanctus trinitatem diuinarū significat personarum. Dominus in singulari uni cam dei substātiam. Plena est omnis terra glo ria eius. hoc adsumptionē hominis a uerbo dei factam significat. Nam ibidem Isaias deum in throno sub figura hominis collocat. Vt autem ostenderet uos misteria huiusmodi non satis in tellecturos adiungit de cecitate surditate per tinacia uestra multa/que narrauimus alias. Indu cit & alibi deum ita loquentem. Accedite ad me. Audite/hec a principio non in abscōdito lo cutus sum: ex tempore quo facta sunt ibi eram & nunc dominus deus misit me & spiritus eius. Ille ergo qui a principio. s. legis non est locutus in abscondito. s. quia palam in monte Sinai om nibus audiētibus. qui & illo tempore ibi erat ui

delicet ipse deus legis auctor nunc adeo mictitur idest filius deus genitus apatre deo naturā assummit humanā. Spiritus etiam dei hunc mictit/quoniam perspiritum sanctum facta est dei hominisq; coniūctio. Quilibet istorū qui mictunt necessario deus est/quando qui mictitur est deus. & quāuis deus unus sit aliqua tamen licet īcogitabilis distinctio. est iter eos qui mictūt atq; illum qui mictitᵉ. Quod autem qui hic inducitur tanq̄ loquens sit ipse deus patet per antecedentiam. Dicit enim. Ego primus & ego nouissimus manus mea fundauit terram patet etiam persequētia nam post omnia: que adduximus subditur. Hec dicit dominus redēptor tuus sāctus israel. Sed audire licet dauidem ita clamantem. Quo ibo aspiritu tuo? & afacie tua quo fugiam si adscendero incelum ibi es inquit bus uerbis spiritum dei ubiq; uult esse iudei autem & cristiani solum deum ubiq; esse uolunt Cōstat igitur spiritum illum non spirationem quandam extra deum sed spiritum sāctū deūq; existere/dequo inquit Iob. Spiritus dei fecit me & spiraculum omnipotentis uiuificauit me f cere autem hominem .i. animum atq; uiuificare solius dei offitium est preterea inuestris illis super genesim cōmentariis queritur quid

sit/ (Spiritus ille dei qui ferebatur super aquas/ Ac respōdet ibidē. Messiæ hic spūs est/ de quo apud Isaiam legitur & requiescet super eum spiritus domini spiritus sapientiæ & itellectus hec ibi. Ex quibus patet & spiritum illum deum esse & messiam esse deum/ Item in eisdem comentariis Rabi Simeon dicit/ Quid est illud quod in psalmo legitur. (Spiritu oris eius omnis uirtus eorum & respondetur/ hoc est inspirauit deus spiritum oris sui & creatus est mundus. Accedit ad hec q rabi Moises gerūdēsis exponens. In principio creauit deus celū & terrā/ iquit In principio .i. in sapientia que est principium principiorum. Atq; ideo in translatione ierosolimitana loco eius quod est (In principio) habetur (in sapientia (Quod autem in deo sit sapientia quedam a deo concepta ab æuo tāq proles Salomō propheta sic aperit/ sapientiam inducens ita loquētem. Audite quia de rebus magnis locutura sum. Deus possedit me initio uiarum suarum antequam quicquam faceret a principio ab eterno ordinata sum & ex antiquis antequam terra fieret/ non dum erant abyssi & ego iam concepta eram/ nec dum fontes aquarum eruperāt nec dum montes graui mole constiterant. ante omnes colles ego parturiebar. Adhuc terram non

fecerat & flumina & cardines orbis terre. Quan
do preparabat celos aderam quando certa lege
& giro uallabat abyssos. usq; ad eam partē cū
illo eram cuncta componens letabar autē corā
ipso in omni tempore. In iis patet quod sa
pientia huiusmodi ab æuo non modo (concepta
erat) sed & parturiebatur/immo tāꝙ absoluta
iam aderat & letabatur & tanquam suo quodā
pacto agenerante distincta. Cum illo erat &
cuncta componēs tanꝙ ipsa sit deus. Quæ qui
dem licet apatre gignatur semper tamen cum
patre simul extitit. Que enim sine motu fiunt
momento efficiuntur. talia uero dum fiūt iam
sunt/quemadmodum aer dum illuminatur iā
illuminatus ē & ueritas ratioq; rerū dum intel
ligitur/iam est intellecta. uerbum ergo ratioq;
ipsa dei quia & sine motu & itelligibili modo gi
gnitur/dum concipitur iam paritur. dum parit
simul adest simulq; cuucta componit. Anti
quissima apud patres uestros hec sententia fuit
Siquidem Moyses ait (Inprincipio creauit he
loym & cetera heloym plurale est/Singulare
enim eius est (heluel) (Creauit) singulare. nē
pe quia i una & simplici dei essentia est quidam
numerus personarum ideo Moyses & alii mul
ti hebreorū in solo deo hoc modo loquendi

usi sunt nomine quidem plurali & singulari uer bo atq; econuerso utentes. Significatur similis indeo numerus etiam ultimo Iosue libro(Nō poteris seruire domino quia deus sanctus ipse(hebraica ueritas habet(Quia heloym sancti ip se) Rursus Hieremias(Peruertistis uerba dei ui uētis domini exercituū dei nostri)hebraica ue ritas habet(heloym haym.i.deorum uiuētiū. Quod autem sequitur habet singulare. sicut & nos habemus/Iungitur nomen dei plurale uerbo plurali inregum libro secundo. (Que est gens ut populus israel: propter quam iuit deus ut redimeret sibi inpopulum). Veritas he braica dicit(Iuerunt heloym.i.dii Item ieccle siaste legitur(Quis est homo ut possit sequi regem factorem suum .hebraicus testus dicit. Quis est homo ut intret post regem qui iam fecerunt eum. Dauid cum deo ipsi dicit. Vnxit te deus deus tuus oleo letitiæ nonne dif ferentiam quandam ponit indeo inter eum qui ungitur & eum qui ungit immo eos qui ungūt Tetigit enim filium qui ungitur & patrem ac spiritum quando de ungētibus dixit. Deus de us. Quod autē deo ipsi loquatur patet ex pre cedētibs/predixit enim Sedes tua deus/Sed & quando dicit de domino deo suo. Dixit domi

105

nus domino meo sede adextris meis, non ne inter eum qui sedet ad dexterā & eum ꝓpe quē in sedet differētiam significat personalem? Quod autem duo isti in natura conueniant translatio caldea demonstrat/ dicit enim (Dixit dominus uerbo suo. Apparet etiam per illa que ineodē psalmo secūt̄. Exutero ante luciferū genuite .i. ante creaturas ex intima mea substantia & intrinsecus/ quod soli deo dei filio conuenit/ due tamen persone monstrantur etiam cum dicitur genuite Genitor namq; & genitus persona differunt. Quid ultra uagamur? Moyses rem ipsā declarat/ inquit enim Dixit deus faciamus hominem ad ymaginem & similitudinem nostrā Et subdit fecit deus hominem. in hac oratione bis deo singularem proprietatem attribuit/ bis quoq; pluralem ut efficacius declaret inunitate essentie esse numerum personarum/ hinc deus loquens admoysem ait. Ego sum deus patrum tuorū. Deus habraam deus Isaach deus Iacob. Primo unam dei substantiam esse designat/ deinde trina repetitione ternarium personarū numerum manifestat. Meminisse uero oportet q quamuis in humano artifice potentia/ sapientia uoluntas/ siue bonitas quodammodo differant nemo tamē ob huiusmdi differentiam dicit arti-

tifex ille fecerunt uel artifices illi fecit/quia tria illa personas non constituunt differentes. Illo lo autem deo & quasi semper sacre lictere cum sigulari plurale coniūgunt. quia ut scelicet in illo solo unica natura est ac tres persone/atq; in eo non modo sunt tres uires quemadmodum in artifice: sed tres etiam persone mirabili quodā pacto distincte in uicem & unitae.

Capitulum trigesimum secundum. Confirmatio passionis Messiæ contra iudeos ex iudaicis

DERIDETIS NOS RIDICVLI q messiam ob originalem culpam fuisse passurum existimemus quod autem passurus fuerit multa & grauia primo quidē rationibus/deinde ex mente tam prophetarum: q̃ interpretum uestrorum insupioribus sæpe monstrauimus/Sed scioquid uolebatis/deum uide licet sua quadam liberalitate uel clementia absq; passione messiæ delicta hominibus cōdonare. an obliti estis antiq; illius sententiæ? quæ apud doctores uestros semper quam plurimū ualuit. Quod deus omnia precipue humana duplici mensura gubernat misericordia s. & iustitia. (Vniuerse uie domini) inquit Dauid/ (misericordia & ueritas.i.iustitia Rursum. (Sāctum & terribile nomen eius). Mensuram qui

dem misericordiæ in sacris licteris significari ue
strí interpetres uolunt ubi dicitur. (Adonay.i.
dominus/mensuram uero iustitie ubi (eloym
.i. deus. Rabi ergo Iosue considerans nominis
utriusq; simul iuncti uirtutem apud. Moysem
dicētem. (Emisit adam dominus deus de orto
uoluptatis ad excolendam terram) inquit cum
mensura quadam iustitiæ atq; misericordie cre
auit deus adam/cum eadem dedit ei preceptū
cum eadem eiecit eum. hec Iosue quia uideli
cet non in expulsione solum: uerum etiam in
creatione & precepto moyses similiter geminat
(Dominus deus) Visus est autem deus increan
do adā iustitia quia nō aliter formauit eū: ꝙ cō
grueret tam eius idee que semper in deo est per
quam format: quam diuine bonitati cuius gra
tia format. Visus est rursus misericordia quia
nullis ade meritis precedentibus ei largitus est
uitam & reliqua bona/ Misericors in precipiēdo
fuit qui fructuū pene innumerabiliū usum abū
de cōcessit. Iustus insuper qui minis quibusdam
esum ligni scientie boni maliq; prohibuit. Par
enim erat ut homo lege aliqua esse se deo sub
rectum agnosceret atq; declararet. Deniq; iu
stus fuit quando post preuaricationem ex pulsi
one puniuit/sed etiam ualde misericors quādo

quidem finita quadam pena eum affecit/qui de
linquens indeum infinitum quodam modo infi
nite peccauerat. Nũquid ergo sub messia adam
genusq; humanũ eius prole creatori deo absq; il
lo misericordie iustitieq; uiculo/sola uidelicet
misericordia uultis cõciliari? absit. Memẽtote
eius quod i deuteronomio quotidie replicatis
(Dei perfecta sunt opera & omnes eius uie iudi
cia deus fidelis absq; ulla iniquitate/ rectus &
iustus est) Congruum igitur dei misericordie fu
it ut quandoq; sibi genus humanum cõciliaret/
congruum eius iustitie/ut satisfactio aliqua iter
cederet ac saltem messias pro ceteris satisface
ret de quo Isaias. (Omnes nos sicut oues errraui
mus & homo a uia sua errauit). i omnes homi
nes errauerunt quia pater omnium adam a uia
sua errauit. Subiungit de messia. (Et deus po
suit in eo iniquitatem omnium nostrum.
¶ Scio autem uos obicere hic ita solere. Ab
surdum est scelere summo quod in occidendo
messia a multis committitur dilui scelera homi
num arbitrari neq; unius passio peccatis omniũ
satisfacit neq; iustum est messiam innocentem
pro aliis nocentibu satisfacere/nos uero in hũc
modum breuiter respõdemus. Non homicida
rum scelere: sed messie uirtute in malis perferẽ

dis deleta sunt mala. Proinde in cristo patiente
maior caritas uirtusque fuit: quod unum uitiumque i
omnibus delinquentibus. Digniorque cristi uni
us uita: quam uita cunctorum. Quando ergo uitam
suam pro omnibus tradidit longe plus quam satis fu
erat / satisfecit. Satisfacere autem alter pro alte
ro potest / quod fieri quotidie i rebus ciuilibus
cernimus. in actibus enim exterioribus satisfactio
consistit / ad hos autem & instrumenta & amici
accipi possunt. Quoniam uero penitentia in ac
tu mentis uoluntatisque interiore uersatur / ad ip
sum met penitentia pertinet qui peccauit peni
tentia ergo delictorum afficiantur oportet qui
libet peccatores / ita deum messias pro quolibet
satisfecisse uidetur / Tunc Isaie illud impletur
(Vere langores nostros ipse tulit & dolores no
stros ipse portauit. attritus est propter scelera
nostra liuore eius sanati sumus.) Neque tamen
inpunes hinc abimus qui ab initio mūdi ad finē
ob peccatum illud originale in comoda multa
subimus incristo autem breuis passio fuit uir
tus & perfectio mira. felicitas sempiterna
Statuerat deus ab eterno messiā fore humani
generis redēptorē. redēptorē dico quia morti
fere culpe seruitute redimeret de quo Isaias.
(Veniet ad syon redemptor. Atque hec in mes

tia excellens dignitas est. quia quidem caruisset
nisi proprie carnis sacrificio maculas populi de
leuisset. Compertum habemus in sacris histori
is sanctos uiros semper oblatione sacrificiorum
preserti sāguinis aspsione deū placare / impetra
re ab eo dona. ab iminentibus periculis populū
liberare. leges diuinas sancire semel quot annis
peccata populi purgare consueuisse / quod quā
uis non legitime: tamen gentiles etiam sunt
imitati / Sed ad hebreos impresentia ueniamus
primum illud ingenesi legimus / ubi Noe post
illud cōmune diluuiū (Hedificauit altare domi
no iquo holocausta optulit) quam ob causam
placatus deus statuit ne ulterius diluuiū huius
modi mundo contigeret sequitur enim ibidem
(Odoratus est dominus odorem suauitatis &
ait dominus ad eum nequaquam ultra maledicam
terre propter hominem) Secundum etiam
ingenesi ubi abraā primū precepto dei ad sacrifi
candum filium suum promptus deinde a deo p
angelū prohibitus arietē deniq; obtulit deoq;
mactauit. Cuius uoluntatis & uictime causa iu
re iurādo interposito promisit abrahe deus sin
gulare donum. i. omnes gentes in suo semine
quecūq; uoluerint saluas fore. Tertiū in exo
do reperitur. Ibi enim aspersione sāguinis pasca

lis agni per postes liminaq; domorũ dei popu
lus acalamitate egyptia liberatur (Videbo) in
quit. (Sanguinem & transibo nec erit in uobis
plaga disperdens. Quartum quoq; in exodo. Il
lic Moyses aceptam adeo legem sancire uolẽs
super populum spargit sanguinem uictimarum
ut fedus hac ratione inter deum & homines cõ
firmetur Sic enim ibi legitur. (Moyses sump
tum sanguinem respexit in populum atq; ait.
Hic est sãguis foederis/quod pepigit dominus
uobiscum super omnibus his sermonibus)
Quintum in leuitico expiationis die tractatur
dequo ibi sic legit (In hac die expiatio erit atq;
mũdatio ab õibus peccatis uestris corã domino
mundabimini. Sũmus quippe sacerdos i trans
sãcta sanctorũ semel quot ãnis corã ppitiatorio
& sup propitiatoriũ sacrificiorũ sanguinem dif
fũdebat. Aq; hoc sãguine ex institutione diui
na populi sordes abstergebantur. ratio cõstitu
tionis huius illic huiusmodi assigãtur. (Quia
anima carnis in sanguine est & ego sanguinem il
lũ dedi uobis ut super altari meo expietis pro
animabus uestris quia sanguis pro anime placu
lo sit. Quinq; hec a nobis narrata ac etiam his
maiora complecti debuit purgatio liberatioq;
populi sub Messia. Merito igitur obtulit p

omnibus deo ꝓprii sanguinis sacrificium: cuius
quidem sanguinis aspersio tanq̄ ꝑfectissimum
sacrificium in omnibus sup̄ioribus sacrificiis qua
si signis portendebatur presertī ī oblatione Isaac
a patre facta & in pasca. Adde & ī puero ꝗ̄ omniū
circuncisione: Noluit autem diuina misericor
dia ut omnes homines ꝓ peccatis suis uitā cum
sanguine funderent. sed ut ꝓ cunctis unus sangui
nem spargeret: quem ob hoc preceteris exalta
uit. Que quidem asꝑsio quāuis ratione homici
daꝝ impia cedes fuerit: ratione tamen ꝓmpte
uoluntatis christi se ipsum libentissime offeren
tis / diuinum sacrificium fuisse cēsetur: Quod
quidem uos quot ānis imolatione pascalis agni
insignum uestre expiationis salutisq̄ significaba
tis / ac denīq̄ in pasca imolatione mansueti iesu
saluatoris est impletū / quod etiā quotidie ī eu
caristia quodamodo repetit̄. Sic ergo cristus ē
sacerdos in eternū semel seipsū deo sacrificās qui
solus mundare alios perfecte potuit cum neq̄
inmundus fuerit neq̄ sui ipsius mūdandi gratia
holocaustis īdiguerit quemadmodū ceteri āte
illum sacerdotes / qui non bestiarum sanguine
non inpuro non alieno: sed humano puro pro
prio humanas sordes familiaq̄ suam perfecte
purgauit / de iis diuine paulus apostolus in epi

109

stola ad hebreos. Quam obrem solutio pecca
torum decentior fuit passione cristi q̄ si deus
absoluta potentia ignouisset preter enim id q̄
ita fieri ad dei iustitiā & misericordiam/Rursus
ad ostendendam excellentissimam cristi uirtu
tem pertinebat. Ad humanam quoq; doctrinā
misteriū huiusmodi precceteris summe pere con
tulit exemplo uidelicet obedientie mansuetu
dinis. caritatis. magnanimitatis. fortitudinis.
mortalium contemptus desiderii eternorum.
Sic Isaie illud impletur. (Disciplina pacis no
stre super eum. Ille siquidē fecit ut pacem cū
deo atq; docuit ut inuicem haberemus. (Liuo
re eius sanati sumus) non solum uidelicet quia
pro nobis satisfecit: sed etiā quia doctrina nos
et exemplis instruxit.

(CAPITVLVM XXXIII. Confir
matio peccati originalis & ob hoc passionis
Messie ex iudaicis contra iudeos.

CVLPATIS sæpe nostram illam origi
nalem culpam/ut pote cui prophetas
uestros interpetrari nescitis. ab illis eni
nos hec didicimus. Isaias ad populum ita cla
mat. (Pater tuus primus peccauit & interpe
tres tui preuaricati sunt in me & cōtaminaui alt
ter prophanaui principes sanctos & dedi ad inte

ritum Iacob & israel iblasfemiā. Pater primus .s. Adam peccauit quando preceptum diuinū neglexit/Qua pp (principes Sancti.i.patriarche ceteriq; iusti ab eo descendētes (Contaminati.i.tan ꝙ ꝓphani adiuina uisione separati sūt quemadmodum contaminati at templo separabantur. Trāsiuit autem primi illius peccati pena in omnes descendentes ab adam/siquidem post delictum sic Ade conminatus est deus. (Maledicta terra in opere tuo. In labore conmedes) Ita etiam mulieri idolore paries filios Cum igitur in omēs pena illa trāsiuerit in omnes quoq; culpa trāsiuit. Non enim uerisimile est in cunctis hominibus tam diuturnam penā esse procul aculpa. Audite rursus quid apud Isaiam populo deus dicat. (Seruire me fecisti ī peccatis tuis/quia dominus deus ꝓ sceleribus serui populi expiī his serui formā accepit/nō poterat seruire deus in quantum deus/seruiuit igitur in quantum homo. fuit ergo messias deus & homo quod patet etiam per sequentia. Prebuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis) idest penas propter iniquitatem tuam. (Noli timere serue mi Iacob ego sum qui delebo peccata tua idest quamuis delictum tuum usq; adeo graue sit ut ab humana spetie sola expiari nequeat

Ego tamen deus & homo penitus expiabo.
De baptismo quoq; & spiritu sancto ita subdit
Effundam aquam super sitientem (Effundam
spiritum meum super semen tuum & benedic
tionē meam super stirpem tuam. forte etiam i
his significatur aqua / quam percussum cristi la
tus effudit & uite spiritus quem incruce pro no
bis emisit. Legite antiquorum uestrorum i ge
nesi comentaria in ea parte presertim ubi dicit
Moyses. (He sunt generationes celi & terre
cum crearentur. Reperietis ibi res omnes ab
initio pfectas omnino adeo creatas fuisse. Sed
post parētis primi peccatum statim omnes hu
manas presertim a sua perfectione degenerasse
neq; prius ad statum pristinum reuersuras: q̃ fi
lius phares uenerit. i. Messias: qui a phares
descendit. Ex quibus conicere potestis uitia pri
moꝝ inposteros fuisse translata: ac p Messiam
curanda. Sed aliter inprimo aduētu curauit. Cu
rabit aliter insecundo: Multi quoq; ex doctori
bus uestris pphetas sanctosq; ueteris testamen
ti patres ante messie aduentum ad inferos descē
dere arbitrantur: Quod quidem ex hec c pbant
q habrahe adeo in genesi dicit (TV ibis ad pa
tres tuos: exquo Rabi Rhabamon argumenta
tur: quia patres habrahe idola coluerunt / ut

apud Iosuem legitur. Habraham quando fuit ad illos ad inferos descendisse. Idem de Isac in genesi traditur. ¶ Defunctus est Isaac & mortuus & additus est ad populos suos. Idem ibidem de Iacob / Idem de dauide in libro regum tertio. ¶ Dormiuit Dauid cum patribus suis. de iis omnibus Rabi rhamon similiter argumentat: cum ad eorum loca mictantur qui fuerunt iniusti & idola coluerũt / Sed cristus morte sua sactos patres liberauit a morte s. licet a tenebris animorum / quod ita tetigit Sacharias. Tu autẽ in sanguine testamenti tui emisisti uinctos tuos de lacu ĩ quo non est aqua idest sãctos ex limbo loco arido s. licet luminis & gaudii uacuo. Nõ igitur cristianorũ iuẽtũ hoc est q̃ magnus messias laboribus suis passionibusq; animas patrum & succedentium ab inferis fuerit redem turus / Sed multi quoq; ex antiquis iudeis id cẽ suerunt precipue Rahamõ. quem dixi ac pretere a osuas hanna. habba iuda / qui in talmuticis disputationibus post multa ad id pertinentia etiam ad hoc propositum Osee illud adducũt ¶ De manu mortis liberabo eos. de morte reducam eos / Item illud Isaiæ ¶ Redempti a domino conuertentur ac uenient in syon cum laude & letitia sempiterna super capita eorũ. Syon

exponunt patriam celestem / & merito. Non
est enim interris laus & leticia sempiterna/
Cum his conuenit Rabi Moyses gerundensis
immo uero omnes iudei confitētur q patriar
che & sancti ante messiæ aduentum in paradisū
non intrant sed in eius suburbiis manēt / donec
ueniat filius phares idest cristus Dauidis filius
& hoc quidem propter peccatum Ade Et cū
hec ita sint non nulli tamen inter uos non satis
docti originalem culpam negant in succedētes
fuisse translatam atq; expiādam fuisse p christū
Quasi esse deceat tam diuturnam penam iom
nibus sine culpa. proinde cur Moyses in genesi
scribit post transgressionem Ade deum collo
casse cherubin atq; gladium flameum & uersa
tilem ad uiam ligni uite intercludendam nisi
ut significet p p similitudinem quandam & cul
pam aparentibus primis contractam cunctis
paradisi aditū intercludi. Meminisse debemus
igressum celestis regni tā arduum esse tā preti
osum ut non solum propriis quotidianisq; sin
gulorum peccatis: sed etiam communi toti
us nature humane uitio ab origine primorum
nascendo contracto possit ac debeat impediri
& quāuis sancti ante cristum uirtutis humane
uiribus seipsos a propriis peccatis liberarēt atq;

mundarent unde cruciari apud iferos non debebant: nullius tamen uirtus usq; adeo sufficiēs erat ut obstaculum illud quod in comuni culpa totius humane nature consistebat auferre ualeret ac paradisi aditum patefacere: Sed culpa obligatioq; huiusmodi passione christi comuniter dissoluta ē. DEVS. n. ut Isayas iquit. IN EO posuit peccatum omnium nostrum: pillū igitur celestis patrie portas aperuit. Hoc misterium Hyeremias ita significauit: Tibi peccauimus/expectatio isdrael/saluator in tempore tribulationis: Quare futurus es sicut colonus iterra: & quasi uiator declinans ad manēdum. Quare futurus es quasi uir uagus & quasi qui nō possit saluare: Tu autem in nobis es domine & nomen sanctum tuum inuocatum ē super nos ne dereliquas nos domine deus noster. Nō nulli iteruos iterrogāt cur cristus delēdo culpā nō deleuit penam illam. (In sudore uultus tui & in dolore paries filios) & similia: ut uidelicet his stimulis quotidie agnoscamus quam pessimum fuit atq; est dei mandata contempnere atq; exercitatione moralium uirtutum ad beatitudinem consequendam magis proficiamus. accedit quod redēptio. uictoria libertas. affluētia pax que promissa fuerunt nobis messiæ tem

pore fore ad spiritalia pertinebant/que ad be aticudinem conferunt non ad corporalia que uel non conferunt uel impediunt. Sic pas sione uera q; cristi fide originale illud peccatū ablatum fuit/quātum uidelicet ad culpam spec tat/que beatitudinem ultimam impedit. labo riosa uero illa relicta suunt que non modo nō impediūt: sed conducunt. Sed obicitis Ezechie lis illud. (Filius nō portabit patris iniquitatē Nos autē sic exsponimus. filiū uidelicet prop ter peccatum patris nō puniri si penitus culpe expers fuerit. Omnes autem prime illius cul pe participes nascebantur/Sicut enim quotidi ana uitia a patre in filium imitatione sic primū transit origine. Neq; mirandum est quod pri mi parētis uitium in posteros transiuerit. Quo tidie namq; in pueris tam auorum: ꝙ genitorꝝ gestus. affectus mores agnoscimus/sic natura cōparatum est ut corpus & anima ꝓportione quadam harmonica congruant atq; in uno esse conueniant motusq; corporis in animam quodā modo anime in corpus facile & uehementissime penetrent. Nō educitur anima filii/uel a corpo re patris/uel anima sed corpus tale & cū tali qua dam ꝓcliuitate a tali quodam corpore genito rum. Sic uuas acerbas comederunt patres ac

dētes filiorū obstupuerūt / procliuitatis illius anima ob cognationem quandam affectum q̃ erga corpus proprium particeps. quodāmodo redditur presertim secundum uim eius inferiorem / que corpori propinquat multumq; consentit. Deinde uis superior anime naturali quodam amore inferiori sæpe obsequitur ferme sicut illa corpori / obsequit̃ inquam quasi similiter: sed non eque. Motus autem qui in anima actio ē fit ī corpore passio. qui incorpore passio fit in animo sensus atq; compassio. Affectio que in corpore pena culpe est in anima culpa Obicitis preterea hunc immō ~~dicitur~~ macula per originem agenitore contracta cum in prole non sit uoluntaria non est peccatum / immo peccatum est cum sit obliquitas quedam a recto declinans & ad finem consequendum inepta quemadmodum defectus in claudo. Peccatum est inquam nō tam proprie naturæ quam comunis / uoluntarium autem quodāmodo fit in prole inquātum libenter procliuitatem huiusmodi sequitur / uoluntarium est insuper non tam uolūtate prolis propria: q̃ uolumtate ipsius Ade qui generationis motione ōnes qui ex eius stirpe pululant quodāmodo mouet non aliter q̃ anime unius uoluntas membra corporis ad

115

actū plurima moueat. Iccirco quemadmodū pedis motus nō uoluntate pedis ppria: sed cō muni anime uolūtate / que primo membra mo uet / dicitur uoluntarius / similiterq; capitis ma nus pmotus & reliquorum sic obliqui as illa ho minum naturalis ppter uoluntatem ac de quodā modo omnes mouentis potius: q̄ ppter ppri am uoluntaria iudicatur. ¶ Sunt iteruos qui cōtra nos hac ratione argumētentur. Si pecca tum a primis parētibus ideo i nos transfusum ē quoniam ieis fuimus ab eis q; naturam humanā accepimus / eodem pacto singula peccata singu lorum pgenitorū ab initio mundi usq; ad nos ne cessario nascentibus nobis iserereīt. Respondēt ad hec nostri theologi nullum uitium uel parē tis primi / uel ceterorum i nascentes necessario traduci: preter primum: Homo namq; idem secum non numero idiuiduoq; sed spetie gene rat. Atq; icirco que ad ppriam cuiq; psonam pprie pertinent: filiis ab origine non traduntur sed que ad spetiem adtinent. Nō enim musi cus philosophusq; musicū generat uel philoso phū: homo tamen uidēs audiēs bipes: nisi quid impediuerit: hominem bipedem generat uidē di audiendiq; compotem. uitium uero primū spetiei humane naturalis captus euasit / Cetera

ad uẽtitia sũt siũtq; ꝓpria singulorũ Scio uos hic obicere solere Ade peccatum quia exactu proprio liberi arbitrii ꝓcessit ad ꝑsonam propriam potius: q̃ ad spetiem pertinuisse Ad hoc ex Teologorum nostrorum mẽte ita respondeo. Ad personam cuiusq; duobus modis aliquid pertinet uel secũdum ipsam uel quodam gratie munere. Similiter ad naturam dupliciter potest aliquid adtinere. uel secũdum ipsam uidelicet. q ex nature principiis helemẽtisq; ꝓfluit uel super naturalis gratie dono. Originalem iustitiam humana natura non ex interioribus pricipiis eius habuit ab initio: sed gratie diuine dono / quod ab origine toti nature humane in primo parente traditur fuisse collatum. Donũ huiusmodi ille ob primi delicti culpã amisit. Itaq; sicut originalis illa iustitia nisi ille deliquisset una cum propagatione nature fuisset in posteris conseruata ita opposita quedam peruersitas & obliquitas in successore cum natura traducitur / Iccirco uitium huiusmodi nature potius euasit: q̃ persone. cetera uitia uel Ade uel aliorum naturam quidem non quantum ad id quod nature est. sed quantum ad id quod ẽ persone: deprauãt. Ideo in filios & nepotes nõ necessario diffunduntur. Quid ergo nobis cri

sti passio cōtulit: obstaculum culpe origiralis auferēdo paradisi aditum patefecit/ quem ante illum ingredi homines sancti non poterant Numquid si Adam nō deliquisset tā ipse quam ceteri iusti beati fuissent: paradisum profecto possedissent: sed terrenum. Celestis autem paradisi aduētus dei sub cristi persona nos compotes reddidit. Vnde plus lucri in uirtute cristi fuit: ꝙ in Ade uitio dampni. Vitium Ade secūdum se cruciatum nobis quidem nō attulit inferorum: sed abstulit paradisū dumtaxat terrenum. cristi uirtus ab inferis tuetur/ paradisum celestem largitur. Hinc Paulus apostolus. Vbi abūdauit peccatū sup abūdauit & gratia. Obmicto minora illa. q per cristum diabolus pⁱnceps olim mūdi huius idest hominū mundanorū eiectus est foras/ nō ulterius p ydolatriā nos deludit/ non tot gentium tam acriter ut solebat animos & corpora uexat/ nisi interdum certi finis gratia permictatur adeo per fidem messiæ qui iam uenit diabolo nos resistimus persidem messie uenturi sancti ante cristum diabolo restiterunt. Nullus tamen tūc illius manus sic euadere poterat ut cuisdam inferni idest lymbi deuitaret ingressum/ quod ita cecinit Dauid. ¶ Quis est homo qui uiuet & non uidebit mor

Vide alias diligentius differentiam.

tem & liberabit animam suam de manu inferni
Cõtra id uenenũ atq; similia/uirtus/passio/mi
steria/doctrina/exẽplar/fides christi abunde no
bis remedia prebent: Preceteris baptismus iuir
tute spiritus sancti fideiq; christi culpam illam
obligationemq; inanimo eius: qui baptismo la
uatur dissoluit: ꝓcliuitatem uero nature cor
poris insitam nõ extirpat. Spiritus. n. & spirita
le mysterium nõ corpus sed spiritum uolunta
temq; ꝓprie respicit: hinc fit ut qui ex baptiza
ti corpore generantur quia nascuntur inmundi
baptismo ipsi quoq; egentes cogant̃ singuli co
tidie a christi misterio donũ purificatiõis agno
scere. perinde ac tritici granum quod & si arte
mundatum est: grana tamen in mũda generat
ita ut arte rursus indigeãt. Ars enim induidui
proprietatẽ potius ꝙ spetiei naturam uimq; ge
nerãndi mundauerat.

CAPITVLVM XXXIIII. Proba
tio quod testamenti ueteris cerimonie merito
cõsumpte consumateq; sunt aduenientе nouo
ex iudaicis contra iudeos.

SI VETERIS testamẽti regnum ꝓphe
tia. sacerdotiũ sacrificiũ tempore messie
regis sacerdotisq; eterni finisq; prophera
rũ nouo quodam testamento introducto aufer

ri ex institutione diuina sicut alias ostendimus debuerūt multo magis minute ille cerimonie in quibus parum momenti erat iure euanuerūt quod ex non nullis prophetarum uaticiniis alias declaraui. Ille siquidem non aliter res christianas cerimoniasq; quam prophetie prenūtiabāt consumatis tandē oraculis prophetarū merito consumpte sunt cerimonie/ Vos tamen adhuc eas mordicus tenetis iudei pre ceteris pertinaces illud moysis in deuteronomio cōtra nos adducētes/ (Et nūc israel audi precepta & iudicia que ego doceo te ut faciens ea uiuas/ & ingrediens possideas terram quam dominus deus patrum nostrorum daturus est nobis. Non addetis ad uerbum quod uobis loquor neq; auferetis ex eo. Consideranda hec uerba sunt diligenter/ Moyses ad subiectum sibi gregem loquitur dicit enim (israel audi non dixit. (Non addatur uel minuatur ab ullo: sed non addetis uos neque auferetis. Abstulit igitur subiecto gregi mutandi potestatem: deo uero qui supra Moysē est uel egregio nuntio qui adeo mutādi habuerit potestatem nō abstulit. Aduersum pertinaciam uestram Hieremias ita reclamat. Ecce dies uenient dicit dominus & feriam aliter consumabo domui israel & domui iuda fedus aliter

teſtamentum nouum/non ſecundum teſtame
tum aliter pactum quod diſpoſui aliter pepigi
patribus eorum indie qua aprehẽdi manum eo
rum ut educerem eos de terra egypti/pactum
quod irritum fecerunt. aliter quoniam ipſi non
permanſerunt inteſtamento meo & ego negle
xi eos aliter abbhominatus ſum dicit dominus.
Sed hoc erit teſtamntum aliter pactum quod
conſtituam cum domo iſrahel poſt dies illos di
cit dominus dabo legem meam in mentem ali
ter in uiſceribus eorum & in corde eorũ ſcribam
eam & uidebo eos & ero eis in deũ & ipſi erunt
mihi in plebem. Et non docebit unusquiſque
proximum ſuum & unuſquiſq; fratrem ſuum di
cens/cognoſce dominum quoniam omnes ſci
ent me ſilicet unicũ eſſe deum & ſequitur a ma
iore uſque admin[o]rem quia propitius ero ini
quitatibus eorum & peccatorum illorum iam
non recordabor: In iis promictit deus aliquan
do ſe nouum pactum teſtamẽtumq; diſpoſitu
rum nouam traditurũ legem differentem ab
illa quam dederat Moyſi poſtq̃ iudeos ab
egiptiis liberauerat inſcripturum eam nõ tabu
lis amplius ſed mentibus hominum quaſi pri
ma illa deleri potuerit: nõ ſecunda. Ac ceri
monie ueteres nouo teſtamento introducto

116

secundum spiritalem intelligentiam seruari de
buerint. Certe ut Paulus apostolus ait quan
do pphbeta dicit pactū testamētū ꝑ nouū signi
ficat alterum consenescere atq; deficere posse
Sed quando hec fuerunt? quando impletum ē
illud (Videbo eos & ero illis indeum Videt se
per deus homines intellectu. Sed oculis insu
per uidit cum asumpsit hominem/hominem
inquam/qui hominibusre uera deus habitus ē
De quo Dauid (Videbitur deus deorum insy
on. Et Sacharias Tu es deus: & inte est deus
nec est absq; te deus. Ex quibus ostēditur mes
siæ noui testamenti pactiq; cōditons diuinitas
significatur etiam diuinarum distinctio persona
rum. (Sed ne quis turbetur quod iuariis trās
lationibus uaria uocabula sint alibi pactum ali
bi testamētum/Sciendū ē uocabulum hoc ab
Hieremia introduci silicet Berith/quod legē
pactum.fedus testamentum eq; significat. no
uam nō non legem messiæ legem intelligi uestri
interpetres confitentur. Vnde doctores talmu
tici legem messiæ aiunt excellentiorem fore
mosaica. legite horum comentariola insalomo
nis ecclesiastem. hec ibi reperietis. Omnis
lex presentis seculi uanitas quedam est adfutu
ri seculi legem idest ad legem messiæ: Nam

in sequẽtibus sic res declarat᷑. Omnis lex quã quis in hoc seculo discit / uanum quiddam ẽ si ad messie legem cõferatur hec ibi. Videtis ergo legem Messie esse a lege Moysis differentẽ cerimoniasq; mosaycas in messie conspectu penitus euanescere. Vana uero Moysis lex appellatur non absolute: sed ad christi legem: ceteris.n.prestantior ẽ: Sed cur uana? quia poliles uirtutes tantum humanum genus nõ ad celestis beatitudinis finem sed uiam dum taxat dirigere potest: Christiana p purgatorias purgatiq; animi uirtutes ad exemplares uirtutes celestem q; felicitatem pfecte pducit: nõ.n.dat᷑ pfecta felicitas nisi animis perfecte purgatis hoc nõ mosayca: sed christiana lex efficit. Preparatio igitur quedam ẽ mosaica lex ad christi legẽ quasi formam habitumq; perfectum. Cũ uero quis possidet habitum preparatione nõ indiget. Quod autem sub Moysi lege sancti paradisum nõ ingrediantur: sed messie legem gratiãq; expectẽt uos ut in superiobus diximus confitemini ob hoc: ut arbitror. Moyses legẽ suam seruantibus premia solum tẽporalia polli cetur. Non enim potest ea doctrina ad maius aliquid aspirare. ¶ Moyses in deuteronomio rem omnẽ sic apit. Prophetam suscitabo eis de

medio fratrum suorum similem tui & ponã uer
ba mea in ore eius loquẽt q; ad eos omnia quæ
precepero illi. Siquis autem uerba eius que lo
quetur in nomine meo audire noluerit ego ul
tor existam. Non ne uidetis deum ꝓphetam
quẽdam preter Moysem in populo uestro cre
aturum fuisse & daturum ei condẽdarum ab ini
tio legum auctoritatem. hinc mutare omnia
ꝓ arbitrio licet mutare inquam imaginẽ in sub
stãtiam ut inpfecta pficiat. Vos ei credere om
niã nõ minus q̃ Moysi diuino iussu debetis/ &
quia neq; omnes neq; omnia credidistis ut mi
natus est deus exterminati estis. Nõ fingãt ara
bes maumethem regẽ immo tyrãnũ fuisse talẽ
cuius lex nõ coartauit mosaicam ex se ualde li
beram: sed nimiũ relaxauit/cui neque tempus
neq; locus neq; ulla prophetarum dicta con
ueniũt. Sed quo nam pacto potuit Maume
thes esse ꝓpheta ille supremus ex iudeorum
populo suscitandus? Cum ipse in alcorano con
fiteatur Iesum nazarenum ultimum hebreoꝝ
sũmumq; fuisse ꝓphetam. Iudei quõdam pre
ferti africanis his Moysi suerbis admoniti mes
siam expectabãt nouarum legum cõditorem
Sed rabi moyses scripsit ad illos nõ promicti
adeo ꝓphetam legum cõditorem. sed solum

presagum futurorum. Volebat inquit deus a iudeis auguria quibus utebātur cananei fugare hinc eis dicebat. (Gētes iste quarum possidebis terram augures & diuinos audiūt. tu autem a domino deo tuo aliter institutus es .s. ut non per auguria: sed per prophetas a deo missos futura prenoscas ideo subdit (prophetam de gēte tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi dominus deus tuus ipsum audies. hec rabi Moyses ad africanos nos etiam affirmamus/ hec Moysis uerba nō aliter exponēda esse: quam africanis Rabi Moyses exposuerit. Sed cōsideramus magnū Moysē i eodē deuteronomii capitulo i sequētibus ita loquētem. Vt petisti a domino deo tuo in oreb quādo cōtio cōgregata ē atque dixisti. Vltra nō audiam uocē domini dei mei & ignem hunc maximū āplius nō uidebo/ ne moriar & ait dominus: mihi bene omnia sūt locuti: prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similē tui & ponā uerba mea i ore eius loquetur que a deo s omnia que precepero illi. Siquis autem uerba que loquetur audire noluerit: ego ulter existā. Videtis ne populū quādo i monte oreb tradita lex fuit: igni ceterisque horribilibus signis fuisse perterritum. Rogatum deinde deū ne ulterius eo pacto ad populū loqueretur. Vn

de promisit deus alias se absq3 ullo terrore per prophetam quemdam: qui uerus homo foret qualis Moyses legem pupulo traditurum in superioribus ergo capituli uerbis Moyses de ꝓpheta futurorum precone quales multi fuerũt insequentibus autem de propheta legum con ditore qualem Ihesum nazarenum fuisse uo lumus loquitur.

¶ Sed turbat uos nimium scio: quod iussit Moyses sẽp eius mãdata seruari. Memẽtote a grãmaticis uestris tractari ditiones ad sẽpiter nũ ꝑtinẽtes dupplices esse alias adsẽpiternum absolute. alias adsempiternũ cum quadã con dictione referri Inprimo genere ẽ. Cela & ubi apud nos psalmus dicit. insecula seculorũ lau dabũt te apud hebreos est: Cela. est etiam in eo genere: Necali atq3 ubi psalmus grece & la tine dicit. uiuet ineternum hebraice sonat. ne cali: Insecũdo genere hebraice ẽ halã latine se culũ hocpacto ideuteronomio deseruo ẽptitio dicitur: Erit tibi seruus holam. i. inseculũ, in seculum inquam uite tue uel serui non ultra: unde seculũ ibi nõ totam rerum sed huius uel illius hominis durationem significat. Moyses autem ubi cerimonias seruari iubet circa sabba tum pasca pentecostẽ festumq3 tabernaculoꝝ

expiationis diem atq; similia numquam illis di
tionibus: que absoluta eternitatem significant
utit. Sed. HOLAM. dum taxat: quod cer
tū significat seculum. i. totum seculum ueteris
testamenti donec testamentum nouum per
messiam constituat & cerimonie ueteres dū ui
debuntur arescere reuirescāt & inouis cōsumen
t potiusq; cōsumātur. Sic yhesus noster iple
uit legem. quādo que fuerant impfecta pfecit
Atq; hec ipsa legis christiane pfectio declarat
ipsam mosaycarum constitutionum finē terminū
q; durationis extremum existere quod p Hye
remiā predixerat ut diximus deus legē nouam
pmictens a Mosayca differētē: ¶ Siquis au
tē qua inre pfectior noua sit. quam uetus inqui
rat. consideret quinq; precipuas q̄tum ab ppo
situ spectat noue. i. christiane legis excellētias
esse: Prima ē: lex Mosaica intabulis lapideis
corruptibilibusq; tradita fuit. lex noua erat ut
Hyeremias ait. cordibus & mentibus iurēda:
Quod quidē significat nouā hanc disciplinam
magis spiritalem esse: adde & eternam quoniā
naturalis legis istar eternis mentibus inprimit
in eternum. Vetus autem temporali subiecto
data fuit ad tempus. Secunda uetus illa consti
tutio preter illa que ad legem ptinent naturalē

solũm gentem isdrabeliticam cui data ẽ obli
gauit: hinc psalmus de eo dicit (ANNVN
TIANS VERBVM suũ Iacob iustitias &
iudicia sua isdrael. Nõ fecit taliter omni natio
ni & iudicia sua nõ manifestauit eis: Lex autẽ
noua non aliter q̃ naturalis omnes astringit.
Quaꝓpter Isayas de Messia eiusq; doctrina
sic inquit. DONEC ponam interra iudicium
& legem eius insule expectabũt. Tertia prisca
decreta his exceptis que ad naturale ius ꝑtinet
etiam subiectum populũ non ubiq;: sed inso
la promissionis regione alligasse dicũtur/quod
ita deuteronomii uerba declarant. (Scitis q̃ do
cuerim uos precepta atq; iustitias sicut mã
dauit michi dominus deus meus ut faciatis
ea interra quam possessuri estis/Rursus Mi
chiq; mãdauit eodem tempore ut docerẽ uos
cerimonias/ & iudicia que facere deberetis ĩ ter
ra/quam possessuri estis. Iterũ. (Tu uero hic
sta mecum & loquar tibi omnia mãdata & ceri
monias atq; iudicia/quæ docebis eos. ut faciant
ea interra: quam dabo eis in possessionẽ. Mes
sie autẽ iura non minus quã naturalia ubiq; sũt
obseruãda. Igitur apud Malachiam deus quã
doq; uetera reprobat sacrificia. (Non ẽ mihi
uolũtas in uobis dicit dominus exercituum &

munus nō suscipiam de manu uestra: Deinde subdit: ABORTV enim solis usq; ad occa sum magnum est nomen meū in gētibus & iom ni loco sacrificatur & offertur nomini meo o blatio munda. Sacra igitur que in ueteri lege i solis terre promissionis templis & tabernaculis celebrari licebat quādoq; scilicet sub messia ubi q; deo grata futura erāt. Quarta lex uetus sola corporalia tēporaliaq; bona pollicetur & mala minatur ut in leuitico & alibi sepe patet. noua spiritalia & eterna. Quinta uetus ciuiles uirtu tes comunesq; dum taxat inducit: quibus per turbationes amputat: Noua purgatorias ani miq; purgati: quibus affectus extirpat & obli uioni tanquam tamquam igni tradit fomites uitiorum. Sed cur istud quia deus rudem adhuc populū sicuti par erat leuioribus disciplinis e rudire ac manifestioribusq; tam bonis quā ma lis mouere statuerat. Quod etiam rabi Moy ses egiptius in comentariis libri canhedrim cōsti tet. At uero tempore christi populi iam eru ditiores euaserant. Tunc ut Isayas inquit: RE pleta ē terra scientia domini sicut aqua maris cooperientis: Tunc igit deus ueric r bus pre miis exactioribusq; īstitutis genus humanū p uocauit atq; formauit merito igitur accedēte

lege noua tanquam forma: uetus ueluti prepa
ratio uel abit uel transit innocuam implet q;
i noua: Quod quidem omnino tacere nõ po
tuit Rabi Moyses in deuteronomio ubi mundi
etatem i secula duo distribuit. seculũ uidelicet
presens/seculũ ue Messie. Ac talmutici iter
petres sicut alias diximus seculũ presẽs & futu
rũ legis & Messie secula esse uolũt/uanamq; se
culi huius lege: ad Messie legem esse fatet:
quasi in seculo legem christi seculũ lex q; uetus
finiatur atq; expleatur.

DISTINCTIO preceptorum Moysis

MOISIS precepta precipua [illegible]a sũt/que in
decalogo cõtinẽtur. Data enim adeo sũt absq;
medio in tabulis lapideis populo uniuerso/de
inde tãquam perpetua in arca testamenti in sãc
to sãctorum inclusa. Cetera uero minutiora sũt
ac data per Moysem & ab eo cartis inscriptam
atq; extra sãctorũ sãctum posita inter hec au
tẽ alia simpliciter moralia sũt & quia nature le
gem imitantur sempiterna sũt ferme sicut pre
cipua. alia ad iudicia pertinẽt/que inequitatis ar
bitrio posita prout rerum usus exigit: uariãtur
Alia rursus ad cerimonias/que quidẽ parui mo
mẽti sũt/Nam tãq̃ figure quedam pythagori
corum simbulorum instar ad aliud portẽdẽdũ

significandumq; referũtur. Qui enim aporco
abstinere iubetur porci uitam uitare iubet. Et
qui sistere corpus i sabato sistere mẽtem i cõtẽ
plando. Hec & similia ad significatũ effectũq;
suũ p cristum redacta fuerũt. Sacrificare igitur
deo· & q fur ablatum restituat & similia ad ius
naturale ptinẽt atq; morale. Ideo sẽp seruãda
mãdãt sacrificare autem hoc pacto & die aut
illo talia siue talia. rursus restituere quaduplũ
aut duplum & similia uel cermonialia uel
iudicialia sunt. mutariq; potuerunt ac debuerũt
pro ut locis temporibus psonisq; cõgruit. in re
bus huiusmodi non solum sub cristo mutatio
cõtigit & iure cõtigit uerum etiã apud priscos
inpri ma enim etate ex institutione diuina non
licuit hominibus uesci nisi plãtis sicuti nos gene
sis docet. Insecũda tamẽ etate post illam mun
di illuuionem cõcedẽte deo uesci animalibus
licuit quod etiã inegnesi declarat. unde apud
uos inlibro ueresiht Rabba uidelicet inconmẽ
tarris ingenesim dum exponitur illud psalmi.
Dominus sol uit cõpeditos ita dicitur Omnis
bestia que in hoc seculo uidelicet seculo legis
habetur inmunda adeo infuturoseculo. s. mes
sie fiet munda quemadmodum munde fuerũt
filiis Noe bestie que prioribus mũde nõ fuerãt

Et sicut deus concessit ātiquioribus solūmodo
plātas tanq̄ mūdas & filiis Noe deinde omne
animal tamquam mūdum sic iseculo futuro
deus concedet quicquid ante ꝓhibuit / nec ibi
Ex iis patet i messie seculo minutiora illa secu
li ueteris instituta tanq̄ inania iam & super ua
cua soluenda fuisse. Numquid adhec o iudei
plures adhuc testes exigitis. quamuis non ne
cessarii sint quosdam tamen emultis qui sup
sunt adducam.

¶ MALACHIAS Testamētū meum erit
cum eo uite & pacis & dedi ei ut timore me ti
meret & afacie nominis mei uereretur. Lex
ueritatis erit inore eius. In pace dirigens ambu
labit mecum & multos ab iniquitate cōuertet
quoniam labia sacerdotis custodiēt sciētiā &
legem inquirent deore eius / quoniam angelus
domini omnipotētis ē. In iis deus Messie pro
mictit denuo testamētum suū. testamētū inq̄
pacis iter deum hominesq; cōciliāde ex quo ui
ta hominum prouenit / uitam rursus illi ꝓmic
tit mitem & quasi timidam: sacerdotiū quoq;
& quod non ui & armis sed pace & sciētia cō
uertet homines nō oēs sed multos. Iterū quod
legē ab eo homines nouā accipiēt / Cui autem
hec omnia nisi yhesu nazareno conueniunt:

NAVM exterminabo sculptilia & confla tilia ponam sepulturam tuam quia ecce uelo ces sup mõtes pedes euangelizantis & annun tiantis pacem. Celebra Iuda dies tuos festos Redde uota tua: quia iam non adicient ultra ut transeant iuetustatem: Consumatũẽ/cõsũp tum ẽ/ablatum ẽ: Ascendit qui insufflat ĩfaciẽ tuam eripiens te extribulatione. Hic aperte in aduentu Messie portẽdit idolorum casum/consu mationem pphetiarum ac ueteris testamenti cõ sumptionem priscarum cerimoniarum: ablationem regni iudaici. predicationẽ euangelice pacis/as censionem christi: spiritus sancti afflationem liberationem deniq3 atribulatione. s. inferorum.

MICHEAS. Exibit lex de syõ & sermo domini deierusalẽ: & iudicabit inter populos plurimos & reuĩcet & diriget ualidas nationes usq3 inlonginquum: p hec significatũ fuit Mes siã nouam doctrinam legemq3 ultra Mosaycã addu cturũ. que nõ exsinay ut illa uetus: sed exsyõ pcederet. neq3 solos iudeos instrueret sicut illa. uerum sermone predicantiũ aposto lorum passim ppagaretur/ac ualidarum nationũ instituta deleret

ISAIAS Hec dicit dominus uiris: Iuda qui habitãt in hierusalem: Reuocate inter uos

122

nouitatem & ne seminaueritis in spinis. Circum
cidite uos domino deo uestro & circumci
dite preputium cordis uestri ne exeat ira mea
sicut ignis & nō sit qui extiguat.

MOISES In nouissimis diebus circūcidet
dominus cor uestrum ad dominum deum tuū
amandum.

IESVS NAVE qui Iesu cristi figuram
preferebat: ait. Dixit dominus ad Iesum. fac
tibi cultellos petrinos nimis acutos & sede &
circumcide secūdo filios israel. s. cordis circum
cisione. His tribus oraculis ostēsum fuit corpo
ralem circumcisionem in spiritalem sub cristo
fore mutādam. Illi extremam pelliculam atti
gebāt. hic uniuersum purgat & lauat. Ergo
quid optet pueros post Iesū octauadie sāguinē
fūdere? parcite filiolis ue[s]tris iudei tā crudeles
q̄ superstitiosi. parcite filiolis statim natis. Ie
sus olim circumcisus totus pro omnibus sāgui
nē semel fudit quod si circūcisio cerimoniarū
prima stabilis futura nō erat / nō enim ab initio
sed sub habraā est instituta & sine illa quādoq3
iustus esse quilibet potuit multo minus relique
ergo Quid sabata obseruatis ulterius? dies pro
fecto uobis dominicus sub sabato quondam
figurabatur. Quid uictimas adhuc temporales

sacrificatis? ille omnes ieterna uictima Iesu finē ha buisse uidetur / quid sacerdotes pristinos ura stra quotidie restituitis? qui tāquam minimi Ie sum sacerdotem preferebāt eternū. Ille ille ē sacerdos in eternum uerus secūdum ordinē melchisedech. Quid denique regem ulterius expectatis? Regnum illud uestrū olim tempo rale in eternum regem cristum est trāslatum Et cum dixistis uel legistis o miseri. Iesus na zarenus rex iudeorum tūc morietem hominē uiuētem deum regem unicum ultimum ppe tuum accepistis / Quod quidem Moyses uel ter uobis significauerat / Quādo ritum cōstitu endi pontificis tradens per unguenti cuiusdam mistici sacramētum eum cristum nominauit. Rursū quādo regem sibi successorem constitu ens Iesum cognominauit eum qui prius auses fuerat nominatus. Ita igitur pergemina hec ap pellationtionis inditia in altero pontificii in al tero regni exprimuntur insignia & Iesus chri stus tanquam qui rex & pontifex esset pariter nominatus.

CAPITVLVM XXXV De auctori tate doctrine christiane

DOCTRINAM christi multa cōfirmāt Primum quidē sybillarum prophetha

rumq; predictiones/Dein de sāctitas & miracu
la christi & cristianorū. Accedit illa supra mo
dum mira profūditas & maiestas/que in sobrio
eorum stilo perspicitur/qui antea rudes pisca
toresq; fuerāt. Petri presertim Iacobi & Iohā
nis. atq; ut de Paulo taceam qui & si ante con
uersionē homo doctissimus erat: surgit tamen
post in suis Epistolis admodum super hominē
Quid Petri Epistolis angustius? Quid uenera
bilius Epistola Iacobi atq; iude? Quid de Ioā
nis apocalypsi dicemus? qui liber celestem pre
fert faciem totq; habet sacramenta quot uer
ba/Quid de huius epistolis? quibus inest absq;
uerborum fuco nectarea dulcedo sensusq; diui
nus/Euāgelium eius uidetur dei manibus scrip
tum esse nō hominis/quod cum legeret Ame
lius platonicus per Iouem iurauit uirum illum
barbarum.i. iudeum breuiter comprehēdisse:
que de ratione diuina principio dispositioneq;
rerum. Plato & Heraclitus disputauerūt. Sim
plicianus ait Platonicum quendam audisse di
cētem euāgelii huius prohemium ubiq; in tem
plorum apicibus licteris aureis scribēdum esse
deniq; omnes tales oratione quales uita fue
rūt. Sicut.n. in cōuersatione mitissimi i pericū
lis autem & laboribus fortissimi & cōstātissimi

uta inloquēdo humillimi pariter & excelsi con
aūctiones huiusmodi philosofi supra naturam
esse cēsēt. Sic ergo rusticos illos & piscatores
magister eorum christus quod promiserat pi
scatores hominum reddidit. quod he mirabile
ē eos post ascēsionem suam incelum adhuc ru
des ecelo subito quodam afflatu mirifice do
cuit/usq; adeo ut statim coram omni populo
omnibus linguis doctrinisq; pollerent. Cuius
rei signum est/ q ipsi doctos plurimos docue
runt/multiq; sapiētia excellētes colla sua ec
iugo libētissime subiecerūt. Hierotheus & Di
onisius Areopagita & Iustinus/platonici quo
scripta oi sapiētia plena sunt crucē christi una
cum apostolis subiere: Pantenus preterea sto
icus: Quadratus: Agrippa. Aristides: Lucas
Marcusq; philosophi Tenas: & Appollo le
gis iudaice peritissimi. Quid desapiente Igna
tio christi discipulo antiochie episcopo dicam
qui dum romā uinctus deuorādus bestiis duce
ret: in ipso itin ere demartyrio doctrinaq; chri
stiana multas scripsit epistolas ad ephesies. ad
Magnesios. ad Traces Smirneos. Philadelphi
os ad Policarpum atq; Romanos & inepistola
ad romanos inquit. Ex syria romam usque pu
gno bestiis deuorādus. Interea nocte dieq; liga

tus pugno cum decē leopardis idest militibus qui me custodiunt/quibus & cum benefecerim peiores fiūt. Iniquitas autem eorū mea doctrina sed nō idcirco iustificatus sum. Vtinam fruar bestiis/que mihi sūt preparate/quas & oro prōtas mihi esse ad interitum & allici ad cōmedendum/ne sicut aliorum martirum nō audeāt corpus attigere/Quod si uenire noluerit ego uim faciam ut deuorer. Ignoscite mihi filioli quid mihi prosit ego scio. Nūc incipio esse discipulus/nō ne iis que uidētur deficiam ut iesum cristum inueniā Ignis/crux/bestie/cō fractio ossium membrorum diuisio totius corporis contritio omnia tormēta diaboli arte quesita i me ueniāt/modo Iesu christo fruar. hec ille. Cumq; iam dampnatus esset ad bestias rugiētesq; audiret leones ardore patiēdi ait. Dentibus leonū molar ut panis mūdus euadam. Policarpus etiam smyrneorum episcopus Iohānis euāgeliste comes magnus asye doctor sępe rogatus a iudice ut Iesum negaret. Respōdit nō posse negare illū. cui octuaginta iam & sex annos feliciter seruierit. Itaq; cū christi amore totus arderet ignis flāmas mortemq; facillime pertulit. hec de illo smyrnei ad ponti ecclesias scripserōt Iustinus autem ille platonicus audito apostolorum insti

bro quem pro religionis nostre defensione iudicibus obtulit: cū multos preclaros martires numerasset se quoqꝫ martirio cōsumptum iri insidiis cuiusdam crescentis cynici uaticinatus ē dicens. Et ego quidē spero me ab aliquo horū quibus peruersitate obsisto isidias esse passurum spero baculo aut claua feriēdū: certe uel a crescente hoc nō philosopho sed Philopompo. Quod & ita factum est & Iustinus tam fortiter tulit qꝫ manifeste preuiderat. Preuiderat autē Iohannes euangelista & in fine euangelii sui predixerat sē quamuis extrema pateretur enecari nō posse predixerat & in apocalipsi inter alias christianorum calamitates manifestissime illam que sub ualeriano principe cōtigit/ De qua Dyonisius alexādriæ Episcopus tēporis illius martyr Inquit Iohāni reuelatū ē, ut diceret. & datū ē ei os loquēs magna & blasfemias & data est ei potestas per mēses quadraginta & duos. Utraqꝫ autem cōplentur in ualeriano hec. Dionisius. At decebat ante martyres alios cōmemorasse cōsobrinum illum christi symeonem/ qui post diuturna tormēta etiam crucem sustinuit liēs cum ānos ageret cētumqꝫ uiginti: Sed ecce se mihi iam offert uirorum in qua uis doctrina excellētiū turba qꝫ plurima. Thimotheus Titus

Clemēs romanus. Barnabas Iohānes senior. Aristion. Sopystenes. Siluanus. Sosipater. Demophilus. Dorotheus. Philemon. Andronicus. Vrbanus. Lucius. Iason. Tercius. Crescēs. Linus. Cletus. Paulus. Sergius procōsul Cypri Sylas. Egesippus. iudeus Crispus. Epaphras. Demas. Marchus. Aristarchus. Epaphroditus Tichicus. Onesimus: Euodius: Papias: Hermas: Iustus: Gaius atq; Mellitus philosofus Asianus/qui librum pro christo: M. Antonino uero composuit/ Aliiq; permulti uiri admodū sapiētes ap ostolorum discipuli/ quorum alter alterius crucem aspiciebat intrepidus/ suā mox expectabat idomitus & ferebat inuictus. Imitati sunt istos & sapiētes alii. Theophilus: Dyonisius: Penitus cretēsis: Tacianus: Philippus Musiaūs: Modestus philosofus Bardasenes syrus dialeticus & mathematicus. Apolenaris philosofus hi duo: M: Antonino uero libros pro nostra religione dederūt. Victor. Hireneus Rhodō Clemēs Alexādrinus Milciades eruditissimus/ qui. M. Antonino quomodo librum pro religione tradidit christianorum: Appollonius philosofus romane urbis senator & christi martir qui cōmodo seuero utrationem sue fi dei redderet insigne uolumen cmposuit: Ap

lter

pollonius. Abel: Serapion Bachilus. Polichartes: Heraclitus: Maximus: Candidus: Appion: Sextus Arauianus Narcissus Iudas Tertulianus doctrine fons qui sub seuero iperatore floruit/atq; ita cōtra iudices exclamauit. Dicimus & palam dicimus/ & uobis torquētibus lacerati & cruēti uociferamur. Deum colimus per christum. illum hominem putate. per eū & in eo se cognnosci & coli uult deus. Sētētiis uestris gratias agimus. Cum dannamur a uobis adeo absoluimur: Ammonius Alexandrinus platonicus nobilis Leonides sapiēs Origenis pater Origenes uir doctrina uitaq; apprime mirabilis/quem Porphirius doctrina omnibus sui seculi āte ponit/qui disputationes Celsi Epicurei cō tra christianos octo uoluminibus cō futauit totq; de doctrina christiana conscripsit quot uix etate lōgissima quis legere ualeat Hic ut Eusebius iquit frequētia tormēta & seculis omnibus iaudita ꝓ christi gloria ꝑtulit huius illustres discipuli Plutarchus Heraclides Heros sereni duo pro christo martyrio sūt coronati: Sequit᷑ Triphon & ambrosius Origenis discipuli Minutius Gaius Berillus Hippolitus Alexāder Iulius africanus. Geminus. Theodorus Cornelius: Ciprianus. Afer martir ac sapienti

& eloquentia prestantissimus Pōtius Cipriani
discipulus. Dionisius Nouatianus: Mafbion
Archelaus: Anatolius Alexandrinus ph ilolo
phus clarus. Victorinus panphilus martir locu
ple ctissimus eiusq; discipulus Eusebius cesari
ēsis magistro similis Phierius: Lucianus Phile
as. Añnobius Lactātius: Kethnicus, Metodi
us philosophus insignis. qui disputationes por
phirii cōtra nos egregio uolumine cōfutauit:
Iuuencus Eustachius: Marcellus Athanasius
magnus Antoninus: Basilias. Theodorus. Eu
sebius. Emisenus Triphilus Lucifer Eusebius
sardus. Acatius. Serapion. Ilarius magnus. Vic
torinus. Titus. Damasus. ApollinarisGrego
rius. Beticus. Pacianus. PheBadius. Dydy.
mus. Alexādrinus. uir diuinus & Ambrosius
alexādrinus eius auditor. Optatus afer. Achi
lius. Cirillus. Cuzonis. Epiphanius Effrem sy
rus: Magnus Basilius/Gregoriusq; eius frater
Gregorius nazāzenus cognomine theologus
hic inuectiuis Iuliani imperatoris i christianos
subtiliter copioseq; respōdet: Diodorus: Am
brosius. euacrius maximus philosofus maximꝰ
Iohannes chrisostmus: Gelasius Theotinus
Dexter Amphilochius Sophronius & alii pe
ne inumerabiles uiri doctrina prestātes/qui par

tim ante Iulianum imperatorem/partim eo re
gnante inter gladios ignemq; calamo. ligua ui
ta morte christi gloriam defenderat/unde mar
tires quasi testes christiane glorie sunt appella
ti/adnumerat Hieronimus inter primos illos
christianos Iosephum & Senecam & Philonem
Due quoq; & septuaginta acutorum uirorum here
ses statim post religionis huius exordium par
tim superbia hominū partim astutia demonū
scaturientes christum ipsum quis nō recte ut
alii. bonorauerunt iam uero si uellem Hieroni
mos Ambrosios: Augustinos Gregorios aliosq;
inumerabiles numerare uiros scientia prestan
tissimos: Grecos barbaros & latinos qui post
Iulianum apostatam acute ornateq; scribendo
& sancte agendo diutissime pro christi gloria la
borauerunt/arithnetica me computatio frustra
retur. Tāto saltem christiana lex ceteris excel
lētior est quāto & plures docti & doctis aliis sē
per doctiores eloquētioresq; & sanctiores fue
rūt/qui hāc secuti sūt: quam qui alias susceperunt.
Si primum religionis huius fūdamētum dia
letici uel oratores uel poete iecissent suspicare
mur plebē astutia hominū fuisse deceptam/si
docti omnes semper respuissēt iudicaremus eā
forsitan cōtēpnēdam Si principes uel ab initio

uel paulopost hic legi omio fauisset opinarem̄ quod de quibusdā religionibus arbitramur debi liores apotētioribus fuisse coactos/successores deinde ut fit legē illā cum lacte suxisse. Diuina igitur prouidētia uoluit siplicē religionis sue ueritatem ab hominibus primo rudibus & sim plicibus primam originem ducere atq; a simpli cibus & rudibus astutos ac doctos feliciter irre tiri permisit insup religionem suam ānos plu res q̄ trecē tos apotētibus ubiq; gētium crude liter in pugnatū/ quo maior esset doctorum testium & fidelium numerus reiq; ipsius ueri or/certior/firmior/auctoritas. Nam in prospe ritate fidem prestare facile est: i aduersitate dif ficile. ¶ Exquisitissimis tormētis cruciatos fu isse christianos ut nostras historias pretermictā testatur Cornelius tacitus. Vituperauit autem christianos credo ut seculis suis adularetur.

Quem etiam in historia mētitum fuisse Ter tullianus ostēdit quia dixerit Iudeos capud asi ni colere. Atq; ieadem historia scripserit pom peium arcana iudeorum speculatum nullum i eis simulacrum repperisse. Igitur ab hoc uno mendacio disce reliqua. Accedit q̄ ut Hierene us testatur non obaliud tunc de nostris suspitio exorta est tāquam impiis & ipuris: q̄ ob hereti

corū quorūdā gnosticorū preserti uitam incestā
prorsus & execrabilem. Sed non ilongum dura
uit ifamia / ubi seipsa cepit ueritas aperire. Luci
anus gētilis peregrinū quendam sophistam atq;
ut ipse describit & christianum nō legiptimum
tāquam ostētatorem iactattoremq; deridēs in
quit. Hic preterea mirabilem christianorum sa
piētiam didicit a sacerdotibus eorum atq; doc
toribus qui magnum illum uirum in palestina
cruci affixum adorātes ceteras religiones spnūt.
Ex magistri autem sui lege sibi iuicem fraterna
caritate deuiciūt? Sperāt se ethernos fore. Qua
spe ducti miselli uitam hāc eiusq; bona contēp
nūt. Et quotidie cedibus se spōte subiciūt hec
Lucianus: Quem de peregrino cōdij causa men
titum esse testis est aulus gellius peregrini fami
liaris. nam mōstrat hunc peregrinum uirū gra
uem cōstātemq; fuisse uerūq; philosofum. Cō
questus ē Plinius secūdus i Epistola ad traianū
q; urbes christianorum trucidētur qui nil preter
romanorū legem agant nisi q; ante lucanos him
nos canant christo cuidam deo / ad cōferendam
uero disciplinam uetent homicida. furta. adul
teria, latrocinia & his similia. Rescripsit autem
traianus christianos inquirendos quidem non
esse oblatos uero puniri oportere: Cuius sentē

tiam ita Tertullianus confutat. O. sẽtẽtiam necessitate cõfusam negat inquirendos ut innocẽtes. Et mãdat puniri ut nocentes. parcit & seuit dissimulat & animaduertit. Quod temetipsam censura circumuenis? Si dãnas cur non & inquiris? Si non inquiris cur nõ & absoluis? Rumorem quoq; uanum aduersum christianorũ mores exortũ subtilissime cõfutat / mõstratq; nõ de crimine ullo sed de nomine serte ad uersum christianos actum fuisse. Atq; ut alias diximus. Similiter conqestus est Serenus granius i Epistola ad adrianum unde Adrianus scripsit ad Munitium fundanũ procõsulẽ asiæ ne pmitteret christianos innoxios homines perturbari calumpniatoribusq; illorum occasionem latrocinãdi cõcedi / Epistolam Adriani integram Eusebius noster adducit. Melitus sardensis episcopus ad imperatorem Verum librum pro nostra religione scripsit inquo refert edictum Antonini ad asiaticos reprehendẽtis eos q cultũ immortalis dei: quem christiani colant pturbent usq; ad mortem christianos persequẽtes. Addit in eodem edicto plurimos ex prouinciis iudices super iis ad patrẽ suũ scripsisse olim atq; nuper ad se quã plurimos demq; statuere se quod & pater statuerat hoc est ne quis christianos

ob hoc dumtaxat q christiani sit i sequatur ni si forte arguantur aliquid aduersum romani re gni statum moliri. Arbitror Antoninum ob hoc etiam timuisse christum q frater eius. M. Aurelius scripsit cum exercitus eius apud ger manos siti piclitaretur orationibus quorundā militum christianoꝝ adeo impetrasse subito cō tra omnium spes largissimos imbres / quibus & suoꝝ sedata sitis & hostes ob fulminum impe tū effugari: atq; ob insignis facti miraculum eā legionē mutato nomine fulmineam appellauit hec scribit Appollinaris atq; Tertullianus. Ad dit Tertullianus Marci imperatoris extare epi stolas quibus apertius de iis indicetur. Eusebi us adiūgit miraculum hoc ab historicis quoq; gētilium fuisse relatum. Sed q christianorum orationibus factum fuerit pretermissum: Cala mitas igitur christianoꝝ uel ex imperito uul go uel ex impiis principibus maxime cōtige bat: quorum principes fuit Nero. Suetonius af flictos fuisse a Nerone christianos narrat ob hoc dumtaxat q nouam religionem introduce rent / & ut ipse ait maleficam. i. magicam. Mira cula enim multi uidētes demonibus quod dei erat attribuebāt. Sed infinita ueritas atq; boni tas ueritatem suam ex mēdaciis hostium decla

rauit & mala hominum couertit in bonum per
mictit quoq; usq; ad mūdi finem sāctorum su
orum cetum uel ab hereticis uel ab hostibus
agitari. Nō cogit ad salutē deus homines quos
ab initio liberos procreauit Sed assiduis inspira
tionibus sīgulos allicit. quod siq adeū accesserit
hos durat laboribus exercet aduersitatibus &
uelut igne aurum sic animum probat difficulta
te qui si usq; ad finem perseuerauerit tanquam
igne aurum sic tādem diuino lumine feliciter
corruscabit.

CAPITVLVM XXXVI Quod sacre christianorum lictere uitiate nō sunt.

MAVMETHES primos illos christia
nos ualde ꝓbat cōfiteturq; doctrinā chri
stianā idest euāgelistarū apostolorūq; li
bros: ab ipso deo auctoritatem mirabilē acce
pisse ac testamēto ueteri anteponit. Sed hos li
bros ait post apostolos a christianis fuisse cor
ruptos. Totūm q; id machinatus est homo tā
callidus q̄ bellicosus quoniā asserit se christo
apertissimis uerbis fuisse promissum / qui in euā
gelio dixit. Predico uobis post me uēturū esse
quēdā dei numptiū nomine ~~matheū~~ maumethē illū uide
licet spiritum ueritatis / qui docebit uos omnia
Principio machinatio huiusmodi & si apud

brutos inbellesq; homines. tales enim maume thĕses sūt tam ui quā dolo locū habuit tamen apud magnos prudētesq; uiros nimiū ridicula est. nam āte Maumethis aduētum nulla causa erat ob quam Maumethis nomen potius q̄ Pilati uel iude uel antichristi uel diaboli euangelio, subtrahere debuissent. Post autem maumethis aduētum ipse Maumethes potius cultus fuisset ab iis qui euāgelium colebant quam nomen eius ablatum Sed ipse falso nomen suum subiūgi uoluit ubi apud Iohānem christus spiritum sanctum promictit cuius infusio apostolis ipsis non multo post Iesu a resurrectionem promictebatur Non post autem annos sexcētos arabibus promissus est autem nō homo sed incorporalis spiritus atq; ueritas. Et cūctis christianorū ducibus cōsētiētibus presertim illis qui de promissione uerbis licterisq; testes erant quīquagesimo post resurrectionē die aspirauit feliciter & illuxit. Deīde quonam pacto uerisimile ē christianos oēs uoluina illa que tanquam celitus data summopere eo tempore uenerabātur ausos fuisse mutare Siqui autem impii ausi sūt tāquam pauci inprudētesq; a pluribus prudētibus cōuicti statim sunt neq; obtinuerūt. Rursus si sacra uolumina passim apud

omnes gentes deprauata fuernut multi subito animaduerterũt: si alicubi solum cetera exemplaria reclamauerunt. Sed omnino inpossibile est libros diuersis linguis locis. temporibus editos tam late subito sparsos tam frequẽtatos prorsus adulterare. Cur hereticorum secte diuerse diuersasexpositiones potius: q̃ testus uarios addcuebãt audiuimꝰ aplurib; ethiopib; & illis quidem licteratis similia omnino apud illos sacra uolumina nostra in barbaris licteris atque apud grecos latinosq; existere. Scribit Richoldus ebrõ theologus se iasia omnino eosdẽ textus apud Iacobianos nestorianosq; christianos hereticos atq; apud nos legisse: proinde testamentum uetus rectũ achristianis seruari patet quia cum traslationes multas habeamus & ãte cristum & post christum editas partim liberiores ut puta que aiudeis ipsis facte fuerunt: partim ad uerbum obseruatas maxime aHyeronimo ubiq; tandem precipua immo omnia iesu christi misteria ferme similiter reperiuntur: et translatio Hieronimi aduerbum facta ab omnibus iudeis tanquam uera admissa est Et ipsa quidem ad iesum confirmãdum sufficiẽtissima Verissima etiam illa que aduobus & septuaginta iudeis ante christum edita ẽ & apud grecos

latinosq; & barbaros christianos similis extat
Cuius prima illa exemplaria & hebraica & gre
ca Tertullianus etiā tēporibus suis apud iera
peum inptolemei bibliotecis asserit extitisse
Neque ab apostolis eorūq; successoribus trās
latio huiusmodi olim uitiata fuit tū quia diffi
cile erat longe diuulgatos & ita seruatos codi
ces uitiare tū quia ōnino stultum ē credere tot
tātosq; uiros testimonia iudeorum adulterasse
ad iesum occisum uiuificādum se ipsos uero p
dendos. Denique frequentes obiectiones & ca
lumpnie insidieq; undique christianis illate al
tercationesq; sepius repetite admonuerūt chri
stianos rectum scripturarum seruare tenorem
Quod siquis unquam a maumethensibus audi
uerit aliquid ad maumetem pertinēs testamē
to ueteri fuisse subtractum respondeat nullo
unquam pacto iudeos cū christianis ad hoc agē
dum conuenire potuisse. Testamētum autem
uetus neq; apud iudeos neq; apud christianos
maumetensibus quicquam fauet Sed ut ad no
uum redeam testamentum hoc ipsum esse sin
cerum cōstat ex apostolorum discipulis disci
pulorūq; successoribus qui & operibus & scrip
tis de textus sinceritate testimonia perhibent.
Constat etiam exātiquissimis conciliis sepe cō

stitutis ubi adccē doctissimorū uirorū milibus qui circumferebantur codices examussim exa minabantur. Vnde nihil unq̄ admissum ē abec clesia absq; examine seuerissimo. ❨ Garrit pre terea maumethes successores apostolo℞ par tem illam euangeliis addidisse: quod homo il le yesus/ summus esset deus& uere mortuus primo quidem hoc inscriptis apostolo℞ euan gelista℞q; tā sepe&eo ordine eaq; similitudine cōnexum est: ut nullo modo esse queat adiū tum. Deinde nihil aut difficilius psuadetur: q̄ quod homo sit summus deus aut dissonantius pferri uidetur: q̄ quod uerus deus sit & uere mortuus. Nunquid igitur hoc adiunxerunt ut facilius quod predicabant/psuaderent/nihil fer me hoc excepto abiis dicebatur/quod aut iude os turbaret/qui dei hominisq; coniunctionem illam non capiebant aut romanos offenderent re℞ dominos: qui phibuerant/quemq̄ absq; senatus auctoritate deū congnominari. Mul tosq; uolebant deos neq; illos quidem sūmos yhesum uero & summum & solum christiani absq; senatus approbatione uocabāt: Atq; scie bant obhoc dum taxat se arduam omnino p uinciam ingressos apud iudeos gētilesq; ualde periclitari: Quamobrem quod additum mau

methes inquit minime omniū uidetur adiunc tū: sed uere nimiū simpliciterq; abīitio positū At ipse uidetur omnino ꝓfunda christianoꝝ misteria: q̄uis ea legerit nequaq̄ intellexisse ubi. n. yhesum legit esse dei filium atq; deum putat christianos/deos illic duos inducere pa trem uidelicet atq; filium. Atq; hunc in alco rano binarium deorum numerum detestatur quod etiam a christianis ē alienum deum unū patrem filium spiritumq; putantibus: ipse au tem licet nesciat quomodo tamen miraculis christi cōmotus ipsum dei filium deumq; fate tur ubi eum nominat dei flatum spiritumq; ꝓ priam dei animam uirtutem dei/uerbum dei afflante deo ex uirgine ꝑpetua natū. Preterea quotiens īcidit ītrinitatis nomen homo tante rei ꝓrsus ignarus christia nos falso nimium & īepte calumpniatur quod tres deos adorent: nesciens ꝓprietates diuinarum distiguere per sonarum: ac simul seruare diuine substantie u nitatem: ipse tamen ueritate coactus deum u biq; in plurali numero de se loquentem īducit quod & Moyses obseruauerat qui īgenesi deo modo sigulare nomen uerbumq; modo plu rale attribuit: certe unitatem substantie ideo seruans simul ac numerum personarum. DI

XIT DEVS faciamus hominem adinmaginem & similitudinem nostram. Atq; alia multa etiam clariora. Sed audi quomodo loquentem maumethesdeum faciat. Marie omnium mulierum optime & anullo unq̄ tacte nostrā animam insufflauimus & illam filiumq; suum manifestum miraculum posuimus: Item cum multos numptios miserimus/misimus tandē christum: Marie filium cuius sectatores fideles mansueto & constanti corde fuerunt: ei nos euangelium dedimus/ut ꝑipsum homines dei amorē gratiamq; assequerētur. Rursus christo multam contulimus bonitatē eumq; doctorē filiis israel preposuimus. Itē christum addiuine legis cōplementum misimus christū mariā q; miraculū fecimus/optimūq; iis iparadiso locū dedimus habitandū: ac sepe similiter. Quā obrē & si arrogans fuisse negari nō potest nō minus ignorantie q̄ arrogātie uidetur esse culpandus. Multum. n. suā arrogantiā temperauit cū dixit i alcorano se miracula neq; fecisse neq; facturū/plurima ignorare esse purum hominē: q̄uis numptiū adeo ispiratū neque sedare posse ueniā peccatoꝝ. Vetuit se iuocari & adorari cōfessus ē isuper esse i libris suisnō nulla, dequoꝝ ueritate dubitari possit: Exquo appa

ret ipsum ueritatis spiritum non fuisse: multū quoq; alcorani auctoritati detraxit cum iquit Quicunq; deum unum adorans honeste uixerit siue iudeus siue christianus siue saracenus sit misericordiam salutēq; adeo consecuturū Auctoritatem uero euangelii manifestissime confitetur cum lumen directionem perfectionēq; cognominat. Vnde & maumethis sectatores eo concedente fatentur nouo testamento accedente ueteris testamenti ritus magna exparte merito cessauisse. Testamentū uetus nouumq; eo pacto intelligunt & obseruant/quo exposuit mandauitq; maumethes qui se utriusq; uerissimum interpetrē esse asseuerauit creationem mundi/ade ꝓgeniem historiā omnē hebraicam probant & christi doctrinam Expectant antichristum fore pessimum hominē quem achristo occisum iri putant. Itē corpoꝝ resurrectionem ultimum iudicium suplicia & premia sempiterna christum proximū deo sedentē collocant. Maumethem christo oratione qua & nos quotidiana utuntur ad deum pater noster & reliqua. Sed ubi nos dicimus & ne nos inducas ipsi dicunt deus fuit & deus erit: Maumethes missus adeo.

¶ Capitulum trigesimū septimū causa erro

ris iudeorum maumethensium gentilium.

QVERITVR que nam causa sit: que iudeos adhuc multos in perfidia detinet prophecticorum christianorum qz misteriorum diuina profunditas & quia diuina ideo humana intelligentia non penetrabilis atqz econuerso Rursus ingenium merccennariorum miserabilium qz iudeorum incultum prorsus & pertinax / Auaritia tum eius quod suum e seruandi / tum faciendi fenoris inexplebilis / Naturalis suorum amor Innatum hodium christianorum. ¶ Quid autem post beatum Gregorium barbaros plurimos traxit in heresim difficillima diuinarum licterarum interpretatio / barbarorum genus nimium imperitum Violenta maumethis regis arabum manus septeqz regum ipsi ex eius familia per ordinem succedentium leges: Accessit & licentia largior: Verum quid gentiles oli a uera ebreorum religione detorsit Mandata ambitiosorum principum: etas parum erudita: profusa licentia fallacia demonum malignorum. Auxerunt errorem deinde blandimenta adulationesqz poetarum. ¶ Detinet autem omnes facile in quouis errore. mos patrius & diuturna consuetudo: Non potest consuetudo in errore christianos legiptimos detinere: qui a principio religionem susceperunt ab errore semotam

Nihil autem opus est ut longa disputatio ne confirmem que christus eiusq; discipuli credenda/speranda/agenda/ ꝓposuerunt. Satis enim ueritatis auctoritatisq; habent cum a diuina ueritate ꝓcedere iam ꝓbauerimus. Maximam igitur christianoꝝ istitutionum ꝑmissionumq; rationem assignauerimus cum pithagoricorum ritu dixerimus ille dixit: meminerimusautem turbari non oportere/si horum minus capaces esse possimus: Maximum enī diuinitatis eorum signum hoc esse censeo. Nēpe si ea mens nostra penitus comprehendit/ minora sunt mente si talia sunt diuina esse nō possunt. Si enim diuina sunt capacitatem omnem humane mentis excedunt. Fides ut uult Aristoteles ē scientie fundamentum/fide sola ut platonici ꝓbant addeum accedimus. Credidi iquit Dauid&preterea sum locutus. Credētes igitur ꝓpinquantesq; ueritatis bonitatisq; fonti/sapientem/beatamq; uitam hauriemus.

FINIS DEO GRATIAS.

AMEN.

Georgii Antonii Vespucci liber.

134

Absque ulla nota (sed Florentiae, 1478)

at opus hoc editum iam erat a. 1477
H. R.

